

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BALANYI GYÖRGY

LAKATOS KÁLMÁN

SÍK SÁNDOR

DOROMBY KÁROLY

PILINSZKY JÁNOS

IJJAS ANTAL

MIHELICS VID

írásai

1958 DECEMBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Balanyi György</i> : XII. Pius pápa és akik előtte jártak	705
<i>Lakatos Kálmán</i> : Emlék (Vers)	713
<i>Sík Sándor</i> : Kaszafenés; Öregasszonyok; Hársfák; Fák és gyermekek; Nyírfakósár; Szentségtartók (Versek)	714
<i>Doromby Károly</i> : Graham Greene	718
<i>Pilinszky János</i> : Kétféle; A harmadik; Egy arckép alá; Agonia Christina; Félmult; Hideg szél (Versek)	735
<i>Ijjas Antal</i> : 'Ngela Mar Gurum története	736
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények (Az öregek lelki gondozása)	741
A kis út	748

NAPLÓ

Zene, hit, világsiker (750); Claudel Columbusa a világkiállításon (753); Az olvasó naplója (754); Színházi őrzárát (760); Petőfi és Ady között (764); Az „örök béke“ magyar előharcosa (766); A történész Révai (768)

750

Felelős szerkesztő:

*Sík Sándor*Szerkeszti: *Rónay György*Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekszámla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

XII. PIUS PÁPA ÉS AKIK ELŐTTE JÁRTAK

Az utolsó háromnegyed századot, a sokféle külső és belső megpróbáltatás ellenére, joggal sorozhatjuk az egyháztörténet fényes korszakai közé. Ezért elsősorban a kor pápáit illeti az elismerés. Tudnunk kell ugyanis, hogy IX. Pius után csupa olyan férfiú lépett Szent Péter örökébe, aki a körülmények ügyes kihasználásával, a korviszonyokba való zseniális beleéléssel s nem utolsósorban fáradhatatlan és sokoldalú munkájával a tekintély rég nem ismert magaslátára emelte a pápaságot.

A fényes sorozatot a XIX. század nagy *old man*-je, XIII. Leó pápa nyitotta meg, aki hosszú uralkodása egész ideje alatt (1878–1903) szüntelenül a modern koráramlatok és a katolikus felfogás összehangolásán munkált. Mély bölcseségről és páratlan széles látókörrel tanúskodó körleveleiben egymás után vetette fel az állami, társadalmi, gazdasági és kulturális élet alapvető kérdéseit és adta meg rájuk a megnyugtató keresztény feleletet. Talán még nagyobb eredményeket ért el a gyakorlati politika területén. Németországban és Svájcban megővta a katolikus érdekeket, Angliával, Oroszországgal és Japánnal baráti kapcsolatba lépett, az Északamerikai Egyesült Államokban tovább építette a hierarchiát, Washingtonban állandó delegatúrát létesített, több délamerikai állam közt békítőleg lépett fel s többel konkordátumot kötött. Nem kevésbé nagy szolgálatot tett a tudománynak a tomista filozófia és teológia felkarolásával (1879), a vatikáni levéltár megnyitásával (1883), a biblikus kommisszió felállításával (1902) és több katolikus egyetem megszervezésével (Freiburg, Löwen, Washington). Ha ehhez még hozzávesszük egy pillanatra sem lankadó érdeklődését az Egyház és a nagyvilág dolgai iránt, nyílt és barátságos modorát, derült kedélyét és jó humorát, könnyen megérthetjük, hogyan emelkedhetett kora legnagyobb tekintélyei és legnépszerűbb emberei közé. Hiszen, hogy mást ne mondjunk, még 93 éves korában sem fáradt bele a zarándokok fogadásába.

X. Pius pápa (1903–1914) lényegesen más típust képviselt, mint elődje. Míg XIII. Leó bámulatos szellemi mozgékonyásával és sokoldalú érdeklődésével önkéntelenül a reneszánszkor *uomo universale* eszményét állítja elének, ő inkább a középkor szigorúan egy irányba beállított emberére emlékeztet. Erős fenntartással úgy is mondhatjuk, hogy míg XIII. Leó egyformán rajta pihentette tekintetét az Egyház túlvilági és evilági érdekein, addig neki inkább csak a természetfölötti értékek iránt volt érdeklődése. Az előző korok politikai beállítottságú pápái után ő valósította meg legtisztábban a középkor késői századaiban annyiszor megsóhajtott *papa angelicus* eszményét. Benne négyszáz esztendő múltán végre ismét egy valóságos, nagy-szívű és gazdaglelkű szent került Szent Péter székébe. (XI. Incét XII. Pius csak 1956-ban avatta szentté.) Érthető tehát, hogy min-

den energiáját a „mindent megújítani Krisztusban” jelszó valóra váltására szentelte. Különösen két célt tűzött maga elé: 1. Megóvni a hit tisztaságát a mindjobban elharapódzó modernizmussal szemben, mely a középkori *duplex veritas* mintájára éket akart verni a tudományos gondolkodás és a vallásos érzés közé és a hit abszolút igazságait relatív igazságokká igyekezett lefokozni és 2. lehetőleg felfrissíteni és elmélyíteni a papság és hívek lelki életét. Erre a célra legalkalmasabb eszköznek az Oltáriszentség iránti tisztelet fokozását találta. Ezért nemcsak hogy megengedte, hanem egyenesen szorgalmazta a gyakori, sőt mindennapi áldozást, a gyermekeknél lejjebb szállította az első áldozás korhatárát, sürgette az eucharisztikus kongresszusok minél gyakoribb összehívását és a nép alaposabb vallásos nevelését. Az istentisztelet fényének emelésére s egyben a tiszteletreméltó hagyományok régi jogaikba való visszahelyezésére mélyreható reformokat eszközölt az egyházi zene és ének terén. Általában alig van az egyházi életnek olyan területe, melyen nagy jövőre hivatott változtatásokat nem eszközölt volna. A világi, főleg a politikai ügyektől ellenben lehetőleg távoltartotta magát. Csak annyiban foglalkozott velük, amennyiben nem térhetett ki előlük. De hogy ezen a téren is voltak gondolatai, mutatja az egyházi központi közigazgatás átszervezése s még inkább az egyházjog gyökeres megújítása.

Utóda, XV. Benedek (1914–1922) megint új szint vegyített az egyháztörténet gazdag szövedékébe. Tulajdonképpen az lett volna nála természetes, ha mindenestül XIII. Leó irányához kanyarodott volna vissza. Hiszen ismeretes, hogy a nagy pápa híres államtitkára, Rampolla bíboros oldalán kezdte diplomáciai szolgálatát és mindvégig híven kitartott mellette. A jelek azt mutatják, hogy megváltása is inkább a jeles Rampolla-tanítványnak, semmint a bolognai érsek személyének szólt. A világháború közbejötté azonban eleve eldöntötte pápaságának irányát és pontosan körülhatárolta működésének körét. A nagy világégés közepette három titáni feladattal kellett megbirkóznia: 1. meg kellett óvni a pápaság semlegességét, 2. meg kellett kísérelnie a harcoló felek összebékítését és végül 3. — amennyiben ez nem sikerülne — legalább enyhítenie kellett a háború esztelen pusztításait. Mind a három feladat egész embert kívánt és a diplomáciai módszerek tökéletes ismeretét tételezte fel. Benedek pápa emberi és államférfiúi nagyságának legbiztosabb méréke, hogy a három közül legalább kettőt hiánytalanul meg tudott oldani. Nevezetesen minden csábítással és fenyegetőzéssel szemben meg tudta óvni a pápaság semlegességét és nemzetek fölötti állását és el tudta érni, hogy mindkét tábor katolikusai egyenlő szeretettel és bizalommal tekintettek fel rá. Ennél nagyobb sikert talán csak az irgalmas szeretet műveinek gyakorlásával ért el. Áldozatkészségénél csak léleményessége volt nagyobb. Hogy legfőbb célját, a háború megszüntetését nem sikerült elérnie, azért nem őt, hanem a hadviselő feleket terheli a felelősség. Ő egy pillanatra sem szűnt meg a lelkiismereteket keltegetni és béketerveket szövögetni, de a

német diplomácia ügyefogyottságán és a nyugati hatalmak makacs ellenállásán hajótörést szenvedett minden jó szándéka.

Mivel pedig a háború sokkal tovább elhúzódott, mint eredetileg gondolni lehetett, alkotó munkára már nem maradt ideje a lelkes pápának. Meg kellett elégednie a romok eltakarításával. Ezen a téren legjelentékenyebb eredménye a szétesett világmisszió új életre galvanizálása és a Szentszék diplomáciai kapcsolatainak tágitása volt. Tekintélyének rohamos emelkedésére jellemző, hogy uralkodásának végére 14-ről 25-re emelkedett azoknak az államoknak száma, melyek részben a háború alatt, részben a háborús tapasztalatok hatása alatt diplomáciai kapcsolatba léptek vele; köztük volt Anglia, Franciaország és Hollandia. XV. Benedek, mint a krisztusi béke rettenthetetlen apostola, kitörölhetetlenül beleírta nevét kora és az Egyház történetébe.

XV. Benedek utóda, XI. Pius (1922–1939) nagy kerülővel jutott Szent Péter székébe. Hosszú évtizedeken át kizárólag a tudománynak, a milánói egyházmegye multja búvárlásának élt. Már hatvanadik évén is túljárt, mikor Benedek pápa kiemelte őt a vatikáni könyvtárból és a pápai diplomácia szolgálatába állította. A többi azután már magától ment. Ratti Achilles 1918-ban lengyelországi vizitátor, 1919-ben varsói nuncius, 1921-ben milánói bíboros érsek s végül 1922. február 6-án római pápa lett. Csodálatos hozzáértéssel, lendülettel és sokoldalúsággal látott hivatala ellátásához, mintha egész addigi élete a pápaságra való tudatos előkészülésben telt volna el. Ennek a különös jelenségnek okát főleg két körülményben kell keresnünk: 1. a történeti helyzet kedvező alakulásában és 2. a pápa gondviselésszerű egyéniségében.

A háború utáni Európa megbolygatott méhkas benyomását keltette. A világon a *fin de siècle* hangulata uralkodott el. A háborús nemzedéknek Spengler Osvald *Untergang des Abendlandes* c. könyve lett a bibliája, mely a nyugati világ küszöbön álló pusztulását profétálta. Érthető, hogy a nemzetek valami szilárd pont után sóvárogtak, melyben biztosan megvethetik reményeik horgonyát. Ilyenül pedig kínálkozott Péter sziklája. A pápaság tekintélye rövid idő alatt tüneményesen megnőtt. A vatikáni külföldi képviseltek száma fokozatosan 37-re emelkedett. Az 1929. február 11-én, ugyancsak Pius pápa fáradozásából és szívós akarásából, életre hívott vatikáni állam kisebb volt ugyan a földkerekség valamennyi országánál, de tekintélye és erkölcsi súly dolgában felért akármelyik nagyhatalommal. Az igazság érdekében azonban meg kell jegyeznünk, hogy a fényes eredmények elérése részben a kitűnő munkatársak érdeme volt. Mert a Gondviselés abban is kezére járt Pius pápának, hogy Gasparri Péter és Pacelli Jenő személyében elsőrangú munkatársakat állított melléje, akik nemcsak segítették, hanem akárhányszor sugalmazták is törekvéseit.

A legfőbb hajtó erőt azonban mégsem a külső körülmények alakulásában, hanem a pápa egyéniségében kell keresnünk. Egészen III. Incéig, ha ugyan nem VII. Gergelyig kell visszamennünk, hogy

hasonló erős egyéniségű pápát találunk. Nagyvonalúsága és pompakedvelése viszont a reneszánsz fejedelmek példáját idézi elénk. Nevéhez nagy és monumentális építkezések fűződnek. A szentév háromszoros meghirdetése (1925., 1929., 1933.), a káprázatos zárándokfogadások s a minden korábbinál fényesebb és mozgalmasabb szentéavatások (Kis Szent Teréz, Vianney János, Don Bosco, Barat Zsófia, Soubirous Bernadette, Bellarmin Róbert stb.) azonban már inkább a pompakedvelés, mint a nagyvonalúság rovatába sorozhatók.

Mindez azonban csak külső keret volt. Benső tartalom tekintetében XI. Pius pápasága XIII. Leó uralkodásával mutat feltűnő egyezést. Miként az, ő is az egész emberiség tanítómesterének érezte magát és mint ilyen, kötelességének tartotta, hogy időről-időre hatalmas körlevelekben tárja eléje a koreszmékre vonatkozó keresztény felfogást. Még témákban is feltűnő a két nagy pápa eszméjének hasonlósága. (Keresztény házasság és család, keresztény nevelés, keresztény társadalmi rend, keresztény népoktatás, Jézus Szíve kultusz stb.). De csak a témák voltak közősek, a hangszelés lényegesen különbözött: Pius levelei a változott korviszonyoknak és írójuk markánsabb egyéniségének megfelelően általában mélyebben szántók és konkrétobb tartalmúak.

Az egyházi tudományok fellendítése érdekében is sokat tett XI. Pius pápa. Ezen a téren talán legnagyobb érdeme, hogy a régi és újalapítású tudományos intézetek legtöbbjét méltó hajlékkal látta el. Különösen az egyházi archeológia s a biblikus és általában a keleti tudományok ápolását viselte szíven. Az istentisztelet fényének emelése iránt is volt érzéke. A liturgia, az egyházi zene és a gregorián ének ügyét szeretettel és hozzáértéssel kezelte fel. A miszsiók terén pedig már nem elégedett meg benszülött papok munkába állításával, hanem az első hat kínai püspök felszentelésével megtette az első lépést a színesekből toborzódó hierarchia kiépítése irányában.

Kétségtelen, hogy utóda: XII. Pius sikerei nem kis mértékben elődjének heroikus erőfeszítéseiben és fényes eredményekben egyaránt gazdag uralkodásán sarkallottak, és csak az alapvetés szolid-sága tette lehetővé, hogy tizenkilencéves kormányzása olyan ragyogó színekben bontakozzék ki.

XII. Pius régi törzsökös római családból származott. Kétszáz esztendőre visszamenőleg az 1939. évi konklávéban történt újra, hogy a bíborosok választása egy született római-ra, olasz műkifejezéssel élve *Romano di Romára* esett. Ezt a körülményt azért érdemes megemlítenünk, mivel legfőbb magyarázata annak a páratlanul meleg érzelmi egybeforrásnak, mely az Örökváros népét a Szentatyához és viszont a Szentatyát az Örökváros lakóihoz fűzte. Gondoljunk csak a második világháború során Rómát ért egyetlen bombatámadás megható jelenetére: a pápa úgyszólván pillanatok alatt ott termett lesújtott gyermekei között: együtt sírt velük, vigasztalta és minden tőle kitelhető módon segítette őket. A rómaiak sohasem fogják elfelejteni ezt a jelenetet.

Pacelli Jenő még nem volt egészen 23 éves, mikor a bölcselet és teológia, az egyházi és világi jog doktori diplomáinak birtokában a *rendkívüli egyházi ügyek kongregációjának* szolgálatába lépett. Közel két évtizedet töltött itt és ezen idő alatt olyan kiváló mesterek, mint Rampolla, Merry del Val és Gasparri államtitkárok oldalán módot nyert az egyházkormányzat minden csínjának-bínjának megismerésére. Hiszen a rendkívüli ügyek kongregációja azonfelül, hogy utasításokkal látja el a nunciaturákat és apostoli legációkat, begyűjti a világ minden részéből befutó híreket és jelentéseket.

Elüljárói teljes mértékben meg voltak elégedve munkájával és előbb a kongregáció altitkárává, majd titkárává léptették elő. Később Gasparri oldalán tevékenyen bekapcsolódott az egyházjogi kódex megújításának munkálataiba és így jó alkalmat nyert arra, hogy kitűnő diplomáciai felkészültségét jogi irányban is kiegészítse. És még valamire nyílt alkalma: a szent pápának (X. Pius) és szent államtitkárának (Merry del Val) példája nem engedte, hogy csak egy pillanatra is elvonja tekintetét az égről. Sigorú aszkétának indult és aszkéta maradt a hatalom magas, sőt legmagasabb polcán is.

XV. Benedek 1917-ben müncheni nunciussá nevezte ki és mindjárt kezdetben azt a különleges megbízást adta neki, hogy az általa kidolgozott békejegyzék alapján kísérelje meg a harcban álló felek összebékítését. A közvetítés, mint előrelátható volt, nem járt sikerrel. Az összeomlás után nyomban munkához látott s hosszú és körültekintő előkészület után tető alá hozta előbb a bajor (1924), majd a porosz konkordátumot (1929). Ezzel be is fejeződött németországi küldetése. Egyéni szeretetreméltóságára jellemző, hogy a berlini katolikusok égő gyertyákkal és fáklyákkal kezükben, könnyes szemmel búcsúztak tőle.

Rómában bíborosi kalap (1929. december 16.) és államtitkári kinevezés (1930. február 11.) várta. Pacelli nem könnyen szánta rá magát elaggott mestere, Gasparri bíboros felelősségteljes örökségének átvételére. Alázatosságában nem érezte magát eléggé felkészültnek a nehéz tiszt betöltésére. De a pápa akarata előtt meg kellett hajolnia. És az események mindenben Piust igazolták. A vatikáni diplomácia az új államtitkár szakavatott vezetése alatt olyan magasra szárnyalt, mint III. Ince óta talán egyszer sem.

E tüneményes sikerek elérésében a bíboros-államtitkár fölényes szakmai jártassága mellett szubjektív okként erősen közre hatott személyiségének ellenállhatatlan varázsa. Aki csak egyszer is érintkezésbe jutott vele, egész életére rabja maradt ennek a lenyűgöző hatásnak. Különösen hivatalos minőségben tett útjain nyilvánult ez meg feltűnően. Mikor 1935-ben hivatalos pápai legátus minőségben az 1905. évi egyházszakadás óta először tette lábát francia földre, a kormányzat minisztert küldött fogadására. Még közelebb került a francia nép lelkéhez 1937. évi lisieuxi látogatása alkalmával, mikor a francia mult legszebb hagyományait idézte hallgatói lelki szemei elé. Ha lehet, még fényesebben sikerült 1934. évi délamerikai útja.

Mint a buenos-airesi eucharisztikus kongresszus pápai legátusa érkezett, de arra is felhasználta az alkalmat, hogy tájékozódást szerezzen az egész délamerikai katolicizmus helyzetéről. Nemcsak az államfői palotákat, minisztériumokat, katedrálisokat és egyetemeket kereste fel, hanem ellátogatott a külvárosok nyomortanyáira is és közvetlen melegséggel elbeszélgetett elesett lakóikkal. Nem csoda, hogy Dél-Amerika népei, fehérek és színesek egyaránt egész életükre szívükbe zárták. Nagyjából ugyanilyen eredménnyel járt az Északamerikában töltött egyhónapos látogatása is. Bár látogatása magán kezdeményezésre jött létre, többízben Rooseveltnél elnökkel is tárgyalt és elvben már ekkor megegyezett vele a Fehér Ház és a Szentszék közötti félhivatalos diplomáciai kapcsolat felvételében.

Az események alakulása magyarázza, hogy Pacelli bíboros egyre inkább föléje emelkedett kortársainak, sőt bíborostársainak. A közvélemény már XI. Pius életében megszokta, hogy mint leendő utódjára tekintsen fel rá. A jelek szerint maga Pius pápa is osztotta ezt a felfogást. Állítólag két esztendővel halála előtt a konzisztóriumban ezt a kijelentést tette: „Van köztetek egy, itt megjelent bíborosok, aki utánam az Egyház feje lesz.” És a bíborosok tisztelettel fordították tekintetüket az elpiruló Pacelli államtitkár felé. A jóslat csakugyan bevált: Pacelli Jenő 1939. március 2-án mint XII. Pius pápa került ki a meglepően rövid ideig tartó konklávéból. Megválasztása lényegében egyet jelentett XI. Pius irányzatának szentesítésével.

Pápasága valóban úgy tűnik fel, mintha XI. Pius uralkodásának megismétlése volna, de javított és bővített kiadásban. A vezető eszmék mindkettőjükénél ugyanazok, de az eszmék megközelítése XII. Piusnál diplomatikusabb s ezért eredményesebb módon történt. A gondolati egyezésnek legkézzelfoghatóbb bizonyítéka a két nagy pápa jelszava: XI. Piusé: *Pax Christi in regno Christi*. XII. Piusé: *Opus iustitiae pax*. Tehát mind a ketten a béke visszaszerzését, illetve megszilárdítását tekintették uralkodásuk legfőbb céljának. És ez a célkitűzés nem valami elméleti megfontolásnak, hanem a korviszonyok tekintetbe vételének volt a szükségképpeni eredménye. Hiszen XI. Pius kormányzata alatt még erősen érezhető volt az első világháború hatása, XII. Pius pedig alig néhány hónappal trónralépése után a második világháború szörnyű valóságával találta magát szemben. De azért helyzete egészben véve kedvezőbb volt, mint annakidején XV. Benedéké. XI. Pius zseniális gondolata, a szuverén egyházi állam visszaállítása, tulajdonképpen csak most hozta meg igazi gyümölcsseit. A pápa szuverén állását egyik fél sem vonta kétségbe, sőt akárhányszor kérőleg fordultak hozzá. Így XII. Pius sokkal szabadabban mozoghatott és nagyobb tekintéllyel is léphetett fel. És ő mindkét irányban élt is a kínálkozó jó alkalommal: verhetetlen logikával és elragadó ékesszólással megírt körleveleiben nyomatékosan lelkére köti a hadviselő feleknek az emberi jogok tiszteletben tartását, s csüggedő hívei lelkében állandóan ápolta a jobb jövő reményét.

A háborús évek viszonylag gazdag, de szükségképpen egyhangú, mert egyetlen témakörhöz rögzített irodalmi termése azonban távolról sem sejtette az eszméknek és gondolatoknak azt a tropikus bőségét, mely Pius pápa lelkét feszítette. Kibontakozásukra csak a háború sötét fellegeinek felszakadása után került a sor. Ekkor XII. Pius minden lehető alkalmat és tárgyat megragadott, hogy szellemi kapcsolatba juthasson híveivel, a legszélsőbb határig kihasználva a modern gondolatközlésnek minden elképzelhető eszközét. Rádiószózatáival, nemzeti és nemzetközi kongresszusok, zárandóklatok megnyitásokor és bezárásokor mondott beszédeivel szinte kézzelfogható közelségbe került híveivel és ily módon sokszorosan kiegyenlítette azt a nagy egyenlőtlenséget, mely eddig Európán kívüli és európai, főleg olasz hívei között az utóbbiak javára fennállott. Mert a modern technika jóvoltából legtávolabbi hívei is bizalmas közelségbe kerültek vele. Nem volt még pápa, aki ilyen közeli, szinte személyesnek mondható kapcsolatba tudott volna jutni híveinek megszámolhatatlan sokaságával.

De XII. Piusban az apostol és a lelkipásztor mellett korán szóhoz jutott az univerzális tudós is. Ezen a téren megint olyan eredményt ért el, amilyenre még nem volt példa és egyhamar nem is lesz. Néhány esztendő alatt a szó igazi értelmében a világ tanítómesterévé lett. A Rómában sorozatosan megtartott világkongresszusok résztvevőiehez intézett beszédeiben olyan meglepő szakszerűséggel és kimerítő alapossgal szolt hozzá a napirendben forgó világnézeti, társadalmi, kulturális, természettudományi, orvosi stb. kérdésekhez, hogy maguk az illetékes szakemberek is bámulva hallgatták. Közvetlenül halála előtt például a plasztikus sebészetről tartott lenyűgöző előadást. Technikája általában az volt: tömör rövidséggel vázolta a kérdés állását s utána mindjárt teológiai magasságba lendült és a korrekt katolikus álláspont vázolásával megadta a szükséges eligazítást. Hosszú, sokszor bonyolult gondolatmeneteket tartalmazó fejtegetéseit éveken át szabadon adta elő és csak az utolsó években engedte magát rábeszélni, hogy a szabadelőadás helyett a felolvasás kényelmesebb formáját válassza.

Az egyházi liturgia megújítása érdekében kifejtett működése is korszakalkotó. Általa oly hön tisztelt és szentté is avatott X. Piuson is túltett. Újításaiban lehetőleg az őskeresztény alapokra nyúlt vissza. Kitűnő példa erre a nagyheti szertartásoknak néhány évvel ezelőtt bevezetett új rendje, mely hamisítatlan őskeresztény szellemével és áhítatra gerjesztő hangulatával az egész katolikus világ tettségét és háláját váltotta ki. Pedig ez csak első lépés volt, melyet rövidesen követnie kellett volna a miserend és a misekönyv gyökeres átvizsgálásának. A tervezett újításból a nagyheti szertartásokon kívül eddig csak a vasárnapok, ünnepek és hétköznapiak rendjének és liturgikus fokának ésszerűbb és egyszerűbb csoportosítása jelent meg. Ugyanez a helyzet a breviárium reformjával. Mindjárt trónralépése után a zsoltároknak új, érthetőbb és a héber eredetinek jobban megfelelő fordítását készítette el és azt fakultatív formában

mindjárt be is vezette. De az igazi nagy reform s nevezetesen a történeti olvasmányok kritikai átvizsgálása itt is a jövőre maradt.

Már inkább a dogmatika körébe vág, hogy újabb tétellel gazdagította az Egyház dogmaállományát, amennyiben a Boldogságos Szűz mennybevitelének már századok óta nyilvános ünneppel dokumentált hitét 1951-ben dogmának jelentette ki. Az ellenben viszont ismét a liturgia körébe tartozik, hogy az Istenanya iránti gyermeki szeretetétől vezéreltetve két újabb Mária-ünneppel gyarapította az egyházi naptárt: 1942-ben, a második világháború legvadabb dülása idején a keresztyén nép vigasztalására augusztus 22-re külön ünnepet rendelt a *Boldogságos Szűz szeplőtelen szívének* tiszteletére, 1954-ben pedig *Sancta Maria Virgo Regina* címen május 31-re tűzött ki új ünnepet. Mélységes Mária-tiszteletére és szociális érzésére vezetjük vissza azt az elhatározását, hogy a Szent Szűz tisztaságos jegyesének, Szent Józsefnek tiszteletére 1956-ban *Szent József a munkás* címen új ünnepet vezetett be és azt mindjárt első osztály rangjára emelte.

Tizenkilenc éves uralkodása örökös tevékenységben és mind-egyre megújuló kezdeményezésekben telt el. Azok további részletezése helyett inkább az elődeivel való összehasonlítás útján mérjük le egyéniségének és történeti szerepének igazi értékét.

X. Pius szent volt s ennek megfelelően természetfölötti irányba állította be egész uralkodását, XV. Benedeknek pedig rövid uralkodása és az első világháború szörnyű megpróbáltatásai alatt nem volt elég ideje egyéniségének teljes kibontakoztatására. Így tulajdonképpen csak XIII. Leó, XI. és XII. Pius között tehetünk párhuzamot. A három közül kétségtől XIII. Leó az őstípus. Lényegét a pápaság fogalmában rejlő lehetőségek tökéletes kihasználása és nevezetesen a pápaság irányító szerepének az élet minden viszonylatában való erőteljes kidomborítása teszi. Ez természetesen nem mindegyiküknek sikerült egyenlőképpen, már csak azért sem, mivel egyéni adottságaikon kívül a korviszonyok is jelentékeny mértékben befolyásolták az eredményt. Általában azonban fokozatos emelkedés állapítható meg. És ez természetes is, hiszen mindegyik elődjének életművén épített tovább. Ennek megfelelően XII. Pius uralkodása leggazdagabb sikerekben és eredményekben.

Az elért eredményeken túl érdekesen tükröződik vissza a típus képviselőinek sajátossága egyéniségükben is. Első helyen itt is XIII. Leót kell említenünk. Az ő egyénisége tetszik legegzenyesebbnek. Megnyerő modora, nyájassága, humorérzéke és nem utolsósorban költői kedélye rendkívül vonzóvá tette a vele való érintkezést. XI. Pius már egészen más ember volt. Ha nem is zordabb, mindenesetre ünnepélyesebb egyéniség. Az érintkezés során nem tudott úgy felmelegedni és olyan közvetlen lenni. XII. Pius egyénisége valahol a kettő között volt. Érintkezésének közvetlenségében és kedvességében XIII. Leóra emlékeztetett, de a hatalommal való élni akarás és tudás tekintetében inkább közvetlen elődjére ütött. Az a körülmény,

hogy Maglione bíboros halála után nem vett többé maga mellé álmittikárt, bizonyára nemcsak azzal magyarázható, hogy nem akadt Rampollája, Gasparrija és Pacellije, hanem mélyebb okokat is sejtet.

Nemzetünk abban a szerencsés helyzetben volt, hogy egyenlőképpen élvezte mindhárom nagy pápa kivételes szeretetét és nagy-rabecsülését. XIII. Leó háromízben is vallomást tett a magyarság történeti hivatásáról: 1886-ban Buda visszafoglalásának kétszázadik évfordulóján, 1896-ban a millennium alkalmával s végül 1900-ban a magyar kereszténység kilencszázéves ünnepén; XI. Pius a Szent Imre- és Szent István-Szentév engedélyezésével, és az 1938. évi eucharisztikus kongresszus hozzánk helyezésével, s végül XII. Pius régi hő vágyunk teljesítésével, Margit királylány ünnepélyes szenttéavatásával örvendeztetett meg bennünket. Külön ki kell még emelnünk, hogy XII. Pius, mióta az eucharisztikus kongresszussal kapcsolatban alkalmat nyert mélyebben bepillantani lelkünkbe, valószínűleg házanépének tekintett bennünket és az eléje járuló magyar zárandokokat mindig megkülönböztetett szeretettel fogadta s magyar köszöntéssel, esetleg néhány magyar szó közbeszövésével örvendeztette meg.

Nekünk magyar katolikusoknak tehát külön okunk is van a nagy pápa elvesztését siratni. De oka van rá az egész keresztény, sőt kultúrvilágnak is. Igaza volt annak a nem katolikus államférfiúnak, aki így parentálta el az emberiség nagy halottját: „Valamenynyien úgy érezzük, hogy a világ szegényebb lett egy emberrel, aki igen nagy szerepet játszott az erkölcsi értékek védelmében, és aki kiérdemelte mindenki tiszteletét, bármi is legyen hite.”

EMLEK

*Hazám, figyelj rám, elmesélem:
Dombón, kis udvaron botologtam egykor
az almafánk gyér árnyékába lesve,
hol apám sorvadt csíkos nyugágyban,
mellén csapatkereszt s mellében közeli halál.
Eltolt szelíden, amikor szerettem,
óvott magától, könny buggyant szemén,
holott legényként mindenkit legyűrt...
Vékony fonálon kukac ereszkedett le rá —
s a második vérzést már nem bírta ki,
hisz arcáról tizennyolc éven át
csorgott aranyverejték
szeneslapát nyelére izzó mozdonyon, —
s mégcsak ki sem nevezték.
Nyugdíj utána tizenhárom pengő,
három fiúcska s özvegy nő maradt.
Idővel, mintha fájna ez neked,
Hazám, bús árvaházi lencsén,
de felneveltél minket a halott helyett.
Az adósságból törlesztettél;
a többit már el is engedem.*

Lakatos Kálmán

SÍK SÁNDOR VERSEI

KASZAFENÉS

*Valami cseng a csendes völgyön át:
Öreg tót ember jeni a kaszát.*

*Aztán egy percig áll és eltekint
Lába előtt kigyózó rendein.*

*A kéz, a láb, a kasza is pihen.
Mi járhat a pihenő fejében?*

*Talán csak annyi, hogy szép a mező,
Csak így maradjon, nem kell már eső!*

*Vagy azt gondolja ő is, amit én
Gondolgatok a szívem fenekén;*

*En, ki ez istenáldott hegyeken
Csorbult kaszámat élesítem:*

*Csorbult agyamat, kopott szívemet.
Istenszabású emberségemet.*

*Tán egyet gondol mindakét szívünk
S ez az, amitől testvérek leszünk.*

*Hogy szép a szép, az illatos mező,
És jó a jó, fiatal szív s velő,*

*De nem elég, de semmi sem elég,
Mert szép is, jó is azt susogja: még!*

*Kaszacsörrenés, szívvér-dobogás
Testvér ütemben imádkozza: más!*

*A fáradt nap lassan pihenni tér,
Zörög már felénk a szénásszekér.*

*Vén ló a hámban, de még bírja tán.
Húzzunk még egyet azon a kaszán!*

ÖREGASSZONYOK

*Milyen szépek az alkonyati felhők!
A hűvös kékből méz-arany csorog.
Milyen szépek az öregasszonyok!*

*Az encián szemet húny éjszakára,
De hűnyt szemmel is kéken mosolyog.
Ti tudtok ilyet, öregasszonyok.*

*Szép tiszta ráncok, szép komoly barázdák:
Bölcsességgé szüremlett bánatok.
Nyájas szibillák, öregasszonyok!*

*Ti keskeny ajkak, kik a hallgatásban
Már minden titkot megtanultatok,
Tanítgassatok, öregasszonyok !*

*Gazdag szemek, szelíd tengerszemecskék,
Mélységesek és hullámtalanok,
Nyugtassatok el, öregasszonyok !*

*Hűvös kezek, de melegen tapintók,
Fagyos a kezünk, simogassatok,
Anyátlanokat, öregasszonyok !*

*Alvó kisgyerek ágya zsámolyánál
Ezüst-glóriás örzőangyalok:
Virrasztanak az öregasszonyok.*

HÁRSFAK

*Virágzó hársak hűvösében
Magányos csendben üldögéltem,
Nem is kívántam mást, csak épen
Lenni, mint a lomb.*

*Mikor már-már elszenderültem,
Egyszerre fölrezzent körültem
Egy álomhalk, valószerűtlen
Földöntúli hang.*

*Száz méh, a hárs virága kelyhén
Illattal csordulóra telvén
Surrogja rezge szárnya nyelvén
Léte mámorát.*

*E hárs alatt én hányszor ültem,
Önnön zenémben elmerültem
S önös figyelmem elkerülte
Mind e halk zene.*

*Ki tudja hányszor s milyen hársak alján
Burkolt el engem ön zajomba csalján
Csalóka ihlet, — még csak meg se hallván
Azt a más zenét,*

*Komoly lányát az Isten-adja csendnek,
Melyre a boldog angyalok kerengnek,
S melyben öröktől egy akkordba zengnek
Isten és világ.*

*Szívem, ne sírj, még nincsen veszve semmi:
Tanulj a hárstól illatot teremni,
A csend dalának élő kelyhe lenni
S búgni, mint a hárs !*

FAK ÉS GYEREKEK

Sokáig éltem, sok mindent szerettem,
És most, hogy eljár az idő felettem,
Még sokkal többet szeretek.
De legfőképpen, — érzem, ők is engem, —
A fákat meg a kisgyerekeket.

Beszélgetünk, bár ők hangot nem adnak:
A nagy szelíd fák bölcsen bólogatnak,
A gyerekek meg válaszol
Bölcsen — még a karonülők is —
Rám mosolyognak huncutul.

Gyermekmosolyból, szellőbujta lombból
Valami szól az ősi sugalomból,
Amit az ember lassan elfelejt,
Bár teste-lelke minden pórusával
Szomjazza, mint vas a delejt.

A Titoknak, melyet felnőtti szemmel
Már meg sem ért, már meg se lát az ember,
Ők még látták illanni fátyolát,
S rajtuk keresztül hozzánk is lecsillan
Egy-egy sugár a mindenségen át.

Valahányszor beléjük néz a költő,
Le-lehull róla egy rossz emberöltő
És csenget neki a Paradicsom,
S ő, mint a kisgyerek karácsonyeste,
Bekandikál a kulcslyukon.

NYÍRFAKOSÁR

Bizony hogy én is úgy vagyok,
Mint tornácomon ez az árva,
Nyírfaágakból faragott,
Szegen-lógó virágkosárka.

Tavaly, még nincs egy éve sem,
Piros virággal, zöld levéllel
Játszott, — ma, félig üresen
Birkózik a goromba széllel.

A fiatalság hova lett,
Mézes mezők kosárnyi szépe?
Elmúlt, elszáradt, — kiesett.
És nem került más a helyébe.

Kiesett, mint a szó, a név
Résein az emlékezetnek.
Jön egyszer egy jégmarta év,
S a kosarak elüresednek.

De ő még itt van, mint akit
Nagyobb erők ideszegeztek.
Hintálja száraz tagjait
S olykor a drót is zörren egyet.

Sebaj, sebaj, öreg kosár,
Mondom neki, — mondom magamnak,
Nem halt ki még azért a nyár,
Hogy virágaink odavannak.

Van még virág a réteken,
Az erdőn még zöldel a szépség.
Ne zúgolódj, hogy nem nekem:
Minden ami szép, az enyém még.

S ha majd süvit az ősz szele
S a tél halotti tánca harsan,
Majd táncolunk mi is vele,
Csak felettünk a szög kitartson!

Addig szépecskén elleszünk,
Míg egyszer majd a tűzre raknak,
S illatot áraszt melegünk
Melegedő emberfiaknak.

SZENTSÉGTARTÓK

A templomtól a temetőig,
Temetőtől a templomig,
Ahol e hűvös nyáridőben
Ballagó életem folyik,
Jár a sok jó falusi ember,
Gyerek szalad, szekér döcög.
El-elnézem és meg-megállok
És mindenkinek köszönök.

A templomtól a temetőig,
Temetőtől a templomig
Ha járok, mást sem tesz a szívem:
Mindegyre csak találkozik.
A legtöbben visszaköszönnek,
Van ki tovább megy ridegen,
Van aki bambán visszabámul,
Csak egy nincs köztük: idegen.

A templomtól a temetőig,
Temetőtől a templomig
Minden kis házhoz nagy közöm van:
Minden házban ember lakik.
S ha embert látok, Isten szólít,
Meg kell előtte állanom,
Mert szentségtartó minden ember
S minden ház tabernákulum.

Mikor az Úrnap ünnepére
Virágot hint a körmenet,
Négyszer lendít keresztes áldást
A pap, a négy oltár felett.
Hát énnékem, ki minden házból
Kinézni látom Istenem,
Hányszor kellene s hány irányban
Áldás keresztjét intenem!

De áldást, imaszót örökké
Malomként nem mormolhatok,
Hát annyit mondok tiszta szívből:
„Adjon az Isten jónapot!”
És Ó, hiszem, meg nem hazudtol,
Ki társlakómként itt lakik
S mellém szegődik minden reggel,
Temetőtől a templomig.

GRAHAM GREENE

„Graham Greene korunk kevés, egészen kevés nagy költője között van” — írta róla Elisabeth Bowen a londoni Tatler-ben. És ezt a megállapítást világnézeti különbség nélkül mindenki aláírja, aki ennek a különös, sokszor elképesztő írónak varázslatos művészetével megismerkedett. A világnézeti különbséget azért kell hangsúlyozni, mert Greene katolikus. Nemcsak vallására nézve az, hanem egész művészete katolikus ihletésű még azokban az írásaiban is — és ezek vannak többségben —, amelyek nem vallási témát dolgoznak fel. Liberális kritikusan szívesen biggyeszti oda neve mellé a „harcos katolikus” jelzőt, amiből lehetetlenség ki nem érezni egy kis szemrehányást. Mintha azt mondanák: kár érte, ilyen jó író létére. Greene művészetének katolikus voltát az Osservatore Romano nagynevű kritikus, Marcello Camilucci sem vonja kétségbe és fenntartásait, kifogásait a katolicizmusnak Greene-nel közös talajáról emeli, úgy, ahogy nem katolikus íróval szemben nem tenné meg. Ugyanakkor a katolikus Írországból az egyházi hatóságok indexre tették Greene műveit és kezdeményezésükre még azok terjesztését is megtiltották az állami szervek. (Tíz évvel ezelőtt legalább is ez volt a helyzet.) Amiből világosan kitűnik, hogy az író megítélésében — túl az irodalmi kvalitások elismerésén — korántsem alakult ki egységes nézet.

Valójában minden írása — harminc év óta jelennek meg, szabályos időközökben — szenvedélyes vitákat vált ki. Az egyetlen, amiben kritikusan megegyeznek, hogy korunk írói között nincs még egy, aki az emberi léleknek olyan mélységeibe tudna lehatolni és az ott tapasztaltakat olyan kíméletlenséggel tudná elélni tárnai, mint Graham Greene. Nehéz, egyszerre lebilincselő és fárasztó olvasmányok ezek a regények, amelyek nemcsak fantáziánkat ragadják meg, de felforgatják egész bensőnket és létérzésünk legérzékenyebb idegőcái körül tapogatóznak. De ugyanakkor, amikor mondanivalójukról teológusok és filozófusok vitatkoznak, ezek a könyvek a világ minden nyelvén százezres, milliós példányban fogynak el és kedvelt darabjai a filléres tarka-regény sorozatoknak. Újabb különös, de egyben megnyugtató ellentmondás. Megnyugtató, mert eleven cáfolata annak a hiedelemnek, hogy bármifajta művészet annál magasabb rendű, minél kevesebben értik meg. Greene-t mindenki megérti, legfeljebb a megértés és az azzal együtt járó műélvezet mélységében és intenzitásának hőfokában lesznek különbségek, aszerint, hogy ki az olvasó.

Senki Greene-nél jobban nem érzi kora emberének talajtalanságát, kiútatlanságát, azt a vigasztalan állandó lelki válságot, amely elől, hogy elfelejtse, ez az ember többek között a detektívregényhez is menekül. Ám legyen — mondja Greene —, ha izgalom kell, ő szolgálhat vele. Annál is inkább, mert hiszen a detektív- és kaland-

regények izgalmassága úgyis elsősorban a tömörség és ügyes szerkesztés következménye. Már pedig a mesteri szerkesztésnek és tömörítésnek aligha volt nagyobb művésze, mint éppen ő. Csakhogy az ő „detektívregényei” nem olyan leegyszerűsített képletei a jó és rossz harcának, mint a többi hasonló jellegű írások, köztük a legirodalmibb igényűek is. Nála nem a minden erőnyel felcicomázott emberi kiválóság harcol és győz a minden hájjal megkent, megszemélyesített gonoszszággal szemben. A jónak és rossznak örök harca nála minden egyes szereplő lelkében külön-külön zajlik le, legtöbbször kozmikus méretűvé növe a bűnre való hajlam és a kegyelem, az eleve rendeltség és isteni gondviselés, kárhozat és üdvözülés, vagyis végső fokon a Sátán és Isten örök feszültségében. És a transzcendenciának ez a nyugtalanító felbukkanása, még a legkevésbé sem vallásos tárgyú regényei leghétköznapiabb jelenetei közepett is, teszi a Greene írásait az átlagolvasó számára is mélyen elgondolkoztatóvá.

Ha Graham Greene eddigi írói munkásságát valamiképpen rendszerbe akarnók foglalni, úgy — eltekintve az iskolás műfaji felosztástól — készen kínálkozna a saját felosztása. Ő ugyanis a szerinte nyilván irodalmi súlyt jelentő „regény” megjelölést csak olyan műveinek címe alá írja oda, amelyeket ezzel a nagyobb igénnyel írt. A többit „entertainment”-nek, szórakoztatásnak nevezi, jelezve, hogy ezeknél nagyobb súlyt vetett a szórakoztatási célra. Az olvasó azonban nem mindig tud ebben a kérdésben egyetérteni az íróval és inkább hajlik a téma szerinti felosztásra. Ebből a szempontból ugyanis éles választó vonalat lehet húzni a hívó, a transzcendens valóságokkal már reális kapcsolatba került emberek sorsát elbeszélő regények, és az olyan művek között, amelyeknek szereplői a természetfeletti szemben általában közömbösek, vagy csak nagyon homályos elképzeléseik vannak róla. Olyan emberek tehát, amilyenek a Greene-t körülvevő társadalom zömét kell gondolnia; és a könnyebb fajsúlyú írásokkal talán éppen ezeket akarja hozzáédesíteni a nehezebb mondanivalójúakhoz. Ez a magyarázata annak, hogy egész sor regényének látszólag semmi köze nincs a katolicizmushoz, és ezért nem értik sokan, akik témájukban is katolikus műveit nem ismerik, miért katolikus író Graham Greene. Persze észre lehetne venni, hogy látásmódja, vagyis az, ahogy a dolgokat, embereket, eseményeket nézi, ezekben is alapvetően katolikus. Miután pedig éppen ez az alapállás a leglényegesebb Greene-nél, művészetéhez közeledve a leghelyesebb útnak talán az kínálkozik, ha az író emberi alakja után azt próbáljuk szemügyre venni, hogyan látja műveinek egészében a társadalmat, amely körülveszi, hogyan látja az embereket és azok viszonyait ebben a társadalomban, hogyan látja a szerelmet, ami jelentőségének megfelelő szerepet kap minden írásában, és hogyan látja végül a hívó ember problémáit, helyzetét abban a végtelenig kitágított léttérben, amely számára a természetfeletti valóságok realitásának hitéből adódik.

Graham Greene 1904 október 2-án az angliai Berkhamstead-ben született. Apja a helybeli iskola és az azzal kapcsolatos konviktus igazgatója volt. Ebben az intézetben nevelkedett a fiatal Graham is. Később az oxfordi egyetemre került. Irodalmi tanulmányokat folytatott és újságírónak készült. Irodalmi tanulmányaira és riportjaira hamarosan felfigyeltek és 1926-ban, tehát 22 éves korában már a londoni Times segéd-szerkesztője lett. 1929-ig, első regényének megjelenéséig töltötte be ezt a munkakört. Ettől kezdve már inkább csak az irodalomnak él, bár nem lett egészen hűtlen az újságíráshoz sem. A harmincas évek közepétől hosszú tanulmányutakat tett a világ legkülönbözőbb részein. Első útja az afrikai Libériába, az első szabad néger köztársaságba vezetett. Azután Mexikóban járt, majd a háború alatt ismét Nyugatafrikában. A háború óta Malayában és Vietnamban töltött hosszabb időt. Több regénye játszódik ezekben az exotikus környezetekben és tapasztalatairól útirajokban is beszámolt. Greene 1926 februárjában tért át a katolikus hitre és 1927-ben vette feleségül a katolikus Vivien Dayle Browning-ot. Jegyezzük meg ezt a két utóbbi évszámot, mert — úgy lehet — fontos következtetéseket vonhatunk majd le belőlük arra nézve, mi vihette a fiatal kezdő író életének e legsorsdöntőbb lépésére.

Graham Greene nem sokat és nem szívesen beszél ifjúkori éveiről, de az a kevés, amit főleg két útirajában, az afrikaiban és a mexikóiiban elmond róluk, arról tanúskodik, hogy gyötrelmes, szenvedésekkel teli ifjúsága volt. Az apa a legridegebb puritanizmus szellemében nevelte gyermekeit, amit a többi között az is mutat, hogy a gyermek Graham-nek a konviktusban kellett laknia, noha szüleinek lakása az intézetben volt. Ide azonban csak szombat és vasárnap délutánonként léphetett be. Különben „a másik ország” polgára volt. Egyetlen, folyosót lezáró ajtó választotta el a két országot, mégis mennyország és pokol volt a kettő. „A kőlépcsők, a korán ébresztő, repedt hangú csengők országában a félelem, a gyűlölet és bizonyos törvényenkívüliség vette körül az embert... habozás nélkül alkalmazták itt a legszörnyűbb kegyetlenségeket és az ember először találkozott itt olyan felnőttekkel és serdülőkkel, akik szinte a gonoszság esszenciáját hordozták magukban.” Másutt arról panaszkodik, mennyit szenvedett a közös hálótermek, az egyedüllet teljes lehetetlensége miatt. Az érzékeny lelkű, álmodozásra hajlamos fiú számára kinszenvedést jelentettek ezek az intézeti évek, és később regényeinek hőseivel kapcsolatban sokszor visszatér még a nyomasztó élményekre, amelyek először ismertették meg a félelem és rettegés lelket nyomorító érzésével.

Első regénye 1929-ben, tehát 25 éves korában jelent meg „The Man within” (Az ember belülről) címmel. Az első regény rendszerint a fiatalkori élményektől való megszabadulás szokott lenni. Le kell számolnia velük, ki kell írnia magából őket és túl kell jutnia rajtuk annak, aki később a regény legtárgyilagosabb műfajával akarja azt a valóságot ábrázolni, amelyet most már nem csak átél, de tudatosan és mintegy kívülről meg is figyél. Érdekes, hogy Greene, aki íróként is megmaradt annyira újságírónak, hogy minden írása a legmaibb mának a történelmi eseményekkel is elválaszthatatlanul összefüggő krónikája, ennek az egyetlen regényének cselekményét

egy bár évszámmal meg nem határozott, de mindenképpen 150 évnél régebbi multban játszhatja. Ez a körülmény azonban csak még inkább aláhúzza, hogy itt valami sajátosan alanyi megnyilatkozásról van szó, amibe az író gyermekkori traumáit szublimálta.

A regény hőse Andrews, húszéves fiatalember, akinek apja egy alkoholcsempész banda rettegett vezére volt. A fiú azonban nem a durva és erőszakos apára, hanem félénk és érzelmes anyjára ütött. Apja, míg élt, állandóan ütötte-verte, mondván, hogy ettől majd megjön a bátorsága. De az apa halála sem hoz megváltást, még halála után is üldözi a megfélemlített gyermekeket. A banda alvezére ugyanis, aki a csempész hajót örökölte, különös becsület-érzéstől hajtva magához veszi az eddig kollégiumban nevelkedett fiút. Persze hamarosan kiderül, hogy semmiben sem „mélto” apjához, mert törékeny testű, gyáva és a tengert sem bírja. Állandó gúny és megvetés lesz a sorsa. De nemcsak társai gúnyolják, hanem folyton vitában áll saját kritikus énjével is. Olyannyira, hogy gyávaságának és alkalmatlanságának érzése szinte tudathasadásos rögeszmévé válik benne. Végül is a gyávák fegyveréhez folyamodik és névtelen levélben elárulja, feljelenti társait. Ettől kezdve azonban még inkább rettegéssé válik élete, mert menekülnie kell a banda bosszújától. (A névtelen levél alapján csak néhányukat sikerült le tartóztatni.) Andrews menekülés közben vetődik be egy árván nevelkedett, nagyon okos és tiszta fiatal lány, Elisabeth házába. Ő lesz majd nemtője, aki kigyógyítja kisebbrendűségi érzéseiből és felvillantja számára a felsőbbrendű igazságok fényét is. Igaz, hogy a lány életével fizet Andrews-hoz fűződő barátságáért és szerelméért, de elpusztulása a végső katarzist hozza meg a fiatalember számára.

„A legnagyobb meglepetésére a boldogság és béke különös érzése lepte meg: apja most már halott volt és saját énje mégis megmaradt. Egy én, amely nem ismert többé sem gyönyört, sem istenkáromlást, sem gyávaságot, csak békét és kíváncsi várakozást a sötéttel szemben, amely egyre inkább sűrűsödött körülötte. „Mint mindig, most is igazad volt” suttogta, ha még nem is abban a szilárd hitben, de abban a reményben, hogy él egy lény az éjszakában, aki meghallgatja.”

A rettegésnek, iszonyatnak és önmarcangolásnak, majd a megbékélésnek és megtisztulásnak mesteri rajza ez a regény. Huszonégy éves korában írta; 1926-ban katolizált és egy évre rá nősült meg. Viszont 1935-ben jelent meg „England Made Me” című regénye ezzel a feleségének szóló ajánlással: „Vivien-nek, emlékezésül a szerelem tíz évére 1925–1935”. Aligha járunk hát messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy a „döntő élmények” és „személyes okok” mögött (ezeket szokták a Greene-életrajzok konverziójának magyarázatául felhozni) meglátjuk Vivien Dayrelle Brownningnak, Greene „Elisabeth”-jének alakját is, aki mellett ez az érzékenylelkű és rengeteg kétségtől gyötört fiatalember megtalálta nemcsak az önmagához és művészetéhez, de az Istenhez vezető utat is. Tessék itt mindjárt hozzá, hogy ez az út — az Istenhez vezető — még ma is tart. Nem mintha hite nem lenne szilárd. „Katolikus vagyok — vallja

egy helyen — és hitem a katolikus dogmákban intellektuális, ha nem is emocionális.” De éppen ezért, mert nem, vagy csak kevéssé emocionális ez a hit, mindig újra meg kell küzdenie igazságaiért. És ez a szüntelen küzdelem az igazságért és a vele párosuló állandó szellemi nyugtalanság teszi művészetét olyan lebilincselővé és elgondolkoztatóvá.

*

Greene mai emberekről ír, mai embereknek. Azoknak, akikkel együtt, egy társadalomban él, akiknek sorsát, gondjait minden idegyszálában érzi és akikben tudatosítani akarja tévedéseiket és mindazt a sok, gyötrő igazságtalanságot, amit elszenvednek vagy elszenvedtetnek.

Társadalma, amelyben regényeinek alakjai élnek és cselekednek, kapitalista társadalom. Mégpedig nem csak gazdasági struktúrájában, hanem világnézetében is az. Legalábbis ami azokat illeti, akik ennek a társadalomnak napfényes, vagy annak látszó, oldalán élnek. Tudatosan vagy tudat alatt annak az életfilozófiának hordozói, amelynek gyökerei a felvilágosodásig és a nagy Francia Forradalom eszmevilágáig nyúlnak vissza, és amelyre erősen rányomta bélyegét Darwin fejlődéelmélete is. A kapitalizmus kialakulásának idején azon a hamis optimizmuson alapult ez a világnézet, hogy az ember születésénél fogva ártatlan és jó, és csak a körülmények, megkötöttségek rontják el. Meg kell tehát szüntetni azokat és mindenki számára lehetővé tenni, hogy szabadon kifejleszthesse képességeit. Ez egyben a fejlődés és haladás biztosítéka is lesz, hiszen Darwin megállapította, hogy a természet világában a létért folyó harc az alap törvény, az erősebb legyőzi a gyengébbet és így biztosítja fajtájának fennmaradását. Nem kell tehát egyebet tenni, mint átvinni ezt az egyszerű törvényt az emberi társadalomra, megteremteni a „szabad verseny” feltételeit, és azután megindulhat a harc, győzőn az erős és hulljon el a gyenge. Így vált uralkodóvá az emberi társadalomban a dzsungel törvénye, amely természetesen nem ismer el semmiféle abszolút érvényű erkölcsi előírást, lévén egyetlen mérteke az egyén anyagi érdeke.

Az emberiség történetének aligha volt ennél súlyosabb eltévelyedése. Nem csak hívő szempontból, tehát nem csak azért, mert ellentétben van Isten parancsaival, Istennek az emberről való gondolatával, hanem a tisztán evilági humánus szempontjából is. Az emberi társadalomra átvitt, szabad érvényesülésért folyó harc ugyanis nem a legnemesebb emberi tulajdonságok hordozóinak kedvez, hanem éppen fordítva, a legkíméletlenebbeknek, a legönzöbбекnek és mindenekelőtt az üzleti tehetséggel bíróknak, márpedig az üzleti tehetség nyilván a legkevésbé rangos emberi kvalitások egyike. Greene a „Stamboul Train” tragikus sorsú szocialista képezérének szájába adja ezzel kapcsolatos véleményét:

„A burzsoák mindig ilyenek — mondta dr. Czinner —. A proletárnak megvannak a maga erőnei, a gentleman gyakran jó, igazságos és bátor. Valami hasznosért fizetik meg, mint közhivatalnokot, tanítót vagy

orvost, vagy a pénzt apjától örökölte; talán nem érdemli meg, de senki-nek sem okozott fájdalmat azért, hogy megkapja. A burzsoá azonban — ő olcsón vásárol és drágán ad el. A munkástól vásárol és a munkásnak ad el. Haszontalan lény.”

Nem véletlen, és nem is csak történelmi sorrend kérdése, hogy a polgárság vált ennek az új kapitalista társadalomnak hordozójává. Évszázados beidegződések, a pénz iránti érzék tették alkalmassá erre. A hajlam a vagyonszerzésre mindig is megvolt benne. Most csak ezzel a szabállyal kellett kiegészíteni a régi magatartást: erkölcsös az, ami hasznos; és máris előttünk áll az az új társadalom, amelyben minden érték visszájára fordul. Az erkölcs képmutatássá és égbekiáltó igazságtalanságok fedezőjévé, az Isten képmására teremtettt ember pedig közönséges eszközzé, tárgyá degradálódik.

Greene minden idegszálával tiltakozik ez ellen a társadalom ellen, de nem tartja magát társadalmi reformernek. Az ő feladata a fényképezés és bemutatás. A kegyetlenül hű és szépítés nélküli bemutatás. Nem hagyja magát elkápráztatni a modern civilizáció bámulatos technikai eredményeitől, mert mit ér mindez a nagy haladás, ha az ember nem lett boldogabb, ha csak nagyobb lett az emberi nyomorúság. Nem is annyira a testi, mint inkább a lelki nyomorúság, amely mindenütt jelen van, a nyomortanyákon éppen úgy, mint a fényes palotákban, és azon az óriási területen is, amely a kettő között terül el, a modern nagyváros végláthatatlan külső kerületeiben, ahol milliószám élnek az emberek eltompultan, elfá-sultan, szinte csak vegetatív életet. Pedig az ember többre, magasabbra van hivatva, hiszen még elzüllöttségében vagy degradált-ságában is az Isten képét hordozza. És éppen ez az istenképű ember az, aki felé Greene szenvedélyes érdeklődése irányul.

Azt szokták mondani, hogy szívesen válogatja ki az eltorzult lelkű, elferdült jellemű embereket, akik valamiképpen az emberi közösség periferáira szorultak, és nem érdeklik őt a „rendes”, „szolid” emberek. Ez persze nem igaz. Legalább is így nem igaz. Mert mindössze arról van szó, hogy Greene könyörtelenül röntgenez és szenvtelen kegyetlenséggel tárja eléink azt, amit a röntgenkép mutat. Tehát nemcsak a zabolátlanul kitörő szenvedélyeket, hanem azt a sok hazugságot, önzést, kapzsiságot, irigységet és könyörtelen-séget is, amit általában a polgári jólneveltség vagy éppen a tudat-lanságból eredő ártatlanság takar.

Greene szerint a kornak és a társadalomnak is egyik legfőbb bűne, hogy a személyiséggel bíró embert egyszerű eszközzé, tárgyá degradálta. Van egy regénye, amelyet eredetileg film-storynak írt. Mire film lett belőle, persze egészen át kellett dolgozni. Később kiadta az eredeti kéziratot. A regény címe: „The Third Man” (A harmadik ember). A háború utáni, négyhatalmi megszállás alatt élő Bécsben játszódik. Ide érkezik Rollo Martin, egy másodrangú de-tek-tivregény-író, régi barátjának és kollégiumi társának, Harry Li-mes-nek hívására. A rendőrségen tudja meg, hogy barátját, mint egy penicilin-hamisító banda fejét, üldözik. A fényképeket is megmu-

tatják neki, amelyeket a banda ártatlan áldozatairól — csupa kisgyerek — haláluk után a kórházban készítettek. Martin nem akarja elhinni a vádat, de megígéri, hogy ha igaznak bizonyul, segít elfogni barátját, és be is kapcsolódik a nyomozásba. Sikerül találkoznia Harryval, aki szemrebbenés nélkül bevallja, mivel foglalkozik, sőt megmondja: azért hívta őt Bécsbe, hogy bevegye az üzletbe. Martin döbbenten kérdezi, látta-e a gyermekkórházban áldozatait? És itt hangzik el Harry Limes jellemző válasza. Beszélgetésük a bécsi óriáskerék, a híres „Riesenrad” egyik vagonjában zajlik le, amely lassan emelkedik felfelé.

„Áldozatok? — kérdezte. — Csak semmi színház, kedves Rollo. Nézz oda le — és az ablakon át az emberekre mutatott, akik az óriáskerék lábánál mint a legyek mászkáltak ide-oda. — Vajon igazán a szivedre vennéd, ha ezeknek a fekete pontoknak egyike megszűnne mozogni — mondjuk örökre? Ha azt mondanám neked, öreg fiú, húszezer fontot kereshetnél mindenegyes fekete pontért ott lenn, amelyik megdöglik, vajon egészen komolyan és habozás nélkül válaszolnád azt, hogy tartsam meg a pénzemet? Vagy kiszámítanád, hány ilyen pontocskát tudnál nélkülözni? Amellett nem kellene jövedelmi adót fizetned, öreg fiú, Gondold meg: semmi jövedelmi adó!”

Ez a Harry Limes nem született vagy alkati gonosztevő. Egyszerűen csak élelmes ember, aki úgy keresi meg a pénzét, ahogy tudja. Később ki is fejt.

„Most ez a divát. Manapság senki sem törődik az emberéletekkel. A kormányok sem, és ha ők nem törődnek, miért törődjünk mi?”

Nincs másra szükség, mint megfelelő távolságból néznünk az embereket. Rögtön legyekké, hangyákká válnak.

Így látja őket Sir Marcus is az „A Gun for Sale”-ben. („Mérénylet” címmel magyarul is megjelent, 1957. Magvető.) Hogyan jellemzi őt Gréene?

„Olyan ember volt, akinek nem voltak örömei. Sekély érzelmi világán a gyűlölet uralkodott, főfoglalkozása vagyonának védelme volt, a pénz volt élete mécsesének gyenge lángja, és egyáltalán, ez volt az élete.” Majd később: „Az öreg ember úgy ült ott, mint egy fadarab: a kor kioltotta már képzelőerejét. Az általa elrendelt gyilkosságok éppolyan távoli, valószínűtlen ügyek voltak a számára, mint amelyekről az ujságban olvasott.” A regény maga is az egyik ilyen Sir Marcus által elrendelt gyilkosságról szól. Egy idegen ország hadügyminiszterét tétette el láb alól abban a reményben, hogy háborús konfliktus lesz belőle és ez neki félmilliót jövedelmez majd.

És így látja őket az „ártatlanok” képviselője, a fiatal amerikai Pyle is a „The Quiet American”-ben („A csendes amerikai” címmel magy. megj. 1957. Európa). Ő ugyan el van telve világmegváltó eszmékkel és az „emberiség” iránti jóakarattal, de mikor az országút menti őrtoronyból (a regény Vietnamban játszódik a háború alatt), ahová az angol ujságíróval bemenekültek, a biztonság okából távo-

niuk kell, csak úgy melleleg kérdezi meg: ne lője-e le az ott maradó két fiatal vietnami katonát, mert hátha megbízhatatlanok.

A társadalom igazságtalanságára különféleképpen reagálnak az emberek. Vannak, akik kitűnően kihasználják lehetőségeit, ezek a nagy ragadozók. Vannak, akik a nagy ragadozók szolgálatába állnak és megsütk mellettük a maguk kis pecsenyéjét. Vannak, akik nem gondolkoznak sokat, csak egyszerűen szeretik a nyugalmat és biztonságot. Ezeknek életbölcseiségét Mather rendőrfelügyelő fejti ki a „Merénylet”-ben. „Szeretem a rendet és azok oldalán akarok dolgozni, akik fenntartják azt.” Mather alapjában véve derék ember. Éppen úgy, mint a többi hozzá hasonló. De az ő számukra a cselekedetek nem ebbe a két kategóriába sorolódnak, hogy jó és rossz, hanem abba, hogy megengedett és tilos. A kétféle kategorizálás pedig már régen nem fedi egymást. Vannak, akik az igazságtalanságra igazságtalansággal válaszolnak. A társadalom kitaláltjai, a bűnözők, a „Merénylet” Ravenje, a „Stamboul Train” Grünliche, akikkel kapcsolatban olyan könnyen elfelejtjük, hogy értük, az ő megváltásukra is meghalt Krisztus. Van végül egy típus, aki tudatosan harcol az igazságtalan társadalom megváltoztatásáért és akit Greene szívesen szerepeltet több regényében: a szocialista agitátor. Greene nem ért egyet vele, már csak világnézeti okokból sem, de nem tiltakozik rokonszenvét iránta, mert nem kételkedik jóhiszeműségében.

A „Csendes amerikai” első személyében elbeszélő főhőse, a cinikus angol újságíró mondja vita közben:

„... ki törődött a rizsföldön dolgozó paraszt egyéniségével... és ki törődik vele ma? Az egyetlen, aki emberszámba veszi, a politikai biztos. Leül a vityilójában és megkérdi a nevét és meghallgatja panaszait, naponta egy órát áldoz rá, hogy oktassa... mindegy, hogy mire, de úgy bánik vele, mint emberrel, mint értékkel.”

A „Hatalom és dicsőség” rendőrhadnagyát, aki a tartomány utolsó papját halálra keresi, fiúk veszik körül az utcán.

„Pisztoltyáskájára tett kézzel állt és a rábámuló nyugodt, barna szemekbe mélyedt: hisz ezekért a fiúkért küzd! Szeretné kitörölni gyermekkorukból mindazt, ami őt szerencsétlenné tette valaha: a szegénységet, a babonát, a romlottságot. Csak a póre igazságra akarta megtanítani őket: arra, hogy üres a világegyetem, kihűlőfélben a földgolyó és mindnyájuknak joguk van úgy keresni a boldogságot, ahogy kedvük tartja. Kész volt akár vérengzést is rendezni értük — először az egyházat irtja ki, majd az idegeneket s végül a politikusokat, még saját főnökének sem fog megkegyelmezni! Legszívesebben újra kezdte volna velük az életet egy sivatagban.”

És ennek az embernek a pap, akit végülis sikerül elfognia, kivégzése előtt, mikor a halálról beszélgetnek, azt mondja: „Maga jó ember. Nincs mitől tartania”. Hetekkel előbb már egyszer a hadnagy kezében volt, de az nem ismerte fel, ágrólszakadt, szeszcsempész csavargónak nézte és mikor elengedte, a markába nyomott öt pesót. Ne felejtsük el, Jézus azok számára ígérte a mennyországot, akik az éhezőknek enni, a szomjazóknak inni adnak. A „Stamboul

Train” (magyar címe „Orientexpressz” lehetne) az Ostende–Isztambul-i nemzetközi expressz egy útját írja le, utasainak e párnapos történetét. Az utasok között van dr. Czinner is, aki ötéves emigráció után van útban hazafelé Belgrádba, ahol csak rá várnak, hogy a készülő forradalom élére álljon. A felkelést azonban idő előtt ki-robbantották, és már elnyomták, mielőtt Czinner hazaérne. Bécsben értesül erről; a legokosabb az lenne, ha visszafordulna. Számára azonban már nincs értelme az életnek, és tovább megy, noha tudja, hogy várják a határon. Abban reménykedik, hogy a tárgyaláson a nemzetközi sajtó jelenlétében mondhatja el véleményét. De ez sem sikerül, mert ügyét a szabadkai határállomás elhagyott várótermében tárgyalják le, két véletlenül velesodródott útitársa jelenlétében, akik egy kukkot sem értenek az egészből. Dr. Czinner mégis elmondja védőbeszédét:

„Ön ezeket a kitüntetések hazája védelmében a háború alatt szerezte. Nekem nincsenek kitüntetéseim, mert túlságosan szeretem a hazámat. Nem akarok embereket megölni azért, mert szintén szeretik a hazájukat. Én nem új területekért harcolok, hanem egy új világért.” — Megakadt; itt nem volt hallgatóság, amely lelkesedést öntött volna bele, és tudatára ébredt, mennyire mesterkélt hangzottak szavai, amelyek semmit sem árultak el abból a nagy szeretetből és nagy gyűlöletből, ami fűtötte őt. Szomorú és szép arcok vonultak el lelki szemei előtt, az alultápláltságtól soványan, időelőtt megöregedetten, a kétségbeesés rabjaiként; emberek, akiket ismert, akiket kezel és akiket nem tudott megmenteni. Kaotikus világ volt, amely annyi nemességet hagyott kihasználatlanul, mialatt a pénzmágnásoknak és tisztéknek jól ment a sora. Azt mondta: — „Önket arra rendelték, hogy egy korhadt, igazságtalansággal és zűrzavarral teli világot támasszanak alá az olyan emberek számára, mint Vuskovics, akik ellopják a szegények megtakarított pénzt, abból tíz évig zabolátlan, jóllakott és ostoba életet élnek és a végén golyót röpítenek a fejükbe. És ennek ellenére azért fizetik önöket, hogy megvédjék az egyetlen olyan rendszert, amely a hozzá hasonló embereket oltalmazza. A kis tolvajokat felakasztják, a nagyok azonban palotákban élnek.”

Greene mélységes részvétet érez mindenki iránt, aki olyan civilizációban és olyan civilizáció miatt szenved, amely hűtlenné vált azokhoz az alapokhoz, amelyekből kinőtt. Hitetlen, kiábrándult szkeptikus világ veszi körül. Olyan világ, amely nemcsak kiűzetett a paradicsomból, de kiűzte a maga köréből a paradicsom reménységét is. Ez elé a világ elé, ennek talajtalanná vált emberei elé akar tükröt tartani.

*

Greene hősei, műveinek többségében, nem hívó emberek, vagy legalábbis nem tulajdonítanak döntő fontosságot ennek a kérdésnek. Ennek megfelelően magatartásukat az életben, az élet válságos pillanataiban alkatuk, neveltségük, társadalmi környezetük határozza meg. Ha kitölti életüket az, amivel foglalkoznak, pénzszerezés, politika, művészet vagy éppen egy biztonságos otthon megteremtése, akkor minden energiájukkal belevetik magukat és nem gondolkoznak tovább. Ha nem tölti ki, akkor kiábrándulnak és léha

vagy cinikus ember lesz belőlük. De bármelyik csoportba tartozzanak is, a szenvedés és a halál úgy csap le rájuk, mint valami rettenetes, értelmetlen végzet, amellyel szemben, ha nem lehet kikerülni, valami állati rémület keríti hatalmába és bénítja meg őket.

Egészen más a hívők helyzete, akiknek számára Isten, örökkévalóság, üdvösség és kárhozat megfogható realitások, és ezek világánál nézik és élik az életet, élvezik annak örömeit, viselik el szenvedéseit. Jó és rossz, erény és bűn számukra világosan körvonalazott fogalmak, és a halál nem az ember teljes és végleges megsemmisülése, hanem új élet kezdete. Mikor Greene róluk ír, akkor válik a nem hívők számára a legnehezebben követhetővé. Sok róla írt kritika mutatja, hogy bizonyos elnézéssel kezelik a kísértés, bűn és kegyelem világába tett kirándulásait, mint valami extravaganciát. Annál érdekesebbé válik itt számunkra, katolikusok számára, akik valóságosnak hisszük ezeket a dolgokat, és akik — mint Mauriac írja a „Classiques du XXe siècle” sorozat Greene-kötetének előszavában — „ujra felfedezzük rajta keresztül a keresztény hitet”. A nagyobb nyomaték kedvéért ugyanott mégegyszer megismétli ezt a mondatot, megállapítva Greene írásairól, hogy azok „sok katolikusnak szolgálnak majd alkalmul, hogy újra átgondolják hitüket.”

Greene szerint a hívők helyzete ha lényegesen más is, azért egyáltalán nem könnyű. Jellemző, hogy amíg nem-hívő hőseinek túlvilági jövőjére vonatkozólag rendszerint van néhány vigasztaló, reménykeltő mondata, a hívők olyan kiüttalan konfliktusokba bonyolódnak, hogy emberi fogalmak szerint komolyan aggódnunk kell lelkiüdvösségükért. Mintha példázni akarná a krisztusi mondást: „Nagyobb az öröm a mennyek országában egyetlen megtérő bűnösön, mint kilencvenkilenc igazon”.

Mi teszi a katolikus helyzetét olyan különösen nehézé? Mindenekelőtt az, hogy szabadsága még feltételesebb, mint a másoké. Olyan törvények kötik, amelyek a nem-hívők számára ismeretlenek, és bűnnek kell tartania olyan dolgokat is; amiket azok nem tartanak annak, esetleg meg sem értenék. „Ő azonban nem katolikus. Neki szerencséje van. Ő szabad” — mondja Louise vetélytársnőjéről, férje kedveséről a „The Heart of the Matter”-ben.

A már idézett „The Power and the Glory” („Hatalom és dicsőség” címmel magy. megj. 1947. Athenacum) ennek a különleges lelkiismereti kötöttségnek jellegzetes esetét mutatja be a mexikói forradalom viharában hánykoló és mindjobban elzúlló pap történetében. Becsvágyó, fényes karrierről ábrándozó pap volt még a forradalom előtt s most rongyosan, piszkosan, pálinkával tartja a lelket magában, faluról-falura vándorolva szolgáltatja ki a szentségeket, amelyekre önmagát már nem tartja méltónak. Hivatástudat és a gőg különös keveréke vitte ebbe a helyzetbe, amelyből nem tud már szabadulni, ha akar sem. A regény azzal kezdődik, hogy mégis távozni akar, utolsóként a tartományból. Már csak a hajó indulására vár egy ismerősénél, mikor egy parasztfiú jelentkezik nála, haldokló anyjához hívja, hat mérföldnyire onnét.

„... Olyan lehetőség kínálkozott számára, amelyet nem volt szabad elmulasztani. Szomorúan mondta:

— Mindig így történik. Pontosan így.

— Nem futja ki az időből, ha nem akarja lekésni a hajót. (Ezt a fogorvos mondja.)

— Már pedig le fogom késni. Az a sorsom, hogy lekéssem.

A bosszúságtól könnyen összerázkódott.“

Hónapokkal később, még egyszer adódik számára a menekülés lehetősége, már túl is van a határon és ismét haldoklóhoz hívják vissza, amikor azután sorsa beteljesedik. A katolikus alá kell, hogy vesse magát Isten akaratának, úgy mintha a sajátja lenne. Itt joggal fel lehetne tenni a kérdést: hol marad akkor a szabadakarat. Greene azonban — noha kétségkívül sokat vívódik ezzel a kérdéssel — elég világosan megadja a választ, amikor a bűnnél élesen érzékelteti, hogy egészen más azt tudatosan és akarattal magunkévá tenni, és más azt — legalább is belsőleg — elutasítani, még akkor is, ha gyengeségből esetleg el is követjük. Végső soron ez a „Hatalom és dicsőség” névtelen papjának is a tragédiája. Úgy belekövesedett már saját méltatlanságának tudatába, hogy el sem tudja képzelni, hogy valaha is kiemelkedhet belőle. De hiányos képzettsége és a kimerültség okozta eltompultság ellenére is tudatában van még hivatása nagyságának. Azt mondja:

„... nem sokat számít, hogy gyáva vagyok — és még sok egyéb. Azért ugyanúgy az emberek szájába tehetem Istent és közölhetem velük Isten bocsánatát. Még az sem jelentene sokat, ha az egyház minden papja olyan lenne, mint én.“

További nehézsége a katolikusnak, hogyan egyeztesse össze a világban tapasztalható rengeteg szenvedést és igazságtalanságot Isten végtelen szeretetével. A „The Heart of the Matter”-ben, a regény főhőse, Scobie rendőrőrnagy jelen van egy csoport polgári beteg átvételénél. Nyugatafrikában vagyunk a háború alatt. A betegeket a szomszédos francia partokon halászták ki. Negyven napot töltöttek egy mentőcsónakban, miután hajójukat tenger alattjáró süllyesztette el. A partra hozottak között van egy hatéves kislány is. A végét járja. Az átdó Francia tiszt mondja el:

„A szülei mind a ketten odavesztek. De nem tesz semmit. A gyerek is meg fog halni.

Scobie utána nézett a betegszállítóknak, ahogy lassan felfelé mentek a dombon, miközben csupasz lábuk gyengéden csattogott a földön. Arra gondolt, hogy Pater Brûles minden leleményére szükség lenne ahhoz, hogy erre magyarázatot lehessen találni. Nem arra, hogy a gyermek meghal — ezt nem kell magyarázni. Még a pogányok is tisztában voltak azzal, hogy Isten szeretete korai halált jelenthet; de hogy a gyermeknek negyven nappal és negyven éjszakát a nyitott csónakban át kellett élnie — ebben volt a kikutathatatlan rejtély: hogyan hozza ezt összhangba az ember Isten szeretetével.“

A „The Heart of the Matter” egyébként is Greene-nek az a regénye, amelyben a katolikus magatartás legérzékenyebb pontja-

ira tette a kezét. A regény címét szinte lehetetlen pontosan lefordítani: A dolgok veleje, a dolgok értelme, belső lényege, alapja... A regény — mint már említettük — az egyik nyugatafrikai angol gyarmaton játszódik. Főhőse, Scobie rendőrőrnagy, helyettes rendőrpáncsnok, tizenöt év óta él itt a trópuson. Annak idején felesége kedvéért katolizált, és a hitet nem csak felületesen, hanem lényegében is magáévá tette. Megfelelt egyszerű, jóindulatú, puritán kedélyének. Egyetlen kislányuk otthon Angliában, apja távollétében halt meg. Házasságuk elszürkült azóta. Scobie nem színes egyéniség, de feleségét valami atyás gyengédséggel szereti, ez már alkatából folyik. Végzetes tragédiája ott kezdődik, mikor a hajótörötteket átvesszi. Van közöttük egy fiatal asszony is, akit nászútján ért a szerencsétlenség, a férje odaveszett. Mikor a hordágyon áthozzák, eszméletlenül is egy bélyegalbumot szorongat kezében, és ez a gyerekes mozdulat váltja ki Scobie szálnalmát. Felgyógyulása után is felkarolja a fiatalasszonyt, akivel szemben — úgy gondolja — valóban nem érez mást, mint gondoskodó szeretetet. Csalókának bizonyuló hiedelem. Egy trópusi estén, kint zuhog az eső, éppen ott van Helen-nél, amikor az egyik tiszt becslőve bebocsátásért könyörög az asszony barakkja előtt, de az kéri, hogy ne adjanak életjelt magukról.

„Ott állt szorosan Scobie-hoz simulva, keze a férfi csipőjén nyugodott. Mikor Bagster léptei elhaltak, felemelte száját és megcsókolták egymást. Amit mindaketten biztonságnak tartottak, olyan ellenség álarcának bizonyult, aki a barátság, bizalom és szálnalom segítségével lát munkához.“

Scobie életébe ezzel belépett a hazugság. Olyan felelősséget vállalt magára — mert ő ezt is elsősorban annak érzi — aminek képtelen lesz eleget tenni. Felesége éppen távol van, Délafrikában, de a pletyka híre hazahozza. Ahelyett azonban, hogy megbeszelné férjével a dolgot, úgy tesz, mintha semmit sem tudna, viszont erkölcsi nyomást fejt ki rá, hogy együtt menjenek el áldozni. Scobie megpróbál győnni, de persze a legfontosabb, az erős fogadás hiányzik. Úgy érzi, képtelen otthagyni Helent, aki egész elrontott életét rábízta, és akiért felelősséggel tartozik. De Louise-nak sem tudja megmondani az igazat, mert nem akar fájdalmat okozni neki. Inkább vállalja a szentségtörő áldozást (ennek leírása egyik legdrámaibb része a regénynek) az egyik oldalon, és a nem hívó Helen kegyetlen szemrehányásait a másikon. Mert Helen nem kiméli. Egyik szenvedélyes vitájuk alkalmával hangzik el ez a párbeszéd:

„Minden reményt feladtam — mondotta Scobie.

— Mit akarsz ezzel mondani?

— Feladtam a jövőmet. A kárhozatba taszítottam magamat.

— Ne csinálj színházat — kiáltotta az asszony. — Egyáltalán nem is értem, mire gondolsz. Hiszen éppen az előbb meséltél nekem a jövődről — hogy te leszel a rendőrpáncsnok.

— En azonban az igazi jövőről beszélek — arról a jövőről, ami örökké tart.

Az asszony erre ezt válaszolta:

— Ha valamit gyűlölök benned, az a katolikus bigottságod. Azt hiszem, ez abból ered, hogy valakinek olyan túlbuzgó felesége van. Az egész csak csalás. Ha igazán hívó lennél, nem lennél most itt nálam.

— Én azonban hiszek és mégis itt vagyok. — Zavartan folytatta: — Nem tudom megmagyarázni, de így van. Mikor Pater Rank a legutóbb a szentséggel a kezében az áldoztatórácshoz lépett...

Helen nyersen és gúnyolódva szakította félbe:

— Ezt már mind elmesélt nekem. Csak meg akarsz hatni. Valójában épp oly kevésbé hiszel a pokolban, mint én.

A férfi megragadta a csuklójánál és dühösen szorította. Közben kiabált:

— Így nem szabadulsz tőlem. Én igazán hiszek; mondom neked. Hiszem, hogy örökre kárhozott vagyok — hacsak valami csoda nem történik. Rendőrtiszt vagyok. Tudom mit beszélek. Az, amit én tettem, rosszabb, mint a gyilkosság — az egy gyors tett, egy ütés, egy szúrás, egy lövés és kész! Én azonban állandóan magammal vonszolom a romlásomat. Itt hordom a szívemben. Nem szabadulok többé tőle.“

Greene kegyetlen tárgyilagossággal vezet végig minket Scobie egyre gyorsuló zuhanásán. Kétségbeesett igyekezetében, hogy felesége előtt eltitkolja, amit az úgy is tud már, Scobie hagyja, hogy megszaroalják; ezzel hűtlen lesz rendőri tisztességéhez és végül bűnrészessé válik hűséges inasának meggyilkolásában is. Ez adja meg az utolsó lökést régen érlelődő elhatározásaihoz, hogy öngyilkos lesz, noha tudja, hogy ez a legsúlyosabb bűn, amit keresztény elkövethet. Elmélkedései során még az a képtelen gondolat is eszébe jut, hogy végső soron Krisztus is öngyilkosságot követett el, hiszen ember nem ölheti meg az Istent. Neki a maga elhatározásából kellett magát a keresztre szegeztetni. Végzetes tette előtt az utolsó imája így hangzik:

„Istenem, egyedül én vagyok hibás, mert én kezdettől fogva tudtam, mi forog kockán. Inkább Neked okoztam fájdalmat, mint Helennek vagy a feleségemnek, mert látni nem, csak elképzelni tudom, hogyan szenvedsz Te. De megvan a határa annak, amit elkövethetek Ellened — vagy ellenük. Egyiket sem tudom kettőjük közül elhagyni, amíg élek; de meg tudok halni és eltávolítani magamat életútjukból. Betegek miattam, és én meg tudom szerezni számukra a gyógyulást. És Te Uram, Te is szenvedsz miattam. Nem tudlak továbbra is, hónapról-hónapra megbántani. Nem tudom elviselni a gondolatot, hogy Karácsonykor, a születés napján odatérdeljek az oltár elé és testedet egy hazugság kedvéért vegyem magamhoz. Nem vagyok rá képes. Számodra jobb lesz, ha egyszerűen mindenkorra elveszítesz engem. Tudom, hogy mit teszek. Nem könyörgök irgalomért. Azon az úton vagyok, hogy magam adjam át magamat a kárhozatnak, bármit is jelentsen az. Vágyódtam a békére és soha többé nem fogok már békét ismerni. Neked azonban meglesz a békéd, ha eltávolodom Arcod elől. Akkor céltalan lesz felsepérni a padlót, hogy megtaláljanak engem, vagy a hegyek közt keresgélni utánam. Te, Ó Uram, mindörökké elfelejthetsz engem.“

Scobie öngyilkos lesz, de a regény nyitva hagyja — amint hogy nyitva is kell hagynia — a kérdést: elkárhozott-e valóban. Hiszen mielőtt végleg elvesztette eszméletét, egy kétségbeesett kiáltás hagyta el ajkát: „Édes Istenem, szeret...” de már nem tudta befejezni.

Louise, aki minden buzgósága ellenére már eddig is meglehetősen gyengén vizsgázott katolikus lelkületből, a haláleset után Pater Rank-kal beszélget és vigasztalást kér:

„Önök életében igen sok vigasztalás jutott osztályrészül, Scobiené. Most az ura az, aki vigasztalásra szorul.

— Ön is tud mindent róla, amit én tudok ?

— Természetesen nem, Scobiené. Hiszen ön tizenöt évig élt vele házasságban, nemde ? A pap mindig csak a lényegtelen dolgokról tud.

— A lényegtelenekről ?

— Már úgy értem, a bűnökről — mondotta türelmetlenül. — Egyetlen ember sem jön hozzánk azzal, hogy az erényeit győnjá meg.

— Feltételezem, hogy tud Roltnéról (Helen asszonyneve). A legtöbb ismerős tudott az ügyről.

— Szegény.

— Hogy-hogy szegény ?

— Mélységes részvétet érzek minden boldog és tudatlan ember iránt, aki közülünk valakivel gabalyodik bele egy ilyen helyzetbe.

— Henry rossz katolikus volt.

— Ez minden bizonynyal a legsztelenebb ítélet, amit el lehet gondolni — tiltakozott Pater Rank.

— És végül — ez a borzalmas cselekedet ! Tudnia kellett, hogy ezzel az örök kárhozatba rohant.

— Ó igen, azt tulságosan is jól tudta. Soha nem tartott sokat az irgalomról — kivéve ha másokra vonatkozott.

— Nincs is értelme, hogy imádkozzunk érte...

A pap itt összezsápta a naplót (Scobie naplója volt a kezében) és mérgesen kiáltotta:

— Nagyon kérem önt, Scobiené, csak valahogy be ne képzelje magának, hogy ön — vagy akár én — valamit is tudunk Isten irgalmáról.

— Dehát az egyház azt tanítja...

— Nagyon jól tudom mit tanít az egyház. Az egyház ismeri az összes törvényeket. De nem tudja, mi játszódik le egyetlen egy embernek is a szívében.“

Úgy tűnhetik, a kelletténél tovább időztünk ennél az egy regénynél és a közölt részletek szokatlanul hosszúak. De szükség volt rájuk, hogy az olvasó ízelítőt kapjon Greene jellemző és lélekelemző módszeréből. Ő nem foglal állást sem hőse mellett, sem ellene. Csak klinikai pontossággal leírja, mi megy végbe annak lelkében. És ez a szenvtelen tárgyilagosság teszi minden alakját olyan hitelessé.

Scobie alakjával kapcsolatban felhozták ellene, hogy különleges eset, ami már szinte a pszichopatológia körébe tartozik. Pedig egyáltalában nem különleges, ha csak annyiban nem, hogy Scobie halálosan komolyan vette nemcsak szenvedélyét — amit mellelleg a szájalom és a helytelenül felfogott felelősségérzet is motivált — hanem hitének tanítását is a bűnről és kárhozatról. Komolyan vette olyan mértékben, amilyen mértékben kevés katolikus szokta. Ezért van igaza Mauriac-nak, hogy nem árt néha újra átgondolni hitünket. Más kérdés azután, hogy Scobie hitének és vallásos műveltségének komoly hiányosságai voltak. Mintha soha nem hallott volna a szentek egyességéről és a gondviselésbe vetett bizalomról. Ez utóbbi volt

bukásának legfőbb okozója: a bizalom hiánya. Minden kétségbeesésnek és minden kétségbeesett cselekedetnek ez a forrása.

Greene, ha a hit, a bűn és az erény, a kísértés és a kegyelem kérdéseiről ír, könyörtelen biztonsággal talál bele azokba a nehézségekbe, amelyek a kereszténység kezdete óta foglalkoztatják az emberiséget, és amelyekkel a jelek szerint maga Greene is küzd még. Hogyan egyeztethető össze Isten végtelen szeretetével az örök kárhozát, az alkatunkban, öröklött hajlamainkban és tudatalatti ösztönvilágunkban jelentkező eleve elrendeltség a szabadakaratral, mi a rossz tényleges szerepe és jelentősége a teremtésben? Tudjuk, és Greene is tudja, hogy ezekben a kérdésfeltevésekben mindig van egy adag antropomorfizmus, vagyis az Isten dolgainak emberi szemmel nézése. Másrészt azonban nem egészen jogtalan ez az antropomorfizmus, hiszen a kinyilatkoztatásból tudjuk, hogy Isten képére és hasonlóságára teremtettünk.

Nagyon foglalkoztatja Greene-t a kegyelem működésének problémája. Kedves gondolata, hogy a kegyelem azzal szemben, aki a bűn állapotában van, gyakran épp olyan módszerekkel jelentkezik, mint a kísértő. Eleinte esetleg nagyon szerény. Megelégszik egy röpmával, egy rövid felsőhajtással. Csak az a fontos számára, hogy megvesse a lábát a lélekben, abban a reményben, hogy lassan majd a birtokába veszi. A kegyelem azonkívül olyan is lehet, mint a fertőzés. Egy óvatlan pillanatban megkapja valaki, és ha azután el is felejtette, váratlanul kivirul benne. Több regényében visszatérő motívum ez, de a leghatározottabban talán a „The End of the Affair”-ben jelentkezik, amely szintén nehezebb fajsúlyú írásai közé tartozik. A címét ennek is nehéz lefordítani, miután az „affér” szó, angolban szerelmi viszonyt, kalandot is jelent. „A kaland vége” lehetne talán a magyar cím.

A „The End of the Affair” nemcsak kegyelmi regény, de Greene egyetlen nagy szerelmi regénye is, amely egy emésztő tűzű kapcsolatot történetét mondja el. Greene bizonyos gyanakvással nézi a szerelmet, mert úgy érzi, az üdvösségnek nem előizét, csak látszatát adhatja, kárhozatunkat ezzel szemben legalább is előmozdíthatja, mint azt Scobie esetében láttuk. Ugyanakkor felismeri benne azt a poláris feszültséget, amit Isten az egész teremtett világba belehelyezett, és amelynek emberi viszonylatban a szerelem a legmagasabbrendű formája. Felette már csak az Isten iránt lángoló szeretet van, de lehet, hogy lényegében az is ugyanannak az érzésnek tökéletessé válása. „Az emberek egész életükön át szeretik Istent, anélkül, hogy valaha is látták volna, nemde? — mondja Sarah, a regény hősnője. „Igen — hangzik a válasz —, de az másfajta szeretet, mint a mienk.” — „Te, néha azt hiszem, nincs is másfajta.”

A szerelemben kettős vonzás jut mindig szerephez. A modern mélylélektan kielemezte, milyen döntő szerepe van egész életünkben és magatartásunkban a tudatalatti ösztönalkatnak. Azt is megállapították, hogy mindig az azonos, vagy hasonló ösztönalkatok vonzódnak egymáshoz. Ugyanakkor mindenkiben él egy eszménykép, fel-

ruházva számtalan, belőle hiányzó jó tulajdonsággal, és tudatosan afelé vonzódik, akiben felfedezi ezt az eszményképet. Ennek a két-féle vonzásnak következménye, hogy a szenvedélyes szerelem bármikor át tud csapni a szenvedélyes gyűlöletbe, mikor a másikban a saját – tudatosan vagy tudat alatt – gyűlölt hiányosságait fedezi fel. Ez egyik tragikus vonása a szerelemnek. A másik, hogy mint minden nagy emberi fellángolás, a teljesség és végtelenség igényével lép fel, ugyanakkor véges és korlátok közé szorított világunkban eleve beteljesületlenségre van kárhóztatva.

Greene a tőle megszokott kiméletlenséggel és szokimondással meséli el nekünk egy ilyen végletek között hanyódo, „vérremenő” szenvedély történetét. Első személyben írt regény ez is, mint a „Csendes amerikai”. Az elbeszélő író, Maurice Bendrix új regényéhez anyagot gyűjtve ismerkedett meg Sarah-val, egy középiskolai, nyárspolgár állami tisztviselő feleségével, aki a végzete lesz. Két év alatt végigjárják a szenvedély minden gyönyörét és poklát. Nem törődnek a fejük felett zajló világháborúval sem, nem veszik figyelembe a légiriadókat. Ekkor már a V1 bombákkal bombáznak a németek. Éppen együtt vannak Bendrix lakásán. A férfi kimegy egy pillanatra és éppen ezalatt csapódik le a ház mellett egy bomba. Az asszony kétségbeesetten kirohan; csak a férfi élettelenül kinyúló karját látja egy ledőlt ajtó mögül. Visszamegy a szobába, és amit soha életében még nem tett, imádkozni kezd, ahhoz az Istenhez, akire eddig még csak nem is gondolt. Imája egyszerű: Inkább lemondok róla egész életemre, csak add, hogy éljen. Röviddel ezután megjelenik falfehéren a férfi. Eszméletre tért és kikászolódt az ajtó alól. De Sarah-t most már köti a fogadalom; elmegy, hogy soha többé vissza ne térjen. Eleinte nem akarja elhinni, hogy a férfi nem volt halott, később pedig mennél inkább szabadulni akar hirtelen kisarjadt hitétől, annál inkább belemélyed. Bendrix kétségbeesett harcot indít a vetélytárs ellen, azt hiszi, egy másik férfi kedvéért hagyta őt el Sarah. Kétségbeesése dühhé és gyűlöletté fokozódik, mikor megtudja, hogy a vetélytárs, akire féltékeny volt, nem más, mint Isten. Soha sem hitt benne, de most mégis gyűlölni kezdi, és ezzel akaratlanul is megtette az első lépést Feléje. Sarah meghal, Istennel kibékülve, és Bendrix most már a halottal folytatja néma vitáit. A temetés után tudja meg Sarah édesanyjától, hogy az annak idején férje tudtán kívül katolikusnak kereszteltette meg Sarah-t. „Mindig az volt a vágyam – mondja –, hogy egyszer hatni fog, mint az oltás.” Bendrix, aki egyedül tudja, hogy Sarah már hitoktatásra járt, dühösen mondja, hogy „nem hatott”, de tagadása egyre bizonytalanabbá válik.

A „The End of the Affair”-rel kapcsolatban egyik katolikus kritikus azt a kifogást emelte, hogy Greene túlságosan nagy szerepet juttat benne a csodás elemeknek. Valóban, Sarah megtérését és halálát sok olyan esemény kíséri, amelyeket nemcsak Bendrix, de az olvasó is nehezen tart hihetőnek. De Greene sem itt, sem más regényeiben nem igyekszik azt a látszatot kelteni, hogy „csoda” tör-

tént. Amit viszont határozottan állít, az az, hogy ha valóságnak fogadjuk el a világban a rossznak, a kisértőnek tevékenységét, semmi okunk rá, hogy kétségbevonjuk a kegyelem hasonló, mindennapos beleavatkozását életünkbe.

Már sokkal gondolkodóbbá ejtőbbek lehetnek a már említett Marcello Camilucci észrevételei. A neves katolikus kritikus úgy látja, a Greene-i hősök lélektani szélsőségessége és helyzetük kiuttatottsága az emberi személyiségnek eleve manicheista felfogásából születik. E hősök személyiségének szabadsága már születésükben elromlott volt, mert a természet nyomta rá bélyegét. Eredeti helyzetük megrontott logikájából pedig már nem tudnak menekülni, ha csak nem a halál által. Nem kétséges, hogy Greene legtöbbet ezzel a problémával viaskodik. Nem rontotta-e el az eredeti bűn olyan mértékben az emberi természetet, hogy a maga erejéből semmire, vagy csak nagyon kevésre képes? Továbbá, mi öröme lehet Istennek egy olyan teremtett világban, amelyben minden ennyire viszájára, az Ő szándékai ellenére fordul? És mi lesz azzal a sok emberrel, aki végigéli életét anélkül, hogy valaha is találkoznék vele?

Greene gondolkodásában felfedezhetjük a keresztény mult legtöbb nagy filozófiai vívódását, az augusztinizmust épp úgy, mint a pelagianizmust és a protestantizmus predesztináció-hitét is. De szüntelenül keresi a rosszal szemben azt a végső katolikus álláspontot, ami megnyugtatta őt. Minden bizonnyal meg is találja majd, és megszűnik Jákobként viaskodni az angvallal. Akkor azonban – úgy lehet – nem ír majd többé regényeket. Úgy, ahogv író hőse mondja a halott kedveshez szólva: „Amíg téged szerettelek, nem volt kedvem enni, nem vágytam másik asszony után. De ha Őt szeretném, akkor az Ő jelenléte nélkül már többé semmiben sem lennék örömet. Még a munkámat is feladnám, megszűnnék Maurice Bendrix lenni. Sarah, én félek.”

PILINSZKY JÁNOS VERSEI

KÉTFÉLE

*Kétféle nap kétféleképp ragyog,
elárvulok, sötétedem a fényben,
köztem, s egy távol nádas rajza közt
mutál vékonyka földi jelenlétem.*

A HARMADIK

*Hármunk közül legmaradandóbb,
örökké fénykő ikonod,
örökké omló homokbuckád,
a legveszendőbb én vagyok.*

EGY ARCKÉP ALÁ

*Kihül a nap az alkonyi grafitban.
Társaságával, mélységeivel
a néma tenger arcomba világít.
Öreg vagyok, nem hiszek semmiben.*

*Öreg vagyok, lerombolt arcomon
csupán a víz ijesztő pusztasága.
A szürkület gránitpora. Csupán
a pórusok brutális csipkefátyla!*

*Hullámverés — — aztán a puha éj
boldogtalan zajai. Vak rovar,
magam vagyok a rámsötétedő,
a világárva pakundekluban.*

*És egyedül a temetetlen ágyban.
És egyedül a párnáim között.
Magam vagyok az örökös
magányban.*

Akár a víz. Akár az anyaföld.

AGONIA CHRISTIANA

*Szellőivel, folyóival
oly messze még a virradat.
Felöltöm ingem és ruhám.
Begombolom halálomat.*

FÉLMULT

*Megérkezik és megmered,
kiül a hamunéma falra:
egyetlen óriás ütés
a hold. Halálos csönd a magja.*

*Összetöri az utakat,
összetöri a hold sütése.
És kettétépi a falat.
Fehér zuhog a feketére.*

*Villámlik és villámlik és
villámlik a fekete nappal.
Fehér zuhog és fekete.
Fészülködöl a mágneses viharban.*

*Fészülködöl a fényes csendben,
a félmultnál is éberebb tükröben.*

*Fészülködöl tükröben szótlán,
akár egy üvegkoporsóban.*

HIDEG SZÉL

— — — — —
*lakatlan kő, hever a hátam,
emlékek nélkül, nélkülem,
az évmilliók halott hamujában.*

Hideg szél fujdogál.

'NGELA MAR GURUM TÖRTÉNETE

Írta: Ijjas Antal

Nagyon ritkán vagyok csak képes magamról írni — most mégis megteszem. Mégpedig valóban abból az okból, amit egyes multszázadi költők és elbeszélésírók írtak szerénykedve első művük előszavában: „Nem adtam volna közre, de barátaim s ismerőseim mégiscsak rábeszéltek...“ A néhány hónappal ezelőtt ugyanezen oldalakon megjelent „A szőlőhegy munkásai“ c. elbeszélésem kapcsán annyian és annyszor kérdezték, mi benne a valóság és mi a költött, hogy el kell mondanom a mögötte lévő másik történetet. Azt, ami valóban megtörtént. Mert persze — amint azt mindenki tudja — én nem vagyok sem „angol“, sem „világhírű“ katolikus író s a nyugatafrikai néger államok egyikében sem jártam. Ámde mindezek ellenére a hősnőm valóban élt s a történet, amit róla leírtam, való; s az is való, hogy én magam találkoztam a Viviane King mintáját jelentő néger lánnyal. Nem ez volt az igazi neve, hanem a

MAR GURUM 'NGELA DJALIL

név állott névjegyén. 1934-ben, Rómában, a Piazza del Paradiso keskeny, magas, négyszögű kútaknájában, a Campo dei Fiorihoz közeli tipikus kis római terek egyikén laktam, az olcsó, magas, sötét kis Albergo del Soleben. Ugyanott, ahol 'Ngela Djalil kisasszony. Djalil (Dzsali) az arab vezetékneve volt. A 'Ngela: ez tulajdonképpen Angela, a keresztény keresztnéve, csak hogy a néger torok hajlik az inyangoknak és torokhangoknak egyetlen hanggá összevontan szókezdő-mássalhangzóként való használatára. Gurum: ez ősi berber-karthágói nyelven való személyneve (pogány keresztnéve) volt. A „Mar“ pedig urnőt jelent az ősi sémi nyelveken; s ha viselője nagyképu akar lenni, hát akkor hercegnőt is. De fordításának elég ennyi: „Angela Dzsali“ és „Gurum kisasszony“.

Tunisi néger lány volt, illetőleg berber, illetőleg arab is bizonyos mértékig. Megpróbálom megmagyarázni. A berberék (egy nem-néger, pusztán sötétbarna-bőrű hamita nagynép) négyezer év óta őslakói Észak-afrikának; ez a szaharai törzsük már a karthágói uralom idejében átvette a karthágói nyelvet, később az arab hódítás után az arabot; vérük viszont számlálatlan néger ősanýák során át lett teljessé, négerré. 'Ngela tudta hogy néger, de büszkén vallotta magát berbernek, s egyik anyanyelve az arab volt, a másik pedig még a régi berber-pun, amit az ősz-szes berber törzsek előkelő-rétege afféle családi, otthoni nyelvvül használ még ma is. Kissé nehéz ezekhez a dolgokhoz európai fogalmakkal közelíteni olyan kontinensen, ahol a legtöbb nép két-három fajtából származik és legalábbis két anyanyelve van.

Apja nagy magánvagyonú, gazdag törzsfő-utód volt, amilyen ezer meg ezer van Északafrikában, ahol már akkor mindent át- meg átszótt a politika. Tunisz akkor teljesen francia birtok volt ugyan, de fennállott az a lehetőség, hogy váratlanul Itáliáé lesz, ígyhát apja őt nem Franciaországban, hanem Olaszországban neveltette, persze apácázárdában. 'Ngela nem volt sem oly vakító egyéniség, mint amilyenné őt Viviane alakjában rajzoltam, sem olyan azonnal lenyűgöző szépség, sem olyan szellem. De azért volt olyan szép, olyan modern s szellemileg is olyan önálló és tehetséges, hogy filmszínész nő szeretett volna lenni. Ez a valóságból került az elbeszélésbe. Ő maga tárgyalt erről a római filmváros, a Cinecittá vezetőivel. Autója is volt, amit ott tárolt egy közeli zugban. Nohát nem

éppen lukszustokosi, hanem egy már használtan vett ütött-kopott kis Lancia, annak is az a régi, kétszemélyes, torpedóalakú típusa.

Megvallom, nem én hurcoltam Mabelt — aki nemlétező személyiség — az én „kivenhedi, ócska tragacsomon“ (ami még ily szerény voltában is: egy sohasem létezett tárgy), hanem 'Ngela kisasszony engem. Mert persze lehetetlen volt előbb-utóbb össze nem ismerkednünk. Azért lakott a szűk, sötét és olcsó kis Albergo del Sole-ben, mert azért hosszan élni Rómában, mégiscsak szállóban, autót venni, ha használtat is, autót tartani: azért mégiscsak érezhető kiadás még egy gazdag (s hozzá sokgyerekes) és „előkelő“ szaharai berber családnak is. A filmszereplés megbeszélései elég vontatottan döcögtek. Mi pedig 'Ngela vörös kis torpedotragacsán előbb-utóbb bedöcögtük Rómát és egész környékét.

Rómát azt hiszem nem lett volna alkalmam annyira megismerni önelkülre. Felesbe álltuk a benzint és időről-időre szerényen vendégül láttuk egymást ebédre vagy vacsorára valamelyik trattoriában. 'Ngela Djalil Gurum kisasszony nagyon rendes katolikus kislány volt, én pedig egy készülő egyháztörténeti mű anyagát összeszedni mentem le s alig mutattam többet vézna középiskolás diáknál, azonkívül a világ legjelentéktlenebb külsejű emberének tudtam magamat. Egészben véve furcsa figurák lehettünk mi ketten ott. Együtt jártunk a San Pietro végtelenjében; a pápasírok szűk grottaiban; galambok suhogó viharát röppentő római tereken; a katakombák villanylámsorú folyosóin; Szent Pál és Szent Lőrinc bazilikáiban; együtt álltunk életem egyik legnagyobb élménye, a Lateráni bazilika Krisztus-mozaikja előtt. Kiejtem magamban a nevét, a San Pietro nei Vincoli-t látom s benne Michelangelo Mózesének dühödő, fehér látományát, vagy a Vatikán múzeumának végtelen terem- és folyosósrát, ahol az ember fásultan megy el, már egy Laokoon-csoport mellett is, s látom Tivolit, ahová Szent Benedek nyomait megtalálni mentünk ki. „Ntoniosz!“ — mondja ő és a torkán a nevem visszakapta gőgös alakját és néger módon elhullatta a szőkezdő A-ját s majdnem ugyanolyan torokhangon kezdődik, mint az övé. S látom a Piazza Spagna trattoriáját, ahova még Goethe járt vacsorázni; a Campagnát. És azért tudom, hogy éppúgy mint én neki, ő is nekem köszönhetette Rómát, mert azért Rómából én „készültem“ jobban.

Nem beszélgettünk olyan dolgokról, mint amilyenekről a „Szőlőhegy munkásaiban“ beszéltettem őt. Az olasz nyelv idegen és nehézkes közeg volt mind a kettőnknek. De azért mint ahogyan az autónk kidöcögött mindenüvé, ahová elterveltük, beszélgetéseinkben is sokmindent megtudtunk egymástól.

Én például tőle ilyeneket! Megmutat egy csomó fényképfelvételt hazulról, a családjáról, apja tanyaépületeiről s ezeken át látok egy darab modern Afrikát. A fényképeket a nővére készítette, nála sokkal idősebb, nagydarab kövér teremtes, egy a fővárosba, Tuniszba, ottani néger-arab nagykereskedőhöz férjhezment asszony. Mutat egy apró, de meglepően éles felvételt. Homokos tér látszik rajta, háttérben csíkos ponyvaernyők alatt kávéházi terasz, előtte azok az óriási autóbuszok, amelyeknek útvonalai áthálózják az egész sivatagot; s az utasok egy csoportjában áll 'Ngela is, mint nyurga kamaszlány, pettyes fehér ruhában, amit emelget karcsú térdei körül a szél. „Itt szálltunk át erről az autóbuszról arra a másikra, Tunisz felé“ — magyarázza. Csak úgy szórakozottan megkérdezem, hol. „Mateur!“ — mondja ő. De én véletlenül tudom, hogy ez a mai francia neve annak a Madaurának, ahol Szent Ágoston, még mielőtt Karthágóba került volna, hogy úgy mondjam, középiskolai diák volt s ahol egyáltalában nem volt szent. Én sem vagyok az. Óvatosan megnézem

a karcsú térdeket, amelyeket körülfüjt a sivatag forró szele ugyanabban a városban, ahol Szent Ágoston másfélezer évvel ezelőtt szívébe és vérébe írta a berber és néger rabszolgálatok szépségét, s jobban megérttem a Konfessziók élő valóságát, mint előzőleg három átolvasásakor!

Ő pedig ilyeneket tud meg tőlem: Felfedezzük egy antikváriumban a legkritikább és legbecesebb könyvek egyikét. Az őskeresztény Szahara atlasza az, minden korok tudományosságának egyik legnagyobb dicsősége; tizenöt-húsz szerzetes tudós élt neki és halt bele — könyvtárak és a sivatag porában — hogy feltárja azt az afrikai őskereszténységet, amely lehúzódtott mélyen a Szahara közepéig s azon is délebbre. Megmutatom neki — mert ha nem is Oxfordban doktoráltam, mint elbeszélésem angol író-hőse, de mégiscsak történész vagyok és minél régibb valami, annál valóbb és előbb vonásokat kap előttem azonnal — szóval megmutatom neki Afrika Őskeresztény Atlaszában az ő törzsének oázisait is és megsejtetem, micsoda rendkívüli a munka, amely ezt feltárta. Megérti és először látom szemeiben a fekete gyémántkönyvek sötét vilanását a meghatottságtól.

Mi ezeréves multat emlegetünk, Ők négyezerre emlékeznek magukkal kapcsolatban... A szőlőhegy munkásairól szóló jézusi példabeszéd egyébként nem került szóba köztünk.

Közben múlt az idő, november haladt már előre egyre jobban, én egyre telibb lettem egyháztörténeti anyaggal és Róma-élménnyel, s amely mértékben telítődik az ember ilyesmivel idegenben, annál jobban nő a honvágy, s fokozódik végre elviselhetetlenné. Hazulról is sürgettek és egyre nehezebb volt hazulról pénzt kapni a már akkor is erős valutáris vesztégzárakon át. A szabadságomat se hosszabbították meg már tovább. Szóval nekem már haza kellett jönnöm. 'Ngela pedig fáztott. Novemberben már Róma is fagyos, kályha nélküli kőpadlós szobákban még nekünk is vadhideg van. Hát még egy saharaai berber-négernek! 'Ngela fekete-barna bőre szürke meg kékszürke lett s érdessé és durvává vált a hidegtől. De az ő — mostmár láthatóan reménytelen ügye még húzódtott, íghát ő volt az, aki kikísért a Termini pályaudvarra az éjszaka induló direktissimához.

Még volt vagy jó két óránk, íghát beültünk a Café Terminibe, szemközt a pályaudvarral, a világ egyik legsivárabb és legnagyobb kávéházcsarnokába. Nyolcvantagú női zenekar volt szerződötve Ausztriából ezekre a hónapokra; ők játszottak az emelvényen; mostmár eszméletlenül fáradtam és hevültem a fény és zene lávaömlésében. Ezzel búcsúzott tőlem Róma. (Előzőleg még a késő délutánban együtt búcsúztunk el a Szent Péter bazilikától, fenn az előcsarnok erkélyén a tízméteres apostolszobroktól, sorra járva a kőgigászokat és megérintve őket, miközben köröskörül egy csomó templomban szóltak a harangok, a még olasz harangok közt is legrekedtebbek és legzöngétlenebbek: — a római harangok!) Itt és ebben a környezetben jöttünk rá, milyen jóbarátok voltunk s nemcsak megszerettük, de meg is szoktuk egymást s mennyire hiányozni fogunk egymásnak mi ketten!

Mindezt persze nehéz volt egymásnak eldadoznunk, s még nehezebb lett volna valamiféle utat találni annak, hogy egváltalában valahol, valamikor és valamiért találkozhassunk még az életben. Hogy én elmennek érte „jövőre“ Tuniszba, le a Szaharáig, váltott autóbuszokkal az atvai oázisokig? Vagy ő eljőjön Budapestre? Vagy akár az, hogy Rómában találkozhassunk megégszer? Mindez értelmetlen volt. Nem is volt róla szó, s eszünkbe se jutott, hogy találkozót, akármit megbeszéljünk. Egymás

címét azért felírtuk. S kikísért mostmár az indulási csarnokba, a vonathoz.

Lefoglaltam a helyemet, ödöngtünk még egy darabig a gyorsvonati kocsi mellett, pár percig csak, mert már az indulás felé közeledtek a mutatók. S akkor — és ez volt az a gesztus, amellyel legközelebb jutottam hozzá — lehajoltam és megcsókoltam fahéjszínű és fahéjillatú kezét. S akkor láttam másodszor a könnye villó fekete csillámaait az arcában. Álltam a mozgó vonat ajtajában, ő pedig jött a kocsi mellett, ameddig lehetett s egy szót ismételtetett, míg integetett. Ezt mondta — többször egymás után, úgyhogy végül tisztán hallottam s meg tudtam jegyezni — „Uchijju ! Uchijju !“ Nem is annyira berber, hanem inkább néger szónak tűnt föl előttem, sötét, nyers vijjogásával és torokból ejtve ez is, mint egész beszédük. De azért a „ch“-ja egészen lágyan hangzik, majdnem H-nak. Sokáig nem tudtam, mit jelent.

Akkor se tudtam, amikor 1938-ban levelezőlap-fényképet kaptam tőle Karthágóból. Amatőr-felvétel volt — „A nővérem készítette rólam“, írta a hátlapra firkált pár soron, mintha azt akarta volna vele közölni, hogy nem férj, vőlegény vagy udvarló, aki lekapta, amint ott áll a lépcsői mellett a Laviegerie bíboros-építette katedrálisnak, amely viszont ott áll a régi Karthágó fellegvár-hegyén, a Moloch hajdani dombján, ahol a punok valamikor embereket áldoztak: gyermekeket sütöttek meg élve a maguk vérengző, buja, falánk, vérivó isteneinek. Ahol azonban most Krisztus dicsősége emelkedik.

A lépcsők és kőfalak mellett ő állt a képen, 'Ngela. Ez a sovány, csúnya, fekete teremtés lenne 'Ngela Djalil Gurum kisasszony, a néha oly ragyogónak tetszett aranybőrű szépség? Milyen jó, hogy nem is beszéltem róla s írni sem írtam se róla, se neki, s hogy nem jön Pestre, mindenki kinevetne... A kép el is kallódott. 1940-ben pedig, már a világháború hullámtorlaszain áthányódott valahogyan egy néhány soros levele egy indiai leprakórházból. Akkor már apáca volt. Persze nem miattam (ilyen és ekkora banalitást még valóság sem engedhetne meg magának), hanem természetes utakon és módokon jött a megoldás és persze természetfölöttieken is. S azok között, akikért imádkozik, tudtam, ott vagyok én is. Különösen nehéz helyzetekben sokszor ajánlottam fel az ő értem való imádságait magamért; a segítség majdnem mindig gyors és csodaszerű volt. A néger lány keze, amit megcsókoltam, most leprásokat ápolt. S egészen bizonyos, hogy el is kapta a leprát.

Akkor, amikor ezt a levelét megkaptam, már foglalkoztam annyit biblikus és sémi-történeti tanulmányaimmal, hogy ismerjem utolsó, rejtélyes szavának jelentését. Mindenki, aki olvasta Arany és a magyar költészet egyik legszebb versét, a „Családi kör“-t, emlékszik abból, hogy a nagylány, a „legnagyobb s szebb, a hajnali csillag“, hogyan érdeklődik az esti tűzúkhöz vetődött vén hadfitól a vőlegénye után: „Pirulva kérdezi tőle — testvérbátyját...“ Nem mer vőlegényt vagy kedvest mondani, tiszta lánynak csak testvérbátyja van; s körülbelül ez a lélektana annak az ősi előázsiai és északafrikai kultúrterületnek is, ahol — a babiloni, szír, egyiptomi, arab és berber világban — évezredek óta és mai is: ugyanilyen szemérmesen „fivért“ mond a lány a szeretett helyett, de különösen azt mondta az ősidőkben s az Énekek Énekében éppúgy, mint pl. a Damaszkusz-környéki nomád arab törzsek ünnepségein ma is így nevezik azt, akit egy lány kedvel. Az Énekek Énekében és nagyjából arabul is: „uchi“ ennek a megjelölése, egész pontosan „fivérem“, s az „uchijju“ ennek, úgy sejtem, valami ősi pun-sémi változata lehet 'Ngela Mar Gurum „igazi“ családi anyanyelvén. Talán nem kell hangsúlyoznom,

hogy velem kapcsolatban igazán azt jelentette, hogy úgy szeret abban a pillanatban, mintha fivére lennék. Valóban annyit jelentett. Engem, a még erre a szeretetre is méltatlan fehér férfit, aki római időink alatt kedves lettem neki. S mindaz, ami ezzel a szóval kapcsolatos, csak lassan nőtt meg bennem. Néha éveken át vesztegelt, majd növekedésnek indult, — tizenöt év is beletelt, hogy alig emlegettem bárkinek is, írni pedig közvetlenül róla nem írtam. De belül egyre többet köszönhettem neki.

„Fivérem!” — kiáltja nekem Rómában a Termini pályaudvar indulási csarnokában a mozdony után csatolt gyorsvonati kocsí mellett főnyciai ősnyelven egy berber-néger-arab lány s a keze, amit megcsókoltam, integet, s ezek a kezek és a könnyektől még villogóbban égő fekete szemek bevilágítják nekem később Afrikát Dakartól a Nilusig s Keletet Alexandriától Damaszkuszig. Mindezt az ő szürkévé fagyott sötétarany arcából értettem meg. Egy időig még meg nem jelent elbeszélésemben ő róla mintáztam Szent Ágoston karthágói élettársát, gyermekének anyját, akiről oly páratlan bűnbánattal és szeretettel emlékezik meg, s akinek még a nevét is eltemeti oly gavalléros finomsággal, hogy csak az Utolsó Ítéleten tudjuk meg majd, ki volt, amikor egymás mellett fognak állani majd, ismét együtt, de immár Isten tökéletes szeretetében. Nőalakok egész sorát mintáztam 'Ngela Mar Gurum sötétlő bőré árnyékáról egy Szent Pál-regényhez. S valami csepp vagy vonás, vagy ragyogás, mindig belekerül az övéből minden női arcba, bárkiről írok, hisz ez az aranyszínű női alak úgy világít az emlékeimben, mint valami aranyszínű váza, amelyen belül tűz ég.

S azután, hogy évek óta az az érzésem róla, hogy nem él, megírtam őt végre Viviane King alakjában. De milyen gyarló dolog volt ez így, felékesíteni őt külsődleges díszekkel! Megtettem őt csodaszépnek, — sokkal szebbnek, mint amilyen valójában volt; felruháztam őt az értelem, akarat, szenvedély izzásával; megtettem gazdagnak, luxusautó tulajdonosának, feldíszítettem ősi kovácsoltvas-ékszerekkel. Mindez azonban milyen kevés és kicsiny annak, aki amiye valóban volt, mindenét odaadta a mennyei üdvösségért. 'Ngela Mar Gurum, akinek igazi alakját végre megírom, több Viviane Kingnél s való története is érdekesebb minden költött történetnél. S befejezett történet, mert 'Ngela már Istennek anyja s az ezek boldog berber hercegnője Mar Gurum!

Nemrégiben kiemeltem már két tanulmányt abból a különszámból, amelyet a fribourgi katolikus egyetem hittudományi karának folyóirata, az *Anima*, a gerontológiának, az öregséggel foglalkozó új tudományágnak szentelt. Az egyik az öreg kor orvosi élettanát, a másik a lélektanát világította meg. Egyik tanulmánynak sem az volt azonban a célja, hogy csupán általános-ságban gyarapítsa ismereteinket, hanem elsősorban, hogy alapul szolgáljon a lelkipásztorkodás számára. Mondanom sem kell ugyanis, hogy az átlagos életkor mindenütt megfigyelhető emelkedése csak éle- sebben veti fel azokat a kérdéseket, amelyek vallási szempontból eddig sem voltak közömbösek.

Ezeknek a kérdéseknek újból való megfogalmazása annál fontosabb — mutat rá egy további tanulmányban *Josef Scheuber* prelátus, a churi szeminárium regense —, mert amíg az állam és a szociális biztosítás egyre hatásosabb és átfogóbb intézkedésekkel segíti elő az öregek anyagi-testi jólétét, addig az idős korosztályok lelki gondozásában meglehetősen elmaradást észlelhetünk. Ennek az elmaradásnak megvannak az okai, vagy látszólagos okai is. Sok lelkipásztor vélekedik úgy, hogy a fiataloknak nagyobb szükségük van tanácsra és vezetésre, mint az öregeknek. A fiatalok, úgymond, kevés tapasztalattal bírnak, nem látják meg a buktatókat és szakadékokat, amelyek reájuk leselkednek, az öregek viszont, akik már sok mindenben keresztülmentek, maguktól is megtalálhatják a helyes utat, vagy viszsza tudnak találni oda. Amellett a fiatalok könnyebben is befolyásolhatók, mint az öregek, akik rendszerint makacsok s még a szemlátomást helytelen vágányról is nehezen engedik eltéríteni magukat, ha már hozzászórtak. Fiatalabb papok hivatkoznak arra, hogy az öre-

gek többnyire bizalmatlanok irántuk, miért ne törődnének tehát a fiatalokkal, akikkel kölcsönösen jobban megértik egymást. Az öregek amúgyis kevésbé fogékonyak a jelennek problémái iránt, nem várható tőlük, hogy termékeny indításokkal álljanak elő, s az sem lényegtelen, hogy ők már kiszakadóban vannak, a „nyájból“. A velük való foglalatosság is jóval körülményesebb, mert az öregek nincsenek tisztában az idő értékével: locsognak, mesélnek. Scheuber sem tagadja, hogy sok ebben az igazság, mégis az a nézete, hogy az öregek lelki gondozásának elmélyítése sokkal sürgetőbb, áldásosabb és ígéretesebb, mint általában gondolják.

Ha magas hegységben kapaszkodunk fölfelé — írja Scheuber —, gyakran tapasztaljuk, hogy az utolsó szakasz a legmeredekebb és a legveszélyesebb. Az öregedés folyamatát is hegymászáshoz hasonlíthatjuk, mikor is a csúcstól elérve bezárul a földi élet s megnyílik az örökkévalóság. S kétségtelen, hogy ezen a meredek végső szakaszon van legnagyobb szükség a vezetésre. Sajátos vétkekkel és kísértésekkel kell megküzdeniök az öregeknek, amilyen a kedélytelenség és elkeseredés, a bizalmatlanság Isten iránt, a türelmetlenség és szeretetlenség, a földiekhez való ragaszkodás, sőt még az élvezethajhászás is. Kell, hogy a pap melléjük álljon, főleg a gyónásban és betegség esetén. S az egészen fiatal pap is meg nyerheti bizalmukat, ha látják rajta, hogy az Üdvözítő nevében mint segítő és vigasztaló közeledik hozzájuk. Mert nincs lelki kín, amely miatt többet és gyakrabban szenvednének az öregek, mint az elhagyottság érzése, s amire áhítoznak: az igazi szeretet.

Annak a körülménynek tehát, hogy a fiatalságnak nagyobb az ígéretessége és a varázsa, nem sza-

bad elriasztania a papot az öregek lelki gondozásától. Nemcsak azért nem, mert a papnak különös küldetése van azokhoz, akiket megpróbáltatások, szenvedések, megszégyenítések és alábecsülések sújtanak, hanem mert a magas korban is megtalálhatók az értékek, amelyeket felszínre kell hozni. Itt van mindjárt a jóság, amely különösen együttjár az öregséggel. Hányszor tapasztaljuk, hogy a gyermekek, akiknek ösztönös megérzéseik vannak, jobban ragaszkodnak nagyszüleikhez, mint a szüleikhez? Akadnak példás öregek, akiknek tisztult erkölcsiségét a pap is mintául veheti. Vannak öregek, akik felismerik és átélnek azt a hivatásukat, amelyről a Szentírás oly sűrűn beszél, azt nevezetesen, hogy nem egy tekintetben utat mutassanak a fiataloknak. Keresztény felfogás szerint egyébként is különös becsülés és tisztelet illeti az öregeket. Nemcsak esetleges érdemeik, hanem a nagy ajándékok miatt is, amelyekre Isten találta méltónak őket. Egyebekről nem beszélve, már maga a hosszú élet is nagy kegyelem, mert sokoldalú tevékenységet tett lehetővé és tömegesen nyújtott alkalmat a jónak cselekvésére.

*

Nem érhetjük be természetesen azzal, hogy csupán türelemre és szeretetre sarkalljuk az öregek irányában a papokat és a hozzátartozókat. Meg kell küzdenünk a megoldásra vagy feloldásra váró nehézségekkel is. Ebből indul ki *Franz Solan* kapucinus tartományfőnök az öregek gyóntatásáról írt tanulmányában.

Amire mindenekelőtt törekedni kell, az öregek lelki összehangolása adott helyzetükkel. Közismert, hogy az öregek koncentrált módon foglalkoznak önmagukkal s ez az önmagukkal való foglalkozás olykor már szembetűnő önzéssé fajul, amely súlyos próbára teszi környezetüket is, meg gyóntatójukat is.

Nem vitás, hogy ezt a túlfokozott és veszélyes én-központiséget többnyire az elmagányosodás kegyetlen ténye váltja ki. Az öreg ember korporsók között vándorol előre. Mielőtt meghaltak az ember szülei, az ember maga is öreg. Utána már egyre több kortárs távozik mellőle s egyszerre csak ott áll magányosan egy olyan nemzedék közepette, amely más körülmények között nőtt fel s amelynek nézetei és szokásai idegenek tőle. Bizonyos lelki merevség válik rajta úrrá, ami gátolja abban, hogy megértse és szívesen fogadja az újat. Az elutasítás mögé mind több előítélet gyülemlik össze, ami így együttesen nem ritkán valami sötét daccá és folytonos duzzogássá alakul. Ez is háttere lehet az öregkori iszákosságnak és civakodásnak, irigységnek és fukarságnak, mélabúnak és életundorig menő depresszióknak. Ami itt főleg a papra hárul, hogy át-emelje magányosságukból ezeket az öregeket abba a boldogító kettősségbe és meghitt barátságba, amely a lélek és az Isten között szövődhetik.

Megpróbáltatás az öregek számára a testi erejük állandó hanyatlása is. Érdeklődésük és panaszaik szinte szükségszerűen egészségi bajjaikra terelődnek. A gyóntatónak kell rávezetnie őket arra a helyes magatartásra, amikor a fájdalmakat és a majdani végső feloszlást már nem csupán elszenvedik és tudomásul veszik, hanem magától értetődő és Istentől elrendelt folyamatnak tekintik. Úgy, ahogy Szent Péter cselekedte: „Biztos vagyok abban, hogy sátorom lebontása hamarosan bekövetkezik.” Beléjük kell önteni és meg kell bennük erősíteni a meggyőződést, hogy Isten akkor fogadja be őket a boldog örökkévalóságba, ha örömteli hittel néznek földi elmúlásuk elé.

Ha az ember folyvást csak a saját bajaival gyötörődik, kihat ez a jellemére is. Gyermekes makacsság és lompos kedvetlenség, a hallás és

a látás romlásával párhuzamosan mélyülő, már-már beteges bizalmatlanság, amely üldözési mániává fokozódhatik, kisebbrendűségi érzés, csip-csup dolgok magasra értékelése s ugyanakkor lényeges dolgok alábecsülése — mind olyan jelenségek, amelyek az öregeknél gyakran megfigyelhetők. Tüneti kezeléssel kevésre jutunk. Az okos gyóntatónak a forrásig kell lenyúlnia. Mint Solan kifejti, a fizikai és a pszichikai merevséget kell első sorban feloldani, aminek legbiztosabb módja, hogy megpróbáljuk rávezetni őket az őszinte önismeretre és helyzetismeretre, ezzel könnyebbé tenni és léleken is elfogadtatni velük az elkerülhetetlen alkalmazkodást. Át kell éreztetni velük Newman igazságát: „Nincs vonzóbb otthon, mint az, ahol az öregek szellemileg nem meszesednek el.”

Az önmagukkal való foglalkozás mellett túlzottan szoktak foglalkozni az öregek a közvetlen környezetükkel, annál is inkább, mert testi és lelki törődöttségük miatt egyre nagyobb függésbe kerülnek vele. Miután a legtöbben közülük nagyszülők is, már ebből kifolyóan sürűn támadhatnak ütközéseik a legközelebbi hozzátartozóikkal. Elvakult szeretetük az unokák iránt, akik napsugarat és örömet visznek életükbe, azoknak sokszor megokolatlan pártolása a szülőkkel szemben, tragikussá élezheti ki az amúgyis meglévő nehézségeket. Ha pedig a nagyszülők még rá is szorulnak arra, hogy keményen dolgozzanak gyermekeik tartásáért, a légkör egyenesen elviselhetetlenné válhat. Lelkipásztorok nem egyszerűen kénytelenek megállapítani, hogy a nagyszülők háttérbe szorítását éppen az a keserű tény hozza magával, hogy valóban zavarják a szűkebb család békességét. Az okos gyóntató ezen a téren is rengeteg jót tehet. Ha együttérzéssel és türelemmel hallgatja meg az öregek panaszait, mindjárt rá fog jönni ar-

ra is, hogy milyen irányba kell fordítani őket. Szükséghez képest beszélhet a pap a családtagokkal is, akiket talán nem is olyan nehéz meggyőzni arról, hogy egészen apró figyelmességekkel — jobb cigaretta, kávé, cukorka —, jelentéktelen áldozatokkal mennyire megjavíthatnák az otthon életét.

A helyzettel való megbékéltetés mellett kifejezetten a gyóntatóra vár az a feladat, amelyet Solan „a mult feldolgoztatásának” nevez. Éber lelkiismeretű, vallásos öregek gyakran szenvednek a multjuk kellemetlen emlékei miatt. Korábbi bűneik és botlásaik egyenesen üldözhetik és kínozzhatják őket. Ilyenek első sorban az igazságosság ellen elkövetett vétiségek, amelyeknek jóvátételére az öreg ember nem is lát már módot. Amiről többnyire szó van: rendezetlen pénzügyek, titokban maradt sikkasztások, elkallódott, rossz útra tévedt gyermekek, akiknek nevelését minden bizonnyal elhanyagolták, szomszédok és ismerősök jó hírének alásása, máig tartó gyűlölségek. A másik ilyen csoportot a szexuális kisiklások teszik, házasságon belül és kívül. Az emberi léleknek ebbe az ónos mélyébe igazán csak a gyóntató tekinthet be és csakis ő magyarázhatja meg hitelt érdemlően az erkölcsi megítélésnek azt az alapelvét, hogy Isten és a lelkiismeret előtt sohasem a mai, hanem az akkor birtokolt felismerések az irányadók. A gyóntató igazíthat el a jóvátételek és visszajuttatások lehetőségei felől is, figyelemmel a morálteológia tanításaira. Mindannyiszor pedig a bűnök és kísértések ellenében ő idézheti fel hatásosabban a jó Pásztor a'akiát, aki könyörületes szeretettel keresi meg elvesztett juhait. Neki, a gyóntatónak kell utalnia Jézus gyöngéd odahajlására a bűnösökhöz és vámosokhoz, hogy azután kellő előkészítéssel alapos életvívás útján végképp megszüntesse a kétségeket és a lelkiismeretfurdalásokat.

A mult jótékony feldolgoztatása azonban — folytatja Solan — nem állhat meg a kellemetlen emlékek leküzdésénél. Ugyanígy cél, hogy az öregek pozitív örömeket is merítsenek a multból. Az, hogy gyermekeik és unokaik lehettek, magában is hatalmas fényűzés a naplemente égen. S ahol még a hitves is él, akivel a keserűségek mellett annyi közös örömeik is volt, ott ennek a lelki egységnek megnövekedése, átérzése és tudatosítása a legmeghittebb örömök forrásává válik. A régebben betöltött munkakörrel kapcsolatban is akadnak üdítő emlékek, derűs mozzanatok, amelyeket a fiatalok is szívesen meghallgatnak, főleg ha az öregek nem esnek bele abba az öregkori gyöngeségnek számító hibába, hogy túlságosan ki akarják emelni a saját fontosságukat. Röviden tehát, meglátni a szépet az elmúlt életben, megbecsülni a kapott jókat és kegyelmeket: ez az öregségben az egyik legnagyobb érték, amelynek megszerzését elő kell segítenünk. S meg kell nyitni az öregek szemét arra is, hogy csodálni tudják az isteni gondviselést, amely a kanyargásokból egyenes utat, a „kövekből kenyeret”, a szomorúságból oly sokszor örömet fakasztott. Ha azután így minden megpróbáltatásában a kegyelmet is felidézi az öreg ember, akkor majd szívvel-lélekkel köszönetet tud mondani Istennek mindenegyes napért, ami még fennmaradt neki, s ahelyett, hogy élete utolsó szakaszát csüggetegen, sóhajok közt morzsolgatná, felemelt fővel s azzal a vigasztaló érzéssel lépked tovább, hogy tőle telően igyekezett helyrehozni mindazt, amit elhibázott korábbi életében.

Ugyanakkor pedig felkészül a közelgő örökkévalóságra is. Ez a felkészülés és a pap részéről való előkészítés annyira természetesen ebben a korban — jegyzi meg Solan —, hogy csupán a teljesség kedvéért emlékezik meg róla. Mindenestre hasznosan jár el a pap, ha három

dologra fekteti a súlyt. Az egyik az Istennek, a másik az ítéletnek, a harmadik a túlvilági boldogságnak helyes felfogása. Egyiket illetően se érje be a merő általánosságokkal, hanem nyújtson bizonyos dogmatikai alapismereteket is. Különösen fontos annak megértése, hogy a keresztény léleknek nincs miért rettegnie az ítélettől s még kevésbé szabad kétségbeesnie. Há már a tapasztalt idős ember is megértőbb és elnézőbb módon vélekedik, mint az összefüggéseket kevésbé látó fiatalok, mennyivel jószágosabb és könyörületesebb kell, hogy legyen Isten, aki mindenről tud és mindent egyszerre áttekint.

Ilyen vezetéssel érheti el a pap — fejezi be Solan —, hogy megöregedett hívei osztályosai lesznek Lacordaire élményének, aki három évvel halála előtt ezeket a sorokat vetette papírra: „Érzem a kort. Testem és érzékeléseim aláhanyatlának. Lelkem azonban úgy emelkedik e romok fölé, mint a napfény, amely beragyogja a szétesett templom magas oszlopait.”

*

Valljuk be nyíltan: ha már általában sem könnyű bánni az öregekkel, akkor az idősebb és idős nők lelki gondozása éppenséggel nem tartozik a kedvelt feladatok közé. *Eva Firkel* írja ezt, aki orvosi minőségében nyúl hozzá a kérdéshez. Több okát látja a húzódozásnak. Egyik a sokat emlegetett „vénesszonyos jámborkodás”, amelynek egyes megnyilvánulásai inkább riasztják, mint vonzzák a megfigyelt. A másik az öregek tisztelőtlenek megfigyeltokozása, amit a technikai civilizáció hozott magával. A mai világ ugyanis fokozott mértékben hajlamos arra, hogy fölöslegesnek, „hulladékanyagnak” tekintse azt, aki koránál vagy törődöttségénél fogva kiesett a munkafolyamatból. Papoktól is hallani: „a vallás nemcsak az öregasszonyok ügye.” A harmadik ok Firkel szerint a koros

nők rendkívüli érzékenysége, amivel jobban próbára teszik embertársaik szeretetét és türelmét, mint a férfiak.

A nő öregedése — állapítja meg Firkel — három szakaszban megy végbe. Az elsőt csak maga az érdekelte veszi észre, környezete mit sem tud róla. A második szakasz akkor következik be, amikor mások is meglátják a változást, az ő szemzőükből nézve: a hanyatlást. A harmadik szakaszt inkább csak a kívülállók ismerik föl. A legfájdalmasabb kétségkívül az első szakasz, amely valamikor a negyvenes években kezdődik. Ezért van, hogy a neurozisos is főleg ebben a korban lépnek elő. A nő hirtelen rájön, hogy nem árad belőle semmiféle „fluidum“, csupán csak azért, mert valahol megjelenik. Ehelyett a képességeit, munkában felmutatott sikereit, jó hírét dicsérik. Testi bajok is beállhatnak már ebben az időben: asztma, tüdőátágulás, szívzavarok. Rendszerint azonban nem ezek váltják ki benne az öregedés ijesztő vagy kínos élményét, hanem egészen apró kellemetlenségek: a megfigyelőképesség csökkenése, a szemüveg viselésének kényszerűsége, a rövidebb és kevésbé mély alvás, elég gyakran a hamis fogsor és hasonló dolgok. Egyelőre még inkább „figyelmeztetések“, de annál nyugtalanítóbbak. Mind gyakrabban merül fel tudatában a „volt“ szó. Húszéves korában minden nő azt hiszi, hogy csakis ő van a világon, harmincéves korában asszonyokat fedez fel maga körül, negyvenéves korában fiatal leányokat, akik felnéznek reá. A fiatal leányok „elbűvölőek“, ő maga azonban „tisztetelreméltó“. Az 50 felé közeledő nő rendszerint igyekszik beszélni magának, hogy örül, amiért nyugalmat élvezhet. Ez azonban nem igaz — mondja Firkel — s annál többet fog szenvedni, minél inkább el akarja hitetni magával.

Igy jutunk el a nő számára rendkívül fontos szakaszhoz, amelyet a

változás éveinek nevezünk. Magát ezt az állapotot az egészséges ember betegségének tekinthetjük — írja Firkel —, mert elkerülhetetlen a női sorsban. Aki pedig a változás éveinek fizikai viharait maga is úgy tudja felfogni, mint újabb, gazdagabb emberség tavaszi zúgását, az lényegesen hamarabb fölébe is tud kerekedni életkora szeszélyes kellemetlenségeinek. Éppen ezért kellene kívánnunk, hogy a lelkipásztor se feledkezze meg arról, hogy a legtöbb nő éppen ez az időszak vezetheti rá önmagának felfedezésére. „Ne mond a kőnek: szétporladsz“, amikor kristállyá érik“ — olvassuk egy költőnél. A változás éveinek bátor átvészélése ajándékozhatja meg a nőt azzal a bölcsességgel, amelynek birtokában a szenvedés sem ellenség többé, az odaadás, a szolgálat, az ajándékozás pedig a legmélyebb öröm. Feltételezve a szellemi frisseséget, egyébként sem képzelhető olyan életkor, amely mások boldogságának szemlélésében és előmozdításában új élettartalmat ne nyerhetne. Csak attól óvakodjunk — figyelmeztet Firkel —, hogy ezt az elvesztett pozíciók pótlékának szánjuk. Személyiségünket kell módszeresen és tudatosan odáig fejlesztenünk, hogy meglássa és vállalja új feladatait. A lelkiatya tapintatos segítségével sokat tehet ebben az irányban. Mindenekelőtt azzal, hogy megvilágítja és felismerteti az önálló személyiség értékét.

Minden idősebb embernek, különösen a nőnek, elő kell készülnie a magányosság élményére. Megrázó, hogy meg vallásos asszonyok is, ha özvegységre jutnak, mennyire úgy érzik, hogy az egész világ sirba süllyedt a férjükkel. Mintha a házasság szentsége utolsó morzsáig felemésztette volna vallásos hitüket. S nem egy esetben túlságosan is hosszú ideig tart, amíg az özvegyi fájdalmak kitombolják magukat. Hibát követhetünk el ilyenkor azzal is — állapítja meg Firkel —,

hogy újból és újból mindig csak a vallás vigasztalásával közelítünk a szerencsétlen lelkekhez. Viharos reakciót válthatunk ki vele, amely dac formájában még akkor is tart, amikor a magányosságot az özvegy már sokkal elviselhetőbbnek találja. Ő úgy tapasztalta — írja Firkel —, hogy kezdetben csak más özvegyek tudnak valamelyest megnyugtatóan hatni az új özvegyre, sokkal eredményesebben, mint a pap vagy a férjes barátnők. A lelkipásztornak tehát, amennyire csak teheti s amennyiben szüksége mutatkozik, igyekeznie kellene megfelelő társaságot szerezni számára.

Mindenesetre az a mód, ahogyan a nő feldolgozta magában az öregség második szakaszát, nagyjában meghatározza további életét is. Ha kudarcot vallott ebben a munkában, akkor csaknem bizonyos, hogy azzá a cseppet sem rokonszenves típusá torzul, akinek minden gondolata a saját énje körül forog s akinél az Istennel való kapcsolat is csupán az önnön képéhez keret. Az öregségnek erre a harmadik szakaszára végérvényesen rányomják bélyegüket a krónikus szenvedések: anyagcserezavarok, köszvény és cukorbetegség, reumatikus és vérkeringési betegségek. Romlik a látás és a hallás, lassúbbodik a mozgás. A fiatalok nem viszik már szívesen magukkal. Jelentkeznek egyéb nehézségek is. Eredeti rossz hajlamok, ösztönös magatartások fokozott mértékben, gátlástalanabban léphetnek elő. Az aggályos nő még aggályosabbá, a fukar még fukarabbá, a féltékeny még féltékenyebbé válik. Látóköre is beszűkül, nem tud túltekinteni a közvetlen adottságokon. Az agyat támadó meszesedések csökkentik a figyelőképeséget és kihagyásokat okoznak az emlékezetben. Legtöbbször a szellemi és testi erők ilyen hanyatlása váltja ki azt a fontoskodó körülményességet is, ami annyira terhes a hozzátartozókra.

Világos, hogy a jótékony segítségnek és beavatkozásnak rengeteg tere nyílik itt. A lelkipásztor egyik legfőbb feladata, hogy intse és nevelje őket az igazi vallásosságra, a valóban katolikus szellemre, amely az embert akkor is boldoggá teheti, ha kora már észrevehetően korlátokat szab tevékenységének. Annál szükségesebb ez, mert a plebánia életében vannak templomi és egyéb teendők, amelyekben főleg az ilyen korú nők segítségére számíthat a pap, hiszen a fiatalabb családtagok százfélé el vannak foglalva. A lelkipásztornak azon kell fáradoznia — hangoztatja Firkel —, hogy megláttassa és megértesse mind az érdekeltekkel, mind a környezetükkel az öregség méltóságát. Ez a méltóság kívánja meg, hogy az öreg nő, aki amúgyis kénytelen elszakadni a világ hívságos és felületi dolgaitól, a vallási erőforrásokra támaszkodva elevezen tanúsítsa példájával a lelki és szellemi javak értékét a fiatalok előtt.

Célokat persze könnyű kitűzni, de nem olyan könnyű megvalósítani. Már a megközelítésük is sok áldozatosságot, gyöngédséget és türelmet igényel. Idős nők sűrűn panaszkodnak amiatt, hogy a lelkiatya „röviden” elintézi őket. Pedig ha igaz is, hogy belső konfliktusaik, hibáik és gyöngeségeik többnyire lappálják, éppen az ilyenek járnak együtt korukkal és állapottukkal. Gyónásaik talán sematikusak, ódon imakönyvek stílusában hangzanak, de sokszor a valódi vallásosság küzdelmei húzódnak meg mögöttük. Öreg nők között — emeli ki Firkel — ő már egészen csodálatos lelkekkel is találkozott. Az a bőbeszédűség pedig, amitől annyira félnek a gyóntatók, kevésbé személyes hiba, mint inkább az állandó magányosság következménye. Ezért jó, ha a pap időnként meglátogatja őket otthonukban is, s igyekszik megfelelő társaságba juttatni őket.

Egészen természetes azonban, hogy a tulajdonképeni lelki gondozásnak a végső dolgokra kell irányulnia. Mi könnyen beleesünk abba a kísértésbe — mutat rá Firkel —, hogy elleplezzük vallásunk eszchatológikus jellegét. De nem az-e a feladatunk, hogy az öreg nők előtt, akikhez főleg a kedély és az érzések útján szólhatunk, világosan kirajzoljuk ezt a vonalat? Az ő szeretteik már nagyrészt elhaltak mellőlük. Sokan gvászolnak gyermekeket, sőt unokákat is. Megtapasztalták, hogy az élet nem egy vonatkozásban adósuk maradt. Ideje nyíltan megmondani nekik, hogy ne az ő külön sorsukat hibáztassák érte, mert elképzeléseinek és eredményeinek teljesedését az ember csakis „odaát” várhatja. A lelki gondozás legfőbb feladata az alkonyi megbékélés kimunkálása, az elmúlás nyugodt fogadásának kiérlelése. A halálra való előkészítés — fűzi hozzá Firkel — általában eléggé összevont nálunk: missziók alkalmából vagy az egyházi év bizonyos napjain esik szó róla. A hívőnek olykor az a benyomása, hogy papjaink csak azért foglalkoznak vele, mert ez az előírás, de nem szívesen teszük s átsietnek rajta, hogy „masszívabb” területekre térjenek. Pedig ahogy egy sematikus gyónási előkészítés nem elegendő a szentség áldásainak kimerítéséhez, ugyanúgy nem elégségesek a konvencionális utalások sem a halál órájára. S van abban bizonyos belső ellentmondás is, ha a valóban keresztény módon élt életet nem hozzuk semmi eleven kapcsolatba a halállal.

A pap mellett a keresztény pszichiáter is nagyban segítségére lehet a keresztény páciensnek — jegyzi meg Firkel. Az általános szorongás forrása ugyanis legtöbbször a haláltól való félelem, aminek feltárása esetén a lelkiület helyes beállítása meg is szünteti azt. Nagyon gyakori öregkori szenvedés a nőknél az „endogén melankólia”, amit psi-

choterápiával ma már sikeresen gyógyíthatunk. Sajnos, vannak „depresszív pszichopatak” is, akik nem fog sem a nevelés, sem a rábeszélés, akiknél gyógyszerek is csak átmeneti javulással járnak. Ezek mind a lelkipásztor, mind az orvos számára ugyanazt a keresztet jelentik.

Az öregségnek lehet egy olyan záró fejezete is, amikor az ember teljes mértékben ápolásra szorul. Minthogy az öregek felelőssége ebben a stádiumban már messzemenően csökkent, az ő magatartásuk kevésbé is fontos, mint az ápoló személyeké. Adott körülmények között a hangtalanul működő társadalmi apparátus magára veszi a családi kötelezettségeket. Hogy a magukkal tehetetlen nőkkel más lenne a helyzet, mint a férfiakkal, aligha állíthatjuk. A nőknél talán némi könnyebbség, hogy természetből fogva jobban türik a szenvedést. A szellem és a test teljes szétesésénél azonban ennek sincs jelentős szerepe.

Mindenesetre felfigyelhetünk arra, hogy születés és halál, vagyis az emberi élet legszemélyesebb mozzanata, amelyek Isten akaratától függenek, rendszerint kórházban, tehát a mi technikailag szabályozott korunk apparátusában mennek végbe. Mint az emberi faj számozott példánya kezdjük meg életünket és úgy is fejezzük be. A család ma már nem az a földrajzi hely, amellyel keletkezés és elmúlás megbonthatatlanul egybe lenne kötve. Nekünk azonban, akik a lélek valóságát és halhatatlanságát valljuk, annál inkább törekednünk kell arra, hogy egyetlen embert se tekintsünk csupán számnak, amely a társadalmi gépezet kerekéi között hanyódik. „Csak egy öreg néni” — halljuk nem egyszer, amikor közlik velünk, hogy egy töbörödött anyóka valami anró-cseprő ügyével ki tudja, hanyadszor keres már minket. Nekünk azonban villanjon eszünkbe, hogy ez az öreg néni

Is teljes értékű tagja az egyháznak, s éppen mert közel van a véghez, nem szabad kímélnünk a fáradságot, hogy a tulajdonképpeni célt megmutassuk neki. Ha pedig már

amúgyis elég bátor ahhoz, hogy szemébe tudjon nézni a halálnak, akkor meg éppenséggel megérdemli, hogy hódolatos tisztelettel hajoljunk le hozzá.

A KIS ÚT

Amennyire tölem telik, igyekszem haladni a lelki életben, mégis az az érzésem, hogy egyhelyben topogok. A cselekedeti bűnökről könnyű leszokni, de mit csináljak a hajlamokkal, szándékokkal, kívánságokkal, gondolatokkal? Pedig ezek néha olyanok, hogy pirulnék, ha az emberek előtt magaménak kellene vallanom őket. De Isten előtt mégis csak el kell vállalnom, hogy én vagyok az, akinek hajlamai, szándékai, kívánságai stb., — és ugyancsak én vagyok az, akit hajlamai, szándékai, stb. ide-oda rángatnak és haladni nem engednek. És ez nagyon lealázó.

Mindenekelőtt örüljön, hogy a cselekedeti bűnök elkerülésében mégis csak észlelt haladást. Semmi sem befolyásolja erősebben belső világunkat — még öntudat alatti világunkat is —, mint a véghez vitt cselekedet. A rossz, amit teszünk, nemcsak egyarcú esemény, hanem mint emléк, mint kísértés visszajár és könnyen szokássá lesz. De a véghezvitt jó is visszajár, mint kedves, biztató, bátorító, megnyugtató emlék, amelyről tudjuk, hogy Istenhez kapcsol, kegyelmeket hoz és rendezőleg, megnyugtatólag hat egész lelki világunkra. Ebből kiindulva egy fontos részt szeretnénk levelébe iktatni: az erkölcsi cselekvés nemcsak abban áll, hogy valamiről „leszokjunk“, hanem ugyanúgy abból is, hogy valamire rászokjunk, vagyis az erkölcsi cselekvés nemcsak negatívumokból, de mindenekfölött pozitívumokból kell, hogy álljon. Ha megszokja, hogy rendszeresen, kötelesszerűen imádkozzék, ha naponként meghatározott elmélkedést és lelki olvasmányt végez, ha rendszeresen járul a szentségekhez, ha a liturgiával bekapcsolódik az egyházi évbe, ha látogatja és támogatja a beteget, ha elintézi a gyámoltatás szoruló ügyes-bajos dolgait, akkor egy idő múlva észreveszi, hogy nincs ideje oktalan, hiábavaló, bűnös gondola-

tokra, vágyakra stb., annyira elfoglalja egész lelkét a szolgálat, amelyet Istennek és felebarátainak tenni akar és tesz.

Igaz — hála Istennek —, hogy ez a belső elrendeződés nem mutatkozik meg azonnal, hisz ez a nagy siker könnyen vezetne öntetszelgésre és belső gögre. Isten úgy akarja, hogy minél jobban halad valaki, annál inkább meglássa a benne még megmaradt hiányokat és hibákat; így sikerei értékelésében szerény lesz.

A másik jó, aminek örülni kell, ebben a mondatban fejeződik ki: „Isten előtt mégis csak el kell vállalnom, hogy én vagyok, akinek hajlamai, és akit hajlamai ide-oda rángatnak“ — szóval felismerte: bűnös voltunkban mint alany és mint tárgy is egy személy vagyunk.

A legtöbb ember másvalakire hárítja hibáit, bűneit: feleségem, férjem, szüleim, anyósom, főnökeim, szomszédaim vitték bele ebbe, vettek rá arra, felbosszantottak, felbíztattak, belesodortak, elcsábítottak, a körülmények kényszerítették. Egyszóval mindenki oka bal lépésemnek, csak én állok maku-látlanul, illetőleg szenvedő alanyként abban a bűnben, melyről vádolnom kellene magamat. És ha már semmiképpen sem állíthatok oda valakit bűnbaknak, akkor leg-

alább ennyit: Igazán nem tudom, hogy történhetett — igazán nem szokásom, mindig mélyen megvettem, aki — tesz, — nem voltam magamnál, — elvesztettem önuralmammat — *nem én voltam*.

És itt következik aztán az öntudat-hasadás (ha nem is éppen klinikai értelemben), van egy nemes, jósaágos, előkelő lelkű, őszinte, becsületes, önzetlen, felsőbbrendű lény, ez vagyok én; és van egy nemtelen, becsutelen, csúnya cselekedet, amit mások vitettek véghez velem, — azonban nekem tulajdonképpen semmi közöm az egészhez, az nem én voltam.

Milyen más ezzel szemben a *confiteor* háromszoros mellverése: *mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*!

Amikor eljut valaki odáig, hogy elvállalja önmagát, hajlamaival, szándékaival, kívánságaival, gondolataival eggyütt és „üdvösséges módon megaláztatván“, mégis gyermeki egyszerűséggel tárja ki karját Isten segítő kegyelme felé és újra meg újra kezdi a tökéletesedés felé vívó munkát, az egész biztosan halad, ha ő maga nem is veszi észre.

Ha most még röviden válaszolni akarunk levele többi részére, gyakorlati szempontból kissé változtatnunk kell a részletkérdések egymásutánján. Amivel még legkönnyebben szembeszállhat az ember, az a bűnös gondolat, vagyis a tudatos, szándékos agytevékenység, a figyelemnek, emlékezésnek, fantáziának egy dologra irányítása. Ez tulajdonképpen belső cselekvés és ugyanazon szabályok állnak rá, mint a cselekedeti bűnökre, nem szabad megtenni, vagyis nem szabad a gondolatba beleegyezni, nála időzni, végiggondolni. Ki kell dobni, más gondolatot kell tenni a kevély, irigy, tisztátalan, haragos stb. gondolatok helyébe. Ha másképp nem, foglalkozás változtatással. És mindeneke előtt pozitív módon. Ha szívünk és fejünk telve lesz más

emberekre, tudományos problémákra, gyakorlati ügyességekre és az Úristen dicsőségére irányuló gondolatokkal, tervekkel, nem marad idő másra.

Második a gyakorlatban a szándékok megtisztítása. Senki sem rossz szándékosan, hacsak nem démoni befolyás alatt. A baj csak az, hogy sokszor nem ismerjük fel, vagy magunk fátyolozzuk el igazi szándékunkat. Ha önmagunkhoz való becsületes, leplezetlen őszinteségre törekszünk, ha kíméletlenül megfelelőnk magunknak minden egyes esetben: miért teszem (vagy tettem), mit akarok elérni vele, miért most, vagy ezt, vagy így akarom, akkor hamar rájövünk helytelen szándékunkra és sokat és könnyen elhagyunk, mert rosszak, vagy aljasok mégsem akarunk lenni.

A harmadik a hajlamok és kívánságok területe. Vannak velünk született hajlamok, amelyekből bizonyos kívánságok fakadnak. És vannak esetről-esetre feltámadó kívánságok, amelyeket a többszörös kielégítés hajlammá merevít. Az orvososság egy: nem engedni, jóra irányítani!

Ma, amikor minden kis sporttársaságnak megvan a maga „edzője“, amikor kis diákok a legnagyobb lelkiismeretességgel sietnek késő délután „edzésre“, talán nem kell bizonyítani, hogy a nem-gyakorlás elsorvaszt, a gyakorlás kifejleszt. Ostoba dolog lenne éppen ezen az egy téren arra az alapra helyezkedni, hogy „ha nem engedek hajlamomnak, kívánságomnak, akkor csak tudat alá nyomom őket; jobb, ha kiélem őket.“ Mi lenne a világból (de magából az egyes emberből is), ha mindenki mindenkori azt tenné, amire éppen pillanatnyilag vágya támad. Minden hajlamot lehet gyengíteni, lehet szublimálni (vagyis magasabb, lelkibb, vagy szociálisabb régióba emelni), lehet nemesíteni és jó irányba terelni. (F.)

NAPLÓ

ZONE, HIT, VILÁGSIKER. (A Trapp-család története.) Katolikus szellemű könyv, világsikerét is alighanem mélységes humanizmusának, életté vált evangéliumi katolicizmusának és leplezetlen őszinteségének köszönheti.

Az írónő, Mária Augusztá Trapp, tíz gyermek anyja, sosem hitte volna, hogy valaha is könyvet ír, és egy világhírű családi énekkarnak lesz megalapítója. Mi a titka ennek a ritka „beérkezésnek”? A hegyeket megmozdító, eleven hit és a világot meghódító dal találkozott egy erős asszonyszívben, majd egy családban, és véghez vitte azt a csodát, amit a Trapp-család a salzburgi családi éneklésektől a „The Trapp Family Singers” néven világsíkeret arató hangversenyekig kivívott, végül *ki-kényszerítette* ebből a gazdag női lélekből ezt a remek könyvet.

A mű egyik fejezetének ez a címe középfelnémet nyelven: „Gottes Will hat kein Warumb.” Vagyis: *Isten akaratá nem ismeri a miértet.* A salzburg-nonnbergi kolostor egyik ősrégi sírjára és az apátnő gyűrűjébe van belevésve ez a jámbor igazság. Mária Trapp és az egész Trapp-család megfogadta a holt kövek bölcsességét, és életének vezér-élvévé tette az Isten akaratában való feltétlen megnyugvást. Nem holmi jámbor, megkeresztelt fatalizmus ez náluk, hanem a végső lezárása Isten aktív ostromlásának. Mert minden fontosabb lépésüknél közösen vagy felváltva Isten segítségét kéri, ostromolják, dolgozva és küzdve, kiérdemelni akarván a legjobb döntést, — ami aztán bekövetkezik a lelki aktivitás után, abban mélységesen megnyugodnak, mert Isten akaratát látják benne...

A nonnbergi kolostor kis noviciáját kinzó fejfájása miatt a tisztelendő anya nevelőnőnek küldi ki a világba néhány hónapra Trapp Gvörge korvettkapitánynak, az első világháború Mária Terézia-renddel kitüntetett, legendáshírű tengeraltjtjáró-parancsnokának beteges leánykájára mellé. A gyermeknek hat anyátlan testvére van. A kis novicia valóságos énekenomén, a Trapp-gyerekek pedig született énektehetségek az abszolút-hallás határán... A közös éneklés és a nap megszentelése az istenszeretet jegyében összekovácsolja a hét gyereket a Gondviselés-küldte noviciával. A gyerekek anyát akarnak. Édes ravaszsgal össze akarják boronálni a két büszke embert: apjukat és az új nevelőnőt.

Mária megdöbben: nem így akarta a sorsát. Döntésért a tisztelendő anyához fordul. A rendfőnöknő összehívja a káptalanterembe az egész rendközösséget a kis novicia sorsának eldöntésére. A határozat: legyen anya és feleség, ha vállalja; ezt kívánja a nagyobb érdek, a hét kis emberpalánta sorsa.

Eleinte csak a nappali szoba nagy szőnyegére telepedve énekel az új anya a hat egészséges gyerekekkel régi karácsonyi énekeket, néndalokat, majd — megint a Gondviselés munkája: — a család házi kápolnájának új lelkésze, dr. Wasner, aki elsőrangú zenetudós és dirigens, megérleli az együtttest a hangversenydobogóra, a rádióba, sőt meghívják őket a salzburgi ünnepi játékok dalosversenyére is, ahol a kis kamara-együttes első díjat nyer.

Bank-összeomlás következtében a gazdag család máról-holnapra elszegényedik, de Trapp Mária ekkor kezdte igazán gazdagnak érezni magát. Mint írja: „Talán már akkor éreztem távoli sejtelemmel, hogy életünk dalában a nagy Crescendo kezdetén állunk, amely mostantól kezdve nem gyengül el.”

Bizony gazdag élet volt ez az elszegényedésben is. Naponta közösen olvasták a bibliát. „Reggel a szentmise alatt Isten dicsőítésére énekelünk. Este a madrigálokat, balladákat és a csodálatos népdalokat dolgoztuk ki. Énekelünk a parkban, a hegyi réteken, a mi völgyünk fölött. Föl sem vettük, ha hat órán át énekelünk egyfolytában. Mámorosak voltunk a muzsika csodájától.”

Lotte Lehmann, a világhírű német énekesnő egyszer véletlenül fül-tanúja erdei énekünknek, és ettől fogva a leglelkesebb propagálójuk. Énekeltek Franciaországban, Hollandiában, Belgiumban, Angliában, az északi országokban és természetesen Olaszországban. Rómában XI. Pius pápa különkihallgatáson fogadta őket, és ők Mozart Ave verum-ának előadásával hódoltak neki.

„Egyet megtanultunk körútunkon — írja a szerző —, hogy a zene nemzetközi nyelv, mely szívtől-szívig ér, és nincs szüksége az emberi nyelv közvetítésére... Mi azt mondtuk dalainkban: — Az Isten olyan jó. És mindnyájunkhoz jó. Felejsük el a világ viszályait, hadd legyünk egymással boldogok! Szeressük egymást úgy, ahogyan Isten szeret bennünket!”

Ez bizony a legmodernebb és leghatásosabb misszió: zenével kifejezni a lélekből kicsorduló hitet...

Nem volna *mai* életregény, ha a politika bele nem játszott volna a Trapp-család életébe is. Ausztria erőszakos megszállása Hitlerék részéről a legélesebb ellenhatást váltja ki az esküjéhez hű korvettkapitányban és családjában. A legázolt Ausztria úgy hat rájuk, „mintha egy nagyon szeretett családtagunk nyitott sírjánál álltunk volna. Eddig nem tudtuk, milyen erős lehet a hazaszeretet... Rádöbrentünk arra, hogy a hazaszeretet erősebb lehet, mint a család szeretete.” Felszólításra sem tűzik ki villájukra a horogkeresztes zászlót, melyet pedig „ajándéku!” küldött nekik a párt. Trapp György nem fogadja el a neki felkínált tengeralttjáró-parancsnokságot, — de a legvégletesebben akkor éleződik ki a helyzetük, amikor a családi kórus nem fogadja el a meghívást Hitler születésnapjára ünnepségére, melynek műsorán ők képviselték volna énekekkel — az Ostmarkot. Amennyire gyors vagyonosodást jelentett volna az „igen”, annyira veszélyt jelent a „nem”.

Mint Ábrahámnak ősei földjéről, nekik is menekülniök kell. Mindenüket ott hagyják, de Hitlert nem dicsőítik. Az Egyesült Államok lett új hazájuk. A döntés előtt megkérdezték Salzburg érsekét is, aki, ismerve hűségüket hazájukhoz, szintén az emigrációt ajánlotta nekik.

Akkor már tíz gyermekről kellett gondoskodniok, mert Mária Augusztának is született három gyermeke. Trapp kapitány felcsillanó szemmel mondta az indulás előtt egybehívott családnak:

— Most legalább meglátjuk, szó szerinti igazság-e az evangélium ígérete: „Keressétek először Isten országát, és az ő igazságát, a többi mind megadatik nektek.”

Ha sok küzdelem árán is, de igaznak bizonyult az evangélium ígérete. Eleinte hatalmas nehézségek tornyosultak eléjük új hazájukban. Megkóstolják az Ellis Island-i internálást is, sőt a félsikert is. Művészi sikerük nagy, de gyenge a publikumsikerük. Amerika nem — Salzburg. A jenkik és farmerek nehezen tudják megemésztetni Bachot és Palestrinát, aztán más hiba is van: nem tudnak közvetlen *érzelmi* kapcsolatot teremteni az amerikai közönséggel... A hangversenyrendező ráfizet, és elkedvetlenedik...

Vége egy *légy* közbeszól, illetően: közbezümmög... A könyv egyik legbájosabb részlete ez a légy-história. Jódli-számot énekelnek salzburgi népviseletben, amikor Mária asszony a jódlizásnál elengedhetetlen mély belégzés alkalmával beszippant egy szemtelenkedő legyet. Persze rövid-zárlat a tüdőben, kiesik az énekből, a gyerekek azonban automatikusan átveszik a szólamát, — baj nincs, de Mária asszony mégis szükségesnek tartja a magyarázkodást. Kissé salzburgias angolsággal, kedvesen mosolyogva elmondja a nagyérdemű közönségnek, mint nyelte le a legyet, és ez mennyire belefojtotta a torkába a jódli-szót. Ezért a „slukkkért“ bocsánatot kér.

Óriási taps. Az emberek fölállnak, és hangosan derülve ünneplik — az *embert*, aki néhány percig ime a zene Parnasszusáról középük szállt le — egy légy szárnyán...

Megvolt a rég keresett „kapcsolat“ a publikummal. Sorsfordulat volt ez számukra és az új, boldog *manager* számára is. Az olvasó együtt szurkol a Trappokkal, mikor Vermontban farmot vesznek „tizenkét hegyláncra való kilátással“, de persze rossz épületekkel, és beleizzad a szurkolásba, mikor Mária asszony kissé hazardírozni kezd a Gondviseléssel, kibérelvén egy felosztott katonai tábornok zenei üdülő számára. Az ágyak fele még hiányzik — háború van — a vendégek már ott vannak, folyik az avató-ünnepség kormányzóval és a Trapp-énekkarral, — de a Gondviselés, úgy látszik, inkább szereti a túlsok bizalmat, mint a szükségességnél kevesebbet: a legutolsó pillanatban megérkeznek a teherautók a hiányzó ágyakkal...

A háború nekik is próbát jelent: a férfiszólamok mündért vesznek föl, a vegyeskarból női kar lesz. De a nehezen kivívott siker nem pártol el tőlük: győznek. A háború után fölfakad Európa rémes nyomora, és a Trapp-család arra használja föl óriási népszerűségét, hogy a nyomorgó osztrák népek, különösen szűkebb hazájuknak, Salzburgnak élelem- és ruhaadományokat gyűjtsön. Mindent elsöprő győzelmet aratnak a szeretet frontján is: néhány hónap alatt 150 ezer kiló — tehát 15 vagon szeretetadományt küldenek Ausztriába, és 5 ezer nélkülöző osztrák családnak 5 ezer patronáló amerikai családot szereznek, amelyek időnkint élelemmel és ruhával látják el őket...

Mindezt a sok melegítő élményt *belülről* éljük együtt az írónővel, annyira könnyed és vonzó az előadása. De mikor elborul az ég, és a bibliai Jób sorsa komorlik fel életük egén, akkor is velük érzünk. Trapp kapitány tragikus hirtelenséggel megbetegszik. Tüdőrák. Nincs mentés. Az elburjánzott tüdőszérlést még ott kaphatta a tengeralttjáró gázzal fertőzött levegőjében...

A kései hősi halottat a farm legmagasabb és legszebb pontján hantolják el. Aztán megbetegszik az írónő is, magzatja elhal, súlyos beteg lesz másik két gyermeke is, — mindez egy éven belül. De Jób erős hitével, Istent dicsőítve fogadják a súlyos próbákat is. El is múlnak a bajok. A katonai táborból alakított zenei üdülő is fényes sikert arat. A fizető vendégek az Istent dicsőítő és embert vigasztaló énekek hatására szinte családdá olvadnak össze. *Cor unum* a neve ennek a páratlan zenei kollektívának, és itt a cím életet jelent.

A hegyek fenyvesillatú levegője, a Montes Dei fönséges világa, a tiszta lélek mennyei derűje és öntudatos istenhite árad a pompásan megírt könyv minden oldaláról. A szeretet szentpáli magasztalásával végződik a mű. Summáját így foglalja össze az írónő:

„Bármilyen hibát követtünk el, kicsit vagy nagyot, bármily sötét fellegek tornyosulnak is a horizonton, a szeretet mindent legyőz.

„Ki csak arra tör, hogy kivívja az eget,
Biztosan kudarcot vall, bármerre is mehet.
De kit a szeretet hajt, az nagyon messze jut:
Isten megnyitja neki a mennyei kaput.“

... Az élet tovább írja a Trapp-család történetét. Miután „szétházásodtak“ a családi énekkart, Mária asszony megvalósította elhalt férje egykori kedvelt tervét: „megmaradt“ gyermekeivel és az osztrák püspöki kartól felajánlott néhány fiatal misszionáriussal a babonák rettenetében és a varázslók zsarnokságában élő pápuák földjére ment a déltengeri szigetekre, hogy ott missziót és kórházat alapítson.

Hisszük, hogy a Gondviselés ezt az új szeretetművüket is megáldja. Mária asszony úgy nyilatkozott, hogy eddigi életük csak bevezetés a déltengeri nagy életműhöz. Reméljük, erről is olvashatunk majd!

(Szarka Géza)

CLAUDEL COLUMBUSA A VILÁGKIÁLLÍTÁSON. Szeptember 25-én mutatták be a „francia napok“ keretében a világkiállítás „világsházának“ színpadán Jean Louis Barrault társulatának előadásában Claudel Columbus-drámáját. Már egy héttel az előadás előtt minden jegy elkelt; a nagy érdeklődésre való tekintettel még a pavilonok sem kaptak tiszteletjegyet. A Nagy Auditórium, ez a mi Erkel Színházunkkal körülbelül azonos méretű színházterem, zsúfolásig megtelt.

A darabot néhány éve több európai város színpadán is adják. Ellenében Claudel többi drámájával, nem csak olvasmány: színpad-technikai hatásokra is épül. Ebben is vannak jellegzetesen claudeli dialógok, merész paradoxonok, nagy tirádák; a döntő mégis a „tálalás“; de a rendezés — kihasználva a darabban rejlő lehetőségeket — egyesítette a modern és a shakespeare-i színház jellegzetességeit: díszletek itt sincsenek; csak-hogy míg Shakespeare-nél a szó, a szöveg uralkodott, addig ebben az előadásban a kép, a fény, a hang, a színpad-technika sok rafinált eleme viszi a vezérszerepet. De nem a naturalizmus szolgálatában áll, hanem a dolgok jelképségét emeli ki.

A szín középpontja egy dobogó; ezt aszerint látják el korlátokkal, ahogy éppen hajót, tróntermet vagy fogadót ábrázol. Mögötte hatalmas, vitorlaszerűen kifeszített vászon; erre megfelelő szimbólumokat vagy hátteret vetítenek. A dráma személynél kívül szerepel a Mesélő, a Védő, a Vádoló és a Kórus; ennek olyasféle a szerepe, mint az antik tragédiákban.

Mikor a függöny fölmeleg, a haldokló Columbust látjuk a színen. Nyomorban, elhagyottan pusztul el, aki egy egész gazdag új világot ajándékozott hazájának és az emberiségnek. Annyi pénze sincs, hogy kifizesse tartozását a fogadóban; ezért elviszik öszvérét, az egyetlen lényt, melyhez még ragaszkodott e világban. A rendezés újszerű fölfogására jellemző, hogy az „öszvért“ két szürke harisnyás, öszvéralarcos férfi alakítja; — a rendező nem is törekszik élethűségre, s csak jelzésekkel dolgozik.

Most lép színre a mesélő. Hatalmas könyvet üt fel: „Columbus Kristófnak, Amerika fölfedezőjének élete és utazásai“ a címe. Az agg Columbus előtt megjelenik ifjúkori énje; meglevenednek vágyai, küzdelmei; látja leghűségesebb pártfogóját, a bájos Izabella királynét... látja a fiatal Kristófot, amint egy haldokló matróztól hírt kap a távoli világról, ahol arany van, sok arany... A sötét színpad mélyén reflektorral

megvilágítva látszik a két alak; mögöttük a vásznon óriásira fölnagyítva a két arc...

Columbus elindul, s matrózain hamarosan urrá lesz a csüggedés; csak egy kívánságuk van: visszafordulni, hazamenni. De Columbus nem enged; ekkor föltűnik egy galamb, mint Noénak, a szárazföld ígérét hozva. S az árbóc tetejéről már látják is a távoli földet. — A következő jelenet az új földet jelképezi aranyfényben táncoló bennszülötteivel. — Majd Columbus harmadik útját látjuk; a hangulat ismét ellenségesen fordul felé, a kapitány parancsára az árbóchoz is láncolják — ám óriási vihar tör ki, s a riadt matrózok eloldják a megláncolt Prometeust, kérve, mentse meg a hajót. — Talán valamennyi közt ez a jelenet a legeragradóbb. A hatalmas színpadon csak a megláncolt alak látszik; körülötte tombol a vihar, melyet szinte varázslatos technikai eszközökkel idéznek föl. A vitorlát tépi az orkán, villámok cikáznak, dühörög a menny. — Fáradtan, megtörtén érkezik haza Columbus. Vigasza, egyetlen reménye, Izabella beteg. Mint gyóntatójától megtudja, egyre csak Kristófit, „barátját” emlegeti. Az lelke minden bizodalmával s örömeivel indulna hozzá; akkor megérkezik a halottas menet a fehérruhás halottal. — S most ismét az első jelenet elevenedik meg: a halódó Columbuszt látjuk. A könnyörletes Halál el is jön érte, Izabella pedig a menny kapujában várja. Még egyszer megszólal az ellenséges Hangok kara, matrózok, király, tanácsosok — de Columbuszt már nem tartóztathatja semmi: két énje egygyé forrva indul a fény felé.

Claudel ebben az újszerű rendezésben is Claudel marad. Színtere az egész világ, ideje az örökkévalóságot érinti. Az ő fölfogása szerint Columbus nem is új világot akar fölfedezni, hanem az örök látóhatár után vágyódik. „Túlmentünk azon a határon, melyen túl már megszűnik minden határ!” — panaszkodnak a matrózok. Columbus így felel: „Igen, itt már nincs semmi. És éppen ez a nagyszerű. Ha nem ezt kaptam volna az Úrtól küldetésül, fáó szívvel nézném, mint tűnik föl nem sokára a távolban az új világ. Szeretnék úgy elmenni, hogy ne is tudjak többé visszatérni.” — De mégis szeretettel köszönti az új földet: „Szeretném mind összegyűjteni Isten földjeit. Azt akarom, hogy a népek a két óceán között ennél a hatalmas asztalnál ünnepeljék a husvétot.”

Errefelé mutatna a jövő színházának útja? Vagy ez is csak egyik próbálkozás a sok közül új irány felé? Akik a darabot, az előadást látták, ha nem is lesznek lelkes hívei ennek az új iránynak, mindenesetre érdeklődéssel és bizalommal várják a további kísérleteket. (M. É.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. „Dunántúli költő; sőt voltaképpen kizárólag Somogy vármegye költője, eltökélt és tiszteletre méltó szándékkal” — írta Takáts Gyuláról egyik első kötetének megjelenésekor Vas István. Most, költői pályája derekán, s utolsó gyűjteményének, a *Mézöntő*-nek megjelenésekor, lényegében minden változtatás nélkül elismételhetjük ezt a megállapítást. Dunántúli, sőt még szűkebben, somogyi; de nem azért, mintha a szeme sugara nem érne messzebb, hanem „eltökélten” és „tiszteletre méltó szándékkal”; tudatosan, nem pedig kényszerűségből. Költőnél, különösen ha már régen túl van *Sturm und Drang* korszakán, mindig nagy érték, s mindig tehetségének okosságára vall az arány és mérték iránt való érzék. Ami persze nem jelent kisszerűséget; egy kecses formájú kis palackban nem egyszer nemesebb aszú rejlik és több szesz pezseg, mint egy akés hordóban. S egy-egy kis palack, ha megkoccantiák, nemesebb hangot ad, mint a fakalapácsra némely üresen kongó hektós

hordó. Takáts Gyula nem indult úgynevezett nagylélegzetű költőnek; hátaírait már kezdetben megvonta, s aztán sem akarta tágítani. Nem szerzett új birtokokat; belterjesen gazdálkodott; a maga kis, megyéni költői földjét művelte, de annak aztán egyetlen rögét sem hagyta parlagon. S bármilyen kicsiny is egy költő földje, ha gazdája igazi költő, mindig van két eleme, amely által a mindenségbe kapcsolódik. Fölötte ott az ég, és benne ott az ember. Aki ezt a kettőt meglátja, s hangot is ad nekik, az a provincializmus „eltökélt” szándékával sem lehet provinciális. Takáts Gyula dunántúli költő, sőt: somogyi költő — de nem provinciális költő. Tája dialektusában az egyetemes emberi nyelvet beszéli.

Költészetének ez a sajátos „somogyi dialektusa” sűrű, erős magyar hagyományokkal zamatos. Ez a szó: Somogy — általában valamiféle verbő nyakasság, koppányos pogányság képzeletét kelti az emberekben. Pedig ezen túl, efölött van egy másik, nyájásabb, árkádiásabb Somogy; bizonyos lelki pallérozottság, derűs életszemlélet, sajátos homoki-magyar görögösség országa ez — esetleg csak virtuális ország, s mégis, lehetetlen művelten otthonos levegőjét meg nem éreznie annak, aki akár Kaposvár virágos utcáin, akár a somogyi Balatonpart jegenyéi alatt jár. Benne van ebben Berzsenyi, ódái aszú magyarságával s elégiái kozmikus férfisóhajával, benne van Pálóczi Horváth Ádám naívságával, igyekezetével, csizmás-bajszos rusztikusságával és örök dalolásra-hangoltságával, de benne Csokonai is, azzal a könnyed járással, mely mindig egy ujnyival a nehéz föld fölött lebeg, s azzal a fölvilágosult humanizmussal, mely mindig a valóságos, emberi haladás ügyét tartja szem előtt. A *Konstantinápoly* Csokonaija ez, de a *Dorottya* Kaposvárra vonuló farsangi menetéé is; A *tihamyi echóhoz* kiáltó rousseaui magányos, de a rokokós anakreontika bort, kaska epret élvező poétája is. Takáts Gyula költészete tudatosan kapcsolódik ezekbe a hagyományokba, de nem úgy, hogy utánozza, hanem úgy, hogy magába élte őket; hangjába ennek ízei keverednek, de ez a hang a máé, és csalhatalanul a saját hangja.

És eszközében tudatos hagyományhoz-kapcsolódása mellett is modern: egy-egy képzetársítása, egy-egy színfoltja, egy-egy versének színkeverése, pasztel-tónusának vibráló lendülete mintha olykor költői párja volna a verseiben föl-fölbukkanó nagy festő-barát, Egry József ritkka művészetének. (Például a nagyon jellemző, címadó *Mézöntőben*, vagy a *Míg páras fényben* címűben).

Ezek a versek általában „nem fülbemászóak” — mint Vas István írta annakidején, említett kritikájában; ő Takáts Gyula költeményeiben finom füllel meghallotta „a jambusok és hexameterek mögött is érezhető, nehezkesebb magyar ritmusokat”, s rimelési lazaságaiban „egy biztató érdesség átmeneti járulékait” gyanította. — De nem átmeneti jelenségről volt szó, ma már látjuk: a *Mézöntő* soraiban is ugyanaz az érdesség észlelhető, talán olykor még keményebben — és még szándékosabban. Takáts Gyula szinte sosem engedti át magát a ritmus édes sodrának. Símasággal minduntalan megtöri; ott, ahol már sorokon át behízelgő lágyassággal ömlött, egyszerre csikordít egyet a versen; ritmusváltással, meglepő inverziókkal zökent ki abból az ütemes hullámból, melybe már-már beleringatott. Mintha állandó vitában állna verseiben a jambus üteme a hangsúlyos elvvel, s mintha ez a verselni kifogástalanul tudó költő időnkint valamilyen újféle, már-már bartókias diszszonancia-keveréssel kísérleteznék. Ugyanígy rimelésében is: néha egészen merész, már alig-rím aszonáncokat csendít egybe — olyasformán, mint a franciáknál a szintén új lehetőségeket kereső Jammes próbálta (a *Jean de Noarrieu-*

ben, a *Pacsirtában*, s élete legvégén a *Sources* verseiben). Jammes, aki szintén azok közé tartozik, akiket Takáts Gyula rokonának érez...

*

Takáts Gyula világa csupa derű, emberi melegség, gyönyörködés a világban. Tája mindig oldódni-kész tüneményei közt ez a költő jól megveti lábát a földön: gyönyörködik a létben, élvezi az életet; ő is, mint egyik versének címe mondja, „a derű képletét” hozza.

Nem így Szabó Magda, akinek *Neszek* címmel jelentek meg összegyűjtött versei. Ha a két kötetet, Takáts Gyuláét meg az övét, egymás után olvassa az ember, nemcsak két homlokegyenest ellenkező költői természettel találkozunk, hanem megdöbbentő élességgel látja két nemzedék élményvilágának különbségét is. Az idősebbik, a Takáts Gyuláé sem eszményi világba született, de mégiscsak ráért fiatal fejjel és fogékonysággal legalább körülnézni a földön, kisebb vagy nagyobb körben; ráért egyet szippantani az élet levegőjéből. Nézzük sorra tagjait, s a legkülönbözőbb alkutúakat: Vas Istvánt vagy Weöres Sándort, Jékely Zoltánt vagy Radnóti Miklóst — első kötetekben, ha idegen hatásokkal, ha talán csak az idill méreteiben, ha már közelgő katasztrófától árnyékoltan, vagy ha a panasz, lázongás, elégedetlenség hangszerelésében is, mindegyiknél jelen van valamilyen formában, mint költőileg is értékes valóság, a világ, a környezet, a természet; s a költő viszonya ehhez a világhoz közvetlen, személyes, emberi kötődés.

A fiatalabb nemzedék azonban éppen csak első eszméléseinél tartott, amikor a világ kezdett véglegesen bezárulni, amikor menthetetlenül föléje borult a félelem, iszony, rettegés búrja. Ha valaki nem áll meg annál a főltszinen túl nem hatoló vádnál, hogy ezek a fiatalabb költők jelentkezésükkor pesszimisták, hanem megpróbálja meg is keresni pesszimizmusuk okait, akkor — költői megbecsülésükön túl — csak a legnagyobb *emberi* rokonszenvvel fordulhat feléjük. Ki várhat derűt, lelkes életörömet egy nemzedéktől, amelynek első ismerkedése a világgal a légítamadások jegyében történt, s melyet az élet küszöbén nem a lehetőségek gazdagsága, hanem a katonai behívó várt — behívó egy tökéletesen értelmetlen, és ráadásul tökéletesen hazug háborúba, melyben a túlélésre nem sok remény nyílt. Boldog szerelem? Hogyan lehetett volna boldog, ha állandó rettegésben élt? A fiatalság izmos életöröme? Hol: romok között, hulló bombák alatt? „Ebben a földben virágzott a pesszimizmus költészete” — mondta Asbóth János a múlt század hetvenes éveinek züllött közéletéről. Nos, mi is csak ezt mondhattuk arról az időről, amikor ez a nemzedék az életbe — és az irodalomba — lépett: „Ebben a földben virágzott a pesszimizmus költészete”, s vagy bárgyún együgyűnek, vagy hősien szentnek kellett volna lennie annak a tizen-nyolc esztendő fiatalnak, aki ebben a világban is a derű, az öröm, az életvidámság hangján tud beszélni. A háború döntő élményével szívükben, magukra hagyottan s csalódva mindabban, amit értékként állítottak eléjük, s amiről az ifjúság fájdalmas kiábrándulásával állapítottak meg, hogy nem érték, hogy álérték vagy egyszerűen hűgűség — érthető, ha csak egyetlen fogódzót találtak: a tiszta intellektust, a megalkuvást nem ismerő Értelmet, a független, a világ véres szemetét elutasító, a szellem lábbal tinrott igazságát valló és őrző Elme stilita-aszkézisát. minden kereső göggyével, magányosságával, ön-kímjában forgó gyötrelmével.

Ez a pesszimizmus azonban tele van hősi vonással. Magány, de lázadás; gög, de nem öntetszelgés, hanem szenvedés. A nemzedék legtöbb tagja nemcsak magányos volt, hanem hitetlen is, s amellett a háború

jóvoltából a szó szoros értelmében társbérletben élt a halállal; érthető, ha minden másnál gyötrelmesebb problémát jelentett számára a tulajdon pusztulása; az a tudat, hogy egyetlen mentsvára, egyetlen értéke az értelme, az elméje; — s ennek sorsa is mi más, mint enyészet? Fegyelmezett pátoással, fölcsigázott idegzettel néz farkasszemet a halállal, a saját pusztulásával, de nemcsak a sajátjáéval, hiszen a háború ott csapkodott a közvetlen közelében, társakat, barátokat, rokonokat szakított el mellőle.

Én láttam, mint az antik látomásban,
szilfán halat, s a Barna utca táját
egy dörrenésre széttágulni sebbe,
melynek mélyén bámész testek rohadtak,
s fátyolt lengettek hízott, zöld legyekből...

Vagy:

Egyszer a vérben térdrebuktál,
ragadt talpad meg tenyered.
Egész este a kezéd nézted,
Nem fogtad meg a kenyeret.
Vacsorakor szűk lett a torkod;
nem ettél. A gyomrod okoltad.
Ahol megszülettél, sugáros
tetők alatt égett a város...

Szabó Magda sorai ezek; nemzedékének egyik legjobb és legjellemzőbb költőjéről. Költészete hosszú időn át nem egyéb, mint ennek a képtelen, iszonyatos élménynek a „megemésztése”. Az intellektus magasfeszültsége, konokul keserű egzisztenciális érzelmi lázadás jellemzi ezeket a verseit, s amellet — legnagyobb ígéretként arra, hogy végülis majd kivágja magát a háborús élmény dzsungeléből — különös, szigorú konkrétság, az értelem bizonyos realista igénye (ahogyan a *Segítség* idézett szakaszában is megfigyelhető) — mert egyáltalán nem holmi „misztikusa” az értelemnek, egyáltalán nem „idealista” (a szó bölcséleti értelmében); szinte rácsap a valóságra; nem légből, hanem jól fogható elemekből épít. S azonfölül — az a túljutás másik ígérete — nőkötőnél szokatlan erővel *konstruál*, strófákat és versmondatokat, a lélegzet olyan lendületével, ami mai líráinkban éppen nem mindennapi jelenség: hogy a versnek s a versen belül a strófának, a mondatnak sodra is van, súlya is van, s keményen fegyelmezett is.

Hogy egy kicsit lágyabb legyen, irgalmasabb magához, oldottabb a világ felé: ezt várta az ember Szabó Magdától (s nemzedékének kitűnő költői között nem egyedül csak tőle.) Hogy egy kicsit kevésbé szigorú szemmel, egy kicsit tártabb pupillákkal nézzen a világra, egy kicsit több szeretettel a dolgok iránt. Az út meg is nyílik erre felé, mint a *Neszek* ciklus egyik-másik darabja mutatja (a kötet időrendben legkésőbbi versei; mert végtére a világ, a lét iránti engedékenységgé bizonyos fokig életkor kérdése is): a *Madár* például, melyet bizvázt egy sorba állíthatunk Supervielle legszebb verseivel, vagy nyomban utána a *Január*.

De itt, ebben a *Neszek* ciklusban, az előzmények után eléggé meglepően, valami olyan új modorral is találkozunk Szabó Magda olvasóia, amit nem tart szerencsésnek. Egvrészt mintha a költőt el-elragadná lendületes dikciója és kitűnő formakészsége — bőbeszédűbb lesz a keltetésnél. Másrészt: mintha engedne egy árnyalatnvt kemény igényességéből, s a belső merevségből való föloldódás örömeiben túlságosan is szókellő léotekkel járna. Amilyen kitűnő vers könnyedségében például a *Fű* című,

épp annyira túlírt a *Fa* s még inkább a *Tó*; mindkettőben valami olyan szimbolikafélével találkozunk (amott a nap, mint a Fényes, emitt a Lány), ami édesebb ízű, felnőtten-gyerekesebb, mint amit Szabó Magda igazi hangjának-modorának érzünk.

•

„Fejlődésregény — versben? Kell ennél nagyobb képtelenség?” — kérdezi Jánosy István a *Rákóczi ifjúsága* utószavában. Képtelenségnek képtelenség: ez az olvasó véleménye a mű elolvasása után is. Erősen vitatható a költő alaptézise, mely szerint „a XX. században csak olyan művet szabad és kell csinálni, amilyen még nem volt”; az ember eleve gyanakszik a még-soha-nem-volt művek iránt, s ezt a gyanakvását nem-hogy eloszlatná, hanem megerősíti a *Rákóczi ifjúsága*. Mert ha Rákóczi ifjúságának hiteles, dokumentált történetére vagyok kíváncsi, akkor azt egy hiteles dokumentáción alapuló, lábjegyzetes, esetleg oklevéltárral fölszerelt szakkönyvben keresem, s ha ilyen egyelőre nincs (mint ahogy nincs, Jánosy István jogos panasa szerint), akkor... akkor kérjük meg Jánosy Istvánt, a tudóst, Rákóczi történetének alapos ismerőjét, írja meg ezt a hiányzó jó, modern, megbízható Rákóczi-életrajzot. Ha viszont regényt akarok olvasni, történeti tárgyút, s egyenest Rákócziról, versben vagy prózában, akkor — valóban regényt keresek, s ha ilyen nem volna, ismét csak megkérném Jánosy Istvánt, aki igen jó költő, művelt író és a Rákóczi-kérdés minden mozzanatának nemcsak avatott ismerője, hanem értelmezője is: írjon egy jó, modern, kellő lélektani és történeti képszerűséggel megszerkesztett Rákóczi-regényt. De hogy a saját kétségtelenül magas hőfokú és színvonalú líráját beletördelje egy felemás műfaj felemás medrébe, regényt írjon versben azzal a becsvággyal, hogy történelmet írjon azzal a becsvággyal, hogy regényt ír, s mindkettőt azzal a meggyőződéssel, hogy lírai költeményt ír: ezt sehogyan sem tudom elfogadni.

A mű, mint egész, furcsa alkotás. Részleteiben pedig... Nos, részleteiben hol remek, hol meghökkentő. Mert végtére ha olyasféle modorban és stílusban akarok elbeszélő költeményt olvasni, ahogyan Gyöngyösi írt, igazán semmi sem akadályoz meg abban, hogy levegyem polcomról a *Murányi Vénuszt*; ha históriás éneket akarok, csak a *Régi Magyar Költők Tára* valamelyik kötetét kell fölnyitnom. Ha viszont egy mai elbeszélő költeményt olvasnék, miért olvassak benne ilyen pseudo-régiességet (bármilyen pontos is a stílusutánzás), mint:

A lator kurjongván
elfordul. A mordályt
Bercsényi félreüti.
Jobbja szorítást bont,
zsebéből tercerozt
ránt elő és kisüti.
Zuhan a merénylő.
Kocsi túlfelén ő
kilép, s a többit üzi.

Jánosy István sokkal jelentősebb tehetség annál, semhogy képességeit ilyen *pastiche*-ra volna érdemes vesztegetnie; Rákóczi viszont sokkal jelentősebb probléma, semhogy ne „komolyabb” műfajban kellene alakjával foglalkozni. S miért kell a ragyogó részleteket valósággal eltemetni itt olyan epikus előadásban, amely már a dolog (s a történetírói becsvág) természete szerint sem lehet mindvégig *költőileg* érdekes, s kény-

telen-keletlen rengeteg prózai homok-anyagot sodor? Mert a lírikus Jánosy István, ahol valóban lírai indulatára hagyatkozik, remekléseket nyújt. Zrínyi holttestét meglátja a felesége:

leomlik elébe,
búja eszét temeti.
Kis cinege hű nő:
árnyék, ki a tűnő
lila alkonyt szereti...

Kell ennél pompásabb rajz, kell az utolsó sor „lila” jelzőjénél kézenfekvőbb és remekebb találat? — Természetesen jobban szeretem, ha Itália multjáról jól megírt értekezést olvashatok rímekkel tűzdelt fél-próza helyett; de amikor egyszerre csak megszólal a költő s pár pompás sort ír „a dunántúli táj pasztellvilágáról”, Kazinczyként „fel-felsikoltok”. Egyrészt az örömtől: milyen szép! Másrészt sajnálkozásomban: milyen kár, hogy csak ennyi az egész, s utána jön megint a „teljes történeti hitelű” életrajz. Az olasz művészetről is szívesebben olvasok megfelelő, jól megírt szakkönyvet, mintsem hogy a kamasz Rákóczival kelljen feszengetnem az aktok előtt s úgy hallgatnom a költő katalógus-pontosságú magyarázatát; viszont megint „felsikoltva” fogadom a lírikus kitűnő teljesítményeit: a szobrok költői transzpozícióit. Vagy ha ezt olvasom:

Ha villám csattan a fába,
s kéken fellobban a fáklya,
s ha lángjai égbe repülnek:
őz-szem nem üvegesül meg
úgy... —

rögtön megérzem Jánosy István hangjának erejét, tehetségének azt a zamatát, mely hol a görög tragikusok, hol a későközépkori festők ízeivel rokon; de ha folytatom:

...mint Du-Heron szeme dülled.
A lorgnonját leejti.
A bókot is felelti.
De visszatér a fölénye... —

egyszeriben oda az örömem, mert megzavarták. Szeretem Jánosy nagy lélegzetű, tragikus árnyalású, apokaliptikus képek felé hajló líráját, szeretem az idézett kén nagy, hiteles naturalizmusát; de a lorgnon-ejtetést inkább csak vígjátékban szeretem, ott is módjával.

A Rákóczi ifjúsága bizonyosan ajánlható minden ifjú kezébe. De Jánosy István aligha ifjúsági könyvet akart írni. Rákóczi iránt érzett hátfáradtan és nagyon tiszteltetreméltó szeretete félrevezette; olyan művet alkotott, amilyen esetleg „még soha nem volt” (bár ez sem biztos), de sajnos, se kompozíciója nincs (szándékosan ugyan, de ez mit sem változtat a hiányon), se stílus-egysége (ismét szándékosan, de ez ismét nem változtat azon, hogy az a stílus-egyveleg zavaró).

Arról, hogy kitűnő lírikus, most is meggyőző. De arról is, hogy ezúttal nem szerencsés vállalkozásra pazarolta elsőrendű költői képességeit.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a könyv nem „olvastatja magát”, ahogyan mondani szokták. (*)

SZÍNHÁZI ÓRJÁRAT: FORMA ÉS HUMÁNUM ÚJ MAGYAR DRÁMAINKBAN. — Az őszi bemutatók során két olyan mű is színpadra került — Bárány Tamás „A második kakasszó” és Mesterházi Lajos „Pesti emberek” címen — amely két ellentétes formai megoldásban, de az emberesség korunkban vajdád egyedül érvényes útján, szóval közös humanista célkitűzéssel indul el, hogy fölvegye újra a magyar drámaírás fonát s abból megszöjje a közelmúlt színpadi, tehát stilizált faliképét. Nagy és merész vállalkozás mind a kettő s eredményeiben sem lebecsülhető. Azért írunk róla örvendezve.

Bárány Tamás a franciásan klasszikus, hely, idő és cselekmény egységes drámái formában indítja el súlyos színpadi mondanivalóval terhes színművét. 1944 nyarának fűledt, döbönt lefojtottságát, a büntudat összeomlást sejtető tétovaságát szuggerálja minden jól megválogatott színpadi szava. A pesti államtitkár vidéki birtokocskáján még látszólagos nyugalomban élnek a régi rend kedvezményezettjei. Az államtitkárné naponta misére jár, áldozik is, utána damasztal, ezüsttel, sárgulón csurránó mézzel és elefántcsontszín vajdarabkákkal megrakott asztal várja, ahová besüt a szeptemberi vagy októberi nap fénye. Az államtitkárné még viruló asszony, katonasorba lépő fia van ugyan és ha a mise és az áldozás után, a reggeli végén rágyújt első cigarettájára, azt hiszi magáról, hogy ő feddhetlen életű valaki, aki rendben tartja számláját Istennel és az emberekkel is. Az expozíció tehát kifogástalan írói munka ebben a darabban, mert már látjuk föltűnni a ház ifjú urát, aki katolikus papi ruhában csempészi be üldözött hegedűművész barátját ebbe a mézcsorgós, tej- és virágillatú falusi csöndbe. A szerző még egyet csavarint a színpadi feszültség készülékén: az oly gyakorta áldozó, de emberségében mégis elbukó, kissé magára hagyott asszonyt beléserzetteti a fiatal, álruhás papba. Persze nem esik erről sok szó közöttük, csak jelzések, apró lelki mozzanatok hangsúlyokban kicsendülő jelei árulják el, hogy a ház asszonyában is valami Racine-i dráma foly: a Phaedra-féle hervadó asszonyok utolsó bünhösen édes és büntudatosan zaklató érzelmi föllobbanása. Régen láttunk magyar színpadon ilyen jól induló, mesterien szükségvű írói eszközökkel megfogalmazott drámakezdetet.

Bárány Tamás azonban a későbbiek során éppen lefojtottságával, választékos izlésével és kevés szóval sokat mondani akarásával tér le a dráma sziklagördüléssel, vagy lavinaszerűen a véget felé zuhanó útjáról. A Phaedra-i szerelem titkolását, csak hangsúlyokban való megnyilvánulását jó izlése javára írjuk s ezen a vonalon nem is kérünk tőle számot mást, csak azt, hogy mégis túlon túl sokat időzik ennél a mellékmotívumnál, amelyet nem épít belé eléggé 1944 októberének drámájába. Mert a bibliai zengzetű „Második kakasszó” cím is, a mindannyiunktól jól ismert októberi reménykedések és nyilas őrgöngésbe fúló önelvesztések is dinamikusabb drámát ígérnek, mint amit a szerző szereplőinek engedélyez. A nem tiszta lélekkel áldozó, mert humánusmot nem érző asszony lelki magáraébredése érdekelné, mikor október 15-ének délutánján egyszerre tudja meg, hogy a papi ruha egy üldözött zsidót rejtgetett előle, hogy szerelmének nem a papi csuha, csupán ön maga megbecsülése, házastársi hűsége állhat útjába, hogy végórát éli ura hatalmi befolyásának, a birtok további élvezésének, hogy fia is bevonul és esetleg hiábavaló áldozata lesz a teljesen felesleges, sőt kárhozatos nyilas ellenállásnak. Az asszony lelkében egyszerre omlik össze minden és ebből a szerző a kelleténél kevesebbet mutat meg. Valahogy megkerüli a drámát. De megkerüli a drámát az üldözött hegedűművész lelkében is, akit vészterhes hallgatásba burkol, mikor föl kellene üvöltenie, mert szüleit és hűgát nemrég

hurcolták el lakásukról a nyilasok, és szemébe kellene vágnia ennek az asszonynak, hogy csak külsőségekben tudott keresztény lenni. Az asszony iránta való vonzalmának védőfátyla alatt lehetne olyan merész, és ha a dráma végső képének indulatában mer olyan merész lenni, hogy ki akar rohanni a számára életveszélyes nyilas világba, olyan merész is lehetene, hogy szemébevágja az asszonynak: az anyám ugyanolyan hús és vér asszony, mint ön, méltóságos asszony, nem is idősebb önmél, ugyanolyan érzékeny minden testi és lelki fájdalomra, aggódik családjáért, fiáért, lányáért, most pedig egy örület nevében a vágóhídi állatoknál is rosszabb sorban hurcolták el, mert a vágóhídi állatok kivégzésére ma már vannak humanista törvényeink és szokásaink, hogy megölés közben ne kínozzuk őket, de az ember számára érvényes erkölcsi szabályokat ez a fasiszta rendszer úgy rúgta föl, hogy tömegeit még kéjelegtetni is akarta embertársaink lassú és kínos halálrakínzásában. Az igazi drámák során elhangzanak olyan szavak rabszolgák, cselédek, kiszolgáltatott teremtmények ajkáról zsarnokaik felé, amiket döbrent csöndben hallgat a nézőtér, mert a kimondott igazságban a lázadó rabszolga önmaga ítéletét mondhatja ki. De Bárány Tamás nem feszíti ki drámái íjjának húrjait, s nem lő belé az egyedül lehetséges célba: nem számoltatja el egymással szereplőit. Így darabjából csak a kiválóan megalkotott drámái keretet élvezhetjük s az az érzésünk, hogy egy kevésbé értékes festményt, vagy gondolati nagyszerűsége mellett nem eléggé kihordott, kidolgozott művet látunk, ahol a keret még kirívóbbá teszi a műalkotás hiányosságait.

Számunkra mégis öröm Bárány Tamás első szinpadí műve, amelynek sikere után bizonyára lesz ideje kiérlelni és kihordani valamelyik témájának tökéletes megoldását is. Hiszen a szinpadí jelenetek takartan természetes megoldásában máris mesternek mutatkozik s ebben a darabjában is úgy suhan át három formás felvonáson, mint valami kecses vitorlás. Hibája csak az, hogy nem mer teli szélben vitorlázni még, hanem a szélséendesebb időben botorkál a part mellett. Megfontoltsága azonban kiforralhatja még belőle a mestert.

A darab óvatoskodó jellemalkotásai nem használnak a szereplőknek sem és éppen a két főhős, Dayka Margit és Somogyváry Rudolf izzását hűtik le lépten-nyomon a partmenti hajózás befröccsenő hullámocskáí. Bocssássa meg nekünk szerző is, színház is, hogy mi az egész viharra vártunk, a negyvennégyes sorstragédiára, ahol az elhallgatott bűnök rákos daganatokként fakadnak föl akkor, amikor már orvosi beavatkozás sem segít.

*

Mennyire másképpen közelíti meg Mesterházi Lajos „Pesti emberek” című riport-drámájában a megoldást. Ő bizony nem partmenti hajós. Többet mer, mint amennyit tud s besurran fürge vitorlásával az élettenger sodrába, kapkod, rögtönöz is egy kicsit — mint a vízbe dobott kamasz, aki halálfélelmében tanul meg úszni —, de minduntalan kivágja magát nem egészen szabályos mozdulatokkal, vitorla, és kormányállításokkal s a végén csapzottan, halálos szinpadí veszedelmektől, zátonyoktól, sülljedéstől menekedve csak kikecmereg a partra, s többek közt azért is tapsolunk neki, hogy ezt ilyen bravúrosan végigcsinálta. Mert a „Pesti emberek” legenyhébb megítélésével is bravúros darabnak bizonyul s egyben a másik drámairóí forma, a klasszikus görög és Racine-ível szemben álló Shakespeare—Bert Brecht-féle vonalat követi. Azért hangsúlyozom ezt, mert témájuk nagyjában ugyanaz: a magyar középosztály „viszonyulása” — hogy ezt a nagyon csúnya szót használjam — a magyar nép jelenkori

történetéhez. Na igen, hogyan is viszonyultunk az életünk javarészét kitöltő történelmi eseményekhez. Mesterházi Lajos nem finnyás drámaszerkesztő s rája valóban ráfőrdmedhet az adomabeli cápa, mikor hajótöröttként utolsónak megmaradt vadászbicskájával ennek a cápának az oldalába akar döfni: „Késsel halat?” Noshát, Mesterházi sokszor késsel eszi a halat, nem illedelmes, nem fékezi semmiféle konvenció — saját humanizmusának szerencsés nehezekein kívül. Darabját is először rádióra írta, aztán színpadra rögtönözte, belezsúfolt tíz drámára szóló anyagot, aztán — ő maga, meg színész, rendező — törölt belőle vagy kilenc drámanyit s mégis megmaradt egy épkezláb színházi estére való drámai anyag. Ő aztán belevitorlázik a legszellősebb áramlatokba a nyílt tengeren, a zátonyok és sziklák görögnevű Szkillái és Karibdiszei közé. Valóságos Odisszeusz a dráma tengerén s pesti görög leleményességgel talál haza az elhallgatott happy endinghez. Bírálják is majd jobbról és balról valószínűleg, torkát metszenék, mert hát annyi életveszélyt mert kibírni. S mégis itt van. Sőt mi több, sikere van.

Mit is csinált hát? Vett egy 1940-ben képesítőzött vagy doktorált kis egyetemi közösséget. Hét fiú és egy lány elindul az életbe. A lány mind a hét fiúnak tetszik, haverkodó szerelem-játék alakult ki közöttük. A fiúk között van előnevére büszke és kommunista, kispolgár és zsidó, és szerencsevadász opportunistá. S közöttük libeg a parányi kis nő, hogy ennyi sok elvi elágazás között valami mindent betöltő közösség is legyen. Az örök nőiség szótára, az Odisszeuszok hazahívó mágnese.

Oktató a mese, de olyan izgató a történet, hogy hajlandók vagyunk észre sem venni izgal munkában a szándékot. S éppen ezért nem is csüggedünk, kedvünk sem vész el a játék folyamán. Az író sokat markolt, de amit megfog, abból ennek ellenére kitelik egy formás, becsületesen harcos színházi este. Mert hogy a hét fiú majdnem hétfelé ágazik. Az előneves ludovikás katonaiskolai tanár lesz, később fölesküszik Szálasi-ra, irt magakörül néhány szerencsétlent s aztán az emberek részvételére pályázik, mert neki csak éjjeliőri állást juttat a „demokrácia”. Három kommunista van közöttük. Egy egészen mithikus alak, aki nem csinál szemünk láttára semmit, — s ez a darab fő gyengéje — még negyvenben elmegy valahogy Kinába, ott irodalmat bűvárol, vagy mit csinál, de közben 1944. októberében valahol Budán is jelen van a nyilas fordulat idején. S pont ez a férfi szerelmes igazán — és viszonzva is — a kicsi kis Monikába, aki a történelmi idők áldozata. Csak legalább megmutatná az iránytű nélkül hajózó szerző, hogy miből is áll ez a szerelem, mitől olyan kiváló a Kinába származó s csak tizenhat év után, 1956-ban Pestre visszatartált ifjú, aki küllemében oly választékos, mintha Wildé Oszkár valamelyik darabjából lépett volna elő, csak éppen a szellemét felejtette otthon. Nodehát ez a szerep olyan, mint az igazgyöngyfűzérben a zsinór: erre fűzik fel a többi szereplők életének kinban izzadt gyöngyeit. S Mesterházi jó gyöngyfűző mester riporteri lázában, férfi főalakja föláldozása árán, valóban drámát rögtönöz a színpadra. A kabalás hét alak, Monika és a megmaradó hat férfi — férfi főszerep kiiktatva — eljátssza nekünk történelmünk jó másfélévtizedét. A nyilasok német megbízóikkal karöltve hidakat robbantanak, zsidókat s nekik nem tetsző katolikusokat hajtanak vágóhidakra és internáló táborokba s azt hiszik, nekik hasznos termelő munkára. A kommunisták szervezik sejtjeiket, készülnek a fordulatra s embernek próbálnak megmaradni. A kispolgári hajlamosságú tanár kocsmároslányt vesz feleségül és a nemzet szaporodása érdekében fejt ki dicséretreméltó cselekményeket, mert az iskolában a köz gyermekeit, otthonában pedig a sajátjait nevelgeti és fegyelmezteti.

Az opportunisták pedig hol strohmann a „zsidótalánítás“ idején, hol bécsi összeköttetésű csempész, hol kommunistaságát vörös nyakkendővel dokumentáló nehezeke a pártnak. A kis Monika a hét imádó közül egy nyolcadik felesége lesz. Egy tisztas, jámbor orvosé, aki hivatása teljesítése közben sajnos nem hal meg azonnal, csak éppen gerincetört nyomorékká válik. S közben tovább gyűrűzik a dráma azon pesti emberek körében, akiknek valami furcsa passziójuk van: állandóan újjáépítik városukat. Mesterházi írói érdeme ebben a distancírozásban nyilvánul meg a legjobban. A színház színészen, rendezőben bőszéggel és avatottsággal sietett segítségére. Ha a darab vidéken is színrekerül, ami valószínű — kritikusai lelkiismeretességünk emlékeztetőjére hajszolására —, el kell majd utazzunk annak az előadásnak megtekintésére is. Különböző örökké él majd bennünk a gyanu, hogy a magyar színházi élet merész hajózási kedvé Odiszeuszéé talántán túl sokat is köszönhet a darabját megleleveníto színész és Kazimir Károly rendezői tehetsége támogatásának. De a Néphadsereg színházának gárdája ugyancsak kitett magáért. Szatmári István igaz, hogy jó szerepet is kapott a kezébe, de mintha most váltaná be azokat az igényeket, amelyeket első színpadi szereplései idején támasztott bennünk. Ebben a szerepében érkezett be igazán. Bicskei a kommunista hős szerepében talál Robin Hood-i ízeket és Szakács a nehezebb, diverzáns kommunista szerepét tölti meg élettel. Pálosnak sajnos a gyöngyfüző-selyemzsinór szerepe jutott s ezt tőle telhető diszkrécióval igyekszik láthatatlanná tenni. Abban nagy, ahogy cseppet sem tolaakszik az előtérbe, mert egy ilyen zsinór csak hátul, a kapocs mellett villanhat ki azok előtt, akik a tarkók hajpíhéit is számomartartják. Pándi Lajos az opportunisták szerepeében legjobb színpadi formáját futja: behízelgően szímpatikus volta érezteti az ingatag erkölcsiségű ember taszító vonását is. Érdeme, hogy ezt a cseppet sem könnyű színpadi akrobatikát könnyed öniróniával teszi emberivé. Gera Zoltán színpadi szerepe nem több, mint Madách tragédiájának egyiptomi rabszolgájáé. De ő nem azt hõrzi: milliók egy miatt. Egy tud lenni azokból, akik milliószámra pusztultak el az emberiség jobb lelkiismeretének fölébresszéséért. S ha egy ember öt percnvi szerepben éreztetni tudja milliók szenvedését: milliónyi ember szívébe lothatja belé a jobbat. Györfly a kispolgárt játssza, a kocsmárosleánnyal megcsaladosult, óbudai tanárkát. S bár nem szeretjük a kispolgári életformát, Györfly alakját kedves macakóságában mégis szeretnünk kell. Benkő Gyula, a hivatása közben megrokkant orvos minő tragikus pillanatkép, milyen harsányan nyilas Farkas Antal s milyen csibészien rikkancs Verebes. Mindnyáján „pesti emberek“. S mindnyájukon túl — és bocsássák meg fölött is — Bulla Elma művésze ragyogja be a magyar dráma e bozontos és kamaszos ígérétének, a Pesti embereknek égtáját. Három órát áll, ágál, szenved és gyötrődik a színpadon. A különben szétesésre is hajlamos darab legfőbb tartópólilére ő: a pesti magyár asszonu, akinek lelkén, idegzetén az egész közel-múlt történelme áttinor. Egyetlen ruhában, maszk és florentin kalap árnyékolása nélkül kell hol huszonhárom, hol közel negyven évesnek lennie, sírnia és örülnie, fölháborodnia és csitítania. Ráta át hullámszik és villószik, vonaglik és jut művészi harmóniába ez a dráma: a pesti embereknek csak a mult megcsépítő messzeségében megcsépíthető Gólgóthajárása. És a színpadi tehetség, ez a fölfokozott intellektualitás, a lényéből áradó lehiggadott humánus újjászúli, egybeszúli szemünk láttára ezt a naqum is kétségesnek ígérkezett pesti emberekről szóló drámát, amely nélküle igen könnyen hátborzongató grand guignol is lehetett volna. S ha ilyen színészeink vannak, miért ne lehetne hozzájuk méltó drámaíro-

dalmunk is. Bárány Tamás és Mesterházi Lajos ezt ígéretük nekünk s erre is buzdítjuk őket apásan érdes kezű, de nevelni akaró odasuhintásainkkal. (Possonyi László)

PETŐFI ÉS ADY KÖZÖTT. Irodalomtörténet? Egy korszak összefoglalása? Vagy, ahogy az író szerényen maga vallja, az ihlet és a stílus változása az irodalom egy periódusában? Nehéz Rónay György Petőfi és Ady között című könyvére megfelelő címkét találni. Mert valóban nem, semmiesetre sem szabványos irodalomtörténet; bár példászerű tudományos gondossággal dolgozik, nem írói portrékon keresztül vázolja a folyamatot és a történeti összefoglalásokkal szemben, nem közvetlen célja az értékelés. Viszont, nem is ihlet és forma-történet csupán, mert az esszénel gondosabban dokumentál s valóban felöleli az egész korszakot. Egy irodalmi kor „életrajza” kínálja maga az író a helyes meghatározást; igen, de akkor ilyen életrajz-félének kellene lennie az igazi irodalomtörténet gerincének.

Rónay György lényegében három lépcsőben halad a külvilágból kiindulva az irodalom belső dolgai felé. Először minden különösebb szociológiai bemosakodás nélkül, lerögzíti azokat a történelmi adottságokat, amelyek meghatározzák egy-egy nemzedékre érvényesen a sors kereteit. Második fokként bőséges idézeteken át elemzi az írók magatartását az adottságok között. Végül — s ez könyvének a legmélyebb rétege — föl-tárja a magatartás és az ihlet, a magatartás és a kifejezési formák rejtett összefüggéseit.

Könyve több mint ötven év történetét foglalja össze. Némi leegyszerűsítéssel, lényegében két nemzedék tölti ki irodalmunkban ezt az ötven évet. Az egyiket még a reformkor nevelte és telítette klasszikus életeszmékkel. Ez a nemzedék (Arany, Kemény, Gyulai stb.) az életet „a bölcsőtől a sírig ívelő egységes és erkölcsi tartalmú folyamatnak” tekintette, melyben a költőre nemzeti és általános emberi feladatok hárulnak. Eből az alapállásból következik a nemzedék egész esztétikája, véleletek, különöst, egyénieskedést kerülő népies klasszicizmusa. A nemzedék tragédiája — hogy némileg ismertessük Rónay György koncepcióját — éppen az, hogy a nemzeti klasszicizmus esztétikája Világos után „a szenvedélyek hullámsírja” fölé épült; erkölcsi és nemzeti elhivatottságú irodalmuk egy cselekvésre teret nem adó történelmi mélypontra esett. Az őket váltó új nemzedéket viszont (Reviczky, Komjáthy, stb.), már a passzív ellenállás kora és a kiegyezéssel Magyarország torz közléte nevelte s ebben „már nem volt nemzetet irányító egységes eszme, az egész társadalmat átható magasabb törekvés, mint a reformkorban”. A nemzedéknek keserű kiábrándulás lett osztályrésze. A valóságból az irrealitásba, a közösségből a kiváltságos lelkek szellemvilágába, az életből az álomba vonult hát ki. Esztétikája — az öregekkel szemben — a különöst, az egyént, a narcisztikusan szubjektívet glorifikálta; a konkrét és objektív ábrázolással szemben a belső élményt, melynek egyik jelképi kifejezője csak a külső valóság.

Ez a szépen felépített, világos elmélet persze nagyon kézenfekvőnek tetszik. Már-már olyan evidens, mint a geometriai alapigazságok. Csak-hogy egy-egy elmélet igazát az irodalomban mégsem a ráérzés, hanem egyedül a gondosan ellenőrzött tágas érvényesség igazolja. De éppen ez az, ami Rónay György könyvében példamutató. Mert a történeti-társadalmi adottságokat meghatározva és a nemzedékek alapmagatartását lerögzítve, adatok seregével, pontos elemzésekkel tárja fel egyrészt az öregek

vergődését, (Aranyét például) kényszerű téma-választásait, ihletük és kifejezési formáik lassú átalakulását az elnyomó körülmények között, másrészt a fiatalok, a kiegyezés sivárságába belenőttek teljesen új élet-érzésből fakadó élményvilágát, új szerelem, halál és lét-élményüket s formáik ennek megfelelő változásait. Rendkívül gazdagon dokumentálja, melyek a kor közérzetét kifejező, kedvenc hasonlatai (például: a világ: színház vagy kártysterem; az élet: álom stb.), hogy alakulnak a költői képek, hogy válik az álló hasonlat dinamikussá, drámai jelenetté, hogy toldódik át a szavak használata a versben a konkrétból a jelképi felé. E helyenként detektívhistória érdekességű s nyomozó körútnak is beillő kutatásnak bevallott célja: feltárni Ady előzményeit, lépésről-lépésre követni, hogy készíti elő irodalmunk Ady tematikáját, kifejezési formáit, egész nagyszerű költészetét, melyben — kéretlenül megfogalmazva Rónay György ki nem mondott, de világosan kiolvasható koncepcióját — az Arany nemzedék közösségi és erkölcsi magatartása egyesül a kiábrándultak modern kezdeményeinek páratlan kibontakoztatásával.

Az irodalmi értékű irodalomtörténeti összefoglalásoknak rendszerint az a fő hiányosságuk, hogy több bennük a konstrukció, mint az anyag számbavétele, tudós elemzése. S ez nagyjából természetes is, hiszen az író a fő jelenségek érdeklik, az új téma és kifejezés jelentkezése, azok az alkotók, akik mintegy egymás kezéből veszik és adják tovább a fáklyát. Az ilyesféle tárgyalásokból rendszerint kimarad a közepesek hasznos, vagy kevésbé hasznos tenyésztete. A tudomány persze semmit se hanyagolhat el, ha bölcsen tudnia kell is, hogy bizonyos távlatból szemlélve, maga az irodalomtörténet végül mégis a teremteteliségek „historiás deákja” és nem a közembereké. Rónay György módszerének az az újdonsága, hogy az írói irodalomlátás és koncepció mellett, ismeri és nem sajnálja dokumentumként elénk tárni a részlet-jelenségeket. Esszéit ír — tehát érdekes és élvezetes olvasmányt —, de az esszéíró általánosításait kerülve, nem hallgatja el a folyamatok részletjelenségeit s így a fejlődés vázlatos rajza helyett a tenyésztet lassú átalakulását ábrázolja. Ha könyvének dinamikája ezzel le is lassul, hitelessége megnő. S így ha kénytelen is éppen a komplexitás érdekében egy-egy mellékjelenség tárgyalásával időzni, vagy általános jegyeket az egyéniek fölött hangsúlyozni s ha az időrend tiszteltbentartása kedvéért — akár Babits Európai irodalomtörténetében — többször foglalkozik egy-egy íróval, életele különböző korszakaiban rögzítve meg vonásait, mégis egészében módszere az eddigieknél mélyrehatóbb és egyben gondosabb is. Úgy összegezhetnénk: az irodalmi értékű irodalomtörténetet tudományos hitellel hálázza fel; vagy fordítva egyet a tudományt teszi — egy-két kiváló tudós, elsősorban Horváth János nyomdokain haladva e téren — irodalmi értékűvé.

Ami mármost a könyv tartalmi újdonságát illeti, jottányival sem marad az el a módszerbeli újdonságtól. Sőt, mivel nemcsak a tudomány szűk körét, hanem az egész élő irodalmi tudatot érinti, tán jelentősebb is annál. Hajlamosak vagyunk megelégedezni arról, hogy az egész modern magyar irodalom születése pillanatától kezdve a gyökértelenség, a nemzeti léttől való idengenség vádjával küzdött. A konzervatív kritika nem is Arannyal és Petőfivel, hanem a városba szakadt vidéki ember falunosztalgiait kiszolgáló népies epigonizmussal dorongolta le a „nemzetietlen”, a „dekadens” Nyugatosokat (Adynak Szabolcska Mihály volt például az ellenlábasa) s ezt annál is könnyebben tehette, mert egyrészt a nemesi irodalmat hordozó nemesi értelmiség egy fél évszázad alatt retrográd lett, a polgári fejlődést többnyire elutasította s így az új

élményeket hozó modern irodalomnak szűk volt és túlnyomóan az asszimilálódott polgárságból adódott az olvasó-bázisa, másrészt megtehetette azért is, mert a mostoha körülmények miatt, irodalmunkban az irodalmi tényészet nem oly folyamatos, nem épül úgy a hagyományra, mint a nagy irodalmakban, több nálunk az egyéni bravúr, mint a szerves kiérlelődés. Az irodalmi köztudat így könnyebben tekinthette ellenséges részében kelevénynek, híveiben olyan csodának a modern irodalmat, amely szinte a semmiből fakadt, mint mondjuk Csokonai költői kivirágása. Igaz, ugyan, hogy már maguk a Nyugatosok felmutatták nem egy előfutárukat, Ady Vajdát, Babits Komjáthy, (és éppen az utolsó évtizedben nem egy kiváló irodalomtörténeti részletkutatás haladt ezen a nyomon), de a multiszázadi írók közepes képessége miatt nem volt világos az egyenes fejlődés s nem tömődött be magától az a mesterséges szakadék, amelyet az ellenséges irodalompolitika, nem az üldöző kun sereg, hanem a modern irodalom Szent Lászlója bebuktatására nyitott meg. Rónay György könyvének újsága ennek a szakadéknak a teljes eltüntetése. Világos után kiindulva, lépésről-lépésre nyomon követi az irodalmi élet folyamatát és feltárja ebből az átlagolvasó számára gyakran tengeremélyi mélységből az egész átfordulás menetét. Nem olyan mértékben a költészetre korlátozva a kérdést, mint ahogy ismertetésünkben tesszük, rengeteg adattal támogatott, tiszta, szép vonalvezetésben rajzolja meg nemesi irodalmunk urbanizálódását. Vagy hogy konkretizáljuk az irodalompolitikai harcok miatt félreérthető kifejezést: költészetünk objektív lírából szubjektívbe való átfordulását, egész irodalmunk élmény- és kifejezés-világának korszerűsödését. Gondos, anyaggazdag és finom megfigyelésekkel teli elemzéssel tárja fel a legapróbb mozzanatokat; a küldetést betöltő, a váteszköltő kiformalódásától kezdve, az újfajta szerelem, halál és pénz élmény, szóval a nagy Ady-ciklusok előzményein át, egészen az eszközi átalakulásig. Szamba veszi a képek felszabadulását a szemléleti valóság alól, a jelképi hasonlat térhódítását, mely a külső logikát a kép belső mozgásával helyettesíti. Még egy-egy híres Ady-notívum előzményeit is elének tárja. Hagyományt hoz a felszínre, multat terem a modern költészetnek. S ha az öreg Arany szerepét nem is domborítja ki eléggé ebben az urbanizálódásban — pedig helyén való lenne —, nincs szakadék Petőfitől Adyig — bizonyítja. A mult talajában gyökeredzik a tegnap és a ma, s ami tán kísérteties: még a gyökér férgel is — hogy képletesen szóljunk — ott vannak az őstalajban. (Aranyt például a petőfieskedő epigonok akarják a Parnasszusról kiszorítani.) De félreértés ne essék, nem az analógiák — hiszen minden igazi alkotás felveti az olvasóban az analógiákat —, hanem az előzmények világos, tiszta rajza tágítja itt az olvasó s tegyük hozzá az irodalomtudomány szemhatárát. Rónay György multat tisztázó erőfeszítése így ér el közvetlenül, méghozzá megvilágosító erővel a jelenig. Nem kétséges, hogy aki a modern magyar irodalom történetét meg akarja írni, annak valahol ott kell felvennie a szálakat, ahol ő abbahagyta, s olyasféle módszereket kell alkalmaznia, amelyekre ő ad példát. S ezzel nagyjából körvonalaztuk is könyve jelentőségét és érdemét. (Lengyel Balázs)

AZ „ÖRÖK BÉKE“ MAGYAR ELŐHARCOSA. A közelmúltban emlékeztünk meg ezeken a hasábozon a XVII—XVIII. században élt francia Abbé de Saint Pierre-ről, aki a világirodalomban elsőnek foglalkozott az „örök béke“ problémáival, a XVIII. század elején megjelent „Le projet de paix perpétuelle“ című nagyszabású művében.

A téma folytatásaként érdemes megemlíteni, hogy alig egy század

múltán a mi irodalmunkban is felbukkan az „örök béke“ eszméje, még pedig ugyancsak egy katolikus szerzetes trónál, Verseghy Ferencnél. Ezúttal nem értekezés, hanem vers formájában, nem tudományos apparátussal, hanem a költészet síkjára vetítve.

A békéről már korábban is írtak magyar verseket, rendszerint alkalmoszerűen, háborúskodások és azokat követő békekötések idején, de a tágabb perspektívájú „örök béke“ fogalma Verseghy lantján csendül fel első ízben.

Pár évtizede, hogy az egykori zirci apátsági kéziratárból előkerült Verseghy egy-két eladdig ismeretlen, a XIX. század elejéről származó költeménye. Ezek egyikének címe: „A Budamelléki Nyúlsgiget, mely Szent Margit szigetének is nevezetik.“ — Ebben elbeszéli a költő, hogy csónakon kirándult Szent Margit szigetére, melynek parkosítását akkoriban kezdte meg József nádor. Két hölgy van a társaságában, kikről kiderül, hogy mitológiai allegorikus műzsák, Clio és Thalia, a történetírás és a színjátszás görög istennői. A szigeti romok láttán Clio elkeseredett átkozódásban tör ki a háborúskodás, a „pokolnak fajzattya“ ellen, amely elpusztítja a békés munkálkodás alkotásait. De Thalia megvigasztalja eme szavakkal:

„Ne aggódj, jó Clio! az ember balságán!
Munkálkodgyunk inkább az észnek országán,
Mellynek már itt látjuk kies bimbózását,
S nem ok nélkül várjuk fényes virágzását.
Mit segíthetsz rajta könnyes panaszokkal?
Nyessük inkább úttját bölcs oktatásokkal.
Nem vittük-e végbe ilyen fegyverekkel,
Hogy felhagyván a csúf veszekedésekkel
Mindenik nemzetnek hatalmas tagjai,
S egygy azon hazának negédes fiai
Köz törvények alá hajtsák nyakaikat,
S bírónál keressék kétes jussaikat,
A helyett hogy kiki kardot von társára,
Mihelyt vágyódnia tetszett birtokára?
A melly jóra birtuk a vad embereket,
Arra ne bírassuk a bölcs nemzeteket?
Látom én már, Clio! szűnni a harcokat, —
Születni helyettek köz alkuvasokat,
Mellyek jussaiknak bölcs határt vessenek,
S az örök békének trónust készítsenek.“

A vers gondolatmenetében tehát valóban haladó szellemiség nyilatkozik meg. A költő reméli — és jósolja, — hogy amint egy-egy fejlettebb nemzeti társadalmon belül már megszűnt az öklőjog uralma, helyet adván a békés törvénykezésnek, azonképpen ez a szempont előbb-utóbb nemzetközi viszonylatban is érvényesülni fog az általános emberi művelődésnek egy magasabb szintjén.

A versben kifejezett gondolatok tulajdonképpen csak napjainkban váltak egészen időszerűvé. Mindössze csak stílárius különbségekről beszélhetünk. A Verseghy-féle „köz-alkuvásokat“ ma például így nevezzük: a vitás kérdéseknek tárgyalások útján való megoldása. De a cél ugyanaz: a béke. A Verseghy-megénekelte „örök béke“!

(K. Gy.)

A TÖRTÉNETSZ RÉVAI. — Dicsőséges úttörő munkáját a nyelvtörténet mezején széles körben magasztalják halálának százötvenedik évfordulóján, történetírói törekvését ma is az ismeretlenség leple takarja. Pedig a Délalföldről, a torontáli Nagyszentmiklósról származó Révai Miklós — akit Kazinczy méltán nevezett „Nagy“-nak — egyike a Délalföld első archontologusainak. Az évek óta megközelíthetetlen ősi csanádi püspöki levéltár Temesvárott egy bőrkötésű fóliánst őrzött, — homlokán Révai nevével és hasábjain Révai kézírásával. Mindjárt az első lapon megnyilatkozik sóvár vágya: Magyarország „hajdani dicsőségének feltűntetőbb igazolása végett, multjának ennél mélyebbre ható kutatását óhajtotta előmozdítani.“

„Még úgyszólván gyermek valék — írja ebben Révai —, már azon gondolat vett erőt lelkemen, hogy hazám multjának földerítésére szenteljem törekvéseimet. Mert kiváltképen az oltatott szívembe, hogy az a föld, amelyen a világra jöttem, szent legyen előttem és minden kitelhető erümmel s teljes igyekvésemmel oda törekedjem, hogy ennek hasznát és díszét lehetőleg elősegítsem. És midőn azt láttam, hogy ez minden előbbi ékességtől meg van fosztva, mivelhogy ott minden az egykori barbár düh által romba döntve hajdani fényét és méltóságát elveszíté; midőn ezt láttam, keserű fájdalom égette szívemet. Emiatti hevületemben elégiát írtam Csanád romjairól már akkor, midőn még Szegeden a költészet tanulmányozásával foglalkozám, gyermekies módon utánozván Sannazarius azon elégiáját, melyet ez Cumae romjairól írt volt. Merész gondolat volt ugyan az, mely által indítatva először is a csanádi püspökök összeírásához fogtam, ezután pedig a Csanádról szóló egyéb adatokat szándékoztam megírni. Mintegy két évet fordíthattam valahogy e célra, mely idő alatt átnézegettem majdnem mindazt, amit erre vonatkozóan a hazai történetírókban föllelhettem. Ekkor óhajtottam már a levéltárakban történeti adatokat és egyéb írott okmányokat is fölkuatni. De ezekhez még akkoriban nem tudtam hozzáférni, mivel fiatal korom miatt nem tehettem szert oly tekintélyre, mely engem a kiváló férfiak bizalmához juttathatott volna, kiknek jóakarától pártfogást, vagy tanácsaiból irányítást meríthettem volna.“

Méltán elmondhatjuk Révai életíróival: Bizonyára értékes történelmi művek jelölnék eredményül emlékét, ha Révai pártfogó fölkarolására akadt volna! Révai ennek ellenére is megkísérelte a csanádi egyháznagyok sorozatát összeállítani és e törekvése iktatja őt Délalföld historikusai közé. (I. K.)

Felelős kiadó: Saád Béla

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL. Tanulmány: *Belon Gellért*: Az evangéliumi ember (Prohászka). *Eglis István*: Az atomkor társadalmi távlatai. *Radó Polikárp*: XII. Pius a liturgikus pápa. *Jánosy Gyula*: Liberalizmus, szocializmus és az egyház a 19. században. *Holenda Barnabás*: Tudósok, nézetek, viták a 17. században. *Lengyel Balázs*: Federico Garcia Lorca. *Cserhádi József*: Az ember világgözpontisége Szent Tamás filozófiájában. *Kardeván Károly*: Pálffy Béla Hegedüs Nándor Ady-könyvében. *Tarnay Brunó*: Tudomány és csoda. *Salacz Gábor*: Egy elfelejtett festő: Paczka Ferenc (1856—1926). *Kézai Béla*: Három Johanna. *Dümmerth Dezső*: A költő és a démon (Rainer Maria Rilke). *Ohmacht Nándor*: Újabb lépések a katolikus erkölcstan terén. *Kelecsényi Gábor*: Phaeton és az ürakéta között. *Benkő István*: A nemzetközi békére és erkölcsre nevelés kérdése. *Dévényi Iván*: Csontváry Tivadar. *Balanyi György*: Giesswein Sándor békemunkája. *Tótfalusi István*: Kodolányi János.

Novella: *Farkas Antal*: Róza. *Fendrik Ferenc*: Pithagoras tétele. *Ágoston János*: Egy igaz történet. *Mészöly Miklós*: Jelentés öt egerről. *Bohuniczky Szeji*: Emlékeimből. *Gerlei József*: A lélek. *Mándy Iván*: Mozi, reggel. *Bruce Marshal*: Father Smith. *Alfred Polgár*: A köpeny. *Valéry Larbaud*: Rachel Frutiger.

Vers: *Jékely Zoltán*, *Nemes Nagy Ágnes*, *Kálnoky László*, *Jánosy István*, *Stetka Eva*, *Tardonai Gábor*, *Szabó Anna*, *Márk István*, *Kárpáty Csilla*, *Vámosi Pál*, *Beney Zsuzsa*, *Surányi István*, *Papp János*, *Gyurkovics Tibor*, *Komjáthy Győző*, *W. H. Auden*, *Gertrud von Le Fort*, *Rainer Maria Rilke*, Szemelvények mai osztrák költőkből (*Radó György* fordításai).

H. Z. Dehogy is nem fordítottak figyelmet a nők tudományos nevelésére a középkor zárdái. Gondoljon csak a szász eredetű *Rosvitha* apáca, aki a maga idejében híres költőnő volt, és latin nyelven írta költeményeit, distichonokba és hexameterekbe foglalta a szentek legendáit, írt hat színdarabot, ugyancsak latinul, amelyek páratlanul állottak az egész korai középkorban, és hivatva voltak Terentiuszt pótolni a keresztény nevelőintézetekben. Ezek közül egy a Sándor-kódexben magyarul is megvan, a „*Dulcitus*“ (magyar címe: *Három körösztien leány*.) Néhány évvel ezelőtt elő is adták a Madách-színházban.

T. T. A mai Belgium területén főleg két nép szerepel: a franciákhoz közelebb álló wallonok és a németekhez közelebb álló flammandok. A belga név, a hasonló nevű törzstől veszi eredetét, akik a legrégibb idők-től kezdve, — mindenestre régen a római hódítók előtt ott laktak. Augustus óta nevezték ezt a területet Gallia Belgicának és a négy gall provincia egyikét alkotta. Strabo úgy tudja, hogy ezek a belgák keletről vándoroltak be, és rátelepedtek az ott levő őslakókra, a keltákra, felvetették azok szokásait és ruházódását, meg nyelvét is, csak harciasabbak a kelta maradvány lakosságánál. Házaikat nem kőből, — mint emezek — hanem fából építették. A házimunkák mindkét törzsnél a nőkre hárultak; ez a házimunka egészen nagyarányúvá lett, amikor a belga sonka jelentős exportcikké lett Róma felé. De a belgák maguk is sok húst fogyasztottak, mert a tejen kívül ez volt főtáplálékuk. A két törzs között még a mai időkben is vannak politikai ellentétek.

G. J.-né. — Férjnek és feleségnek egyformán kötelessége a házasságban megadni a házastársának mindazt, ami annak testi és lelki harmóniájához szükséges. A csók, a szerelem, a gyöngédség és minden, ami hozzá tartozik, nemcsak a joguk, hanem kötelességük is. Nagyon sok házastárs taszítja a bűn és a hűtlenség, a házasságtörés szakadékaiba a másik felet azért, hogy elmulasztja, könnyelműen veszi ebbéli kötelességeit. A házasság felbomlása az elhidegüléssel kezdődik, az elhidegülés pedig azzal, hogy nem igyekezzenek a felek ébrentartani a szerelem tüzeit.

Ebben tehát önnök igaza van. Levelének hangjából és betűinek kúsza voltából azonban azt következtetjük, hogy valamiképpen ön is oka férje hidegségének és közömbösségének. Minthogy nem írta meg címét, kénytelenek vagyunk itt figyelmeztetni erre. Igazán nem teszünk különbséget férfi és nő között és ön mégis azzal kezd levelet, hogy adjunk önnök igazat, még ha asszony is. Az ilyen mondat önvallomás a lélekbüvár előtt. Nem az-e a baj az önök házasságában, hogy ön, ahelyett, hogy hódítana, csak a jogait követeli? Sok asszony és sok férfi van így a házasságban. Különösen sok asszonyról lehet elmondani, hogyha azt az energiát, amit az önmérsztő töprengésekre, ideges viselkedésre fordít, arra használná fel, hogy férje szerelmét újra és újra felfrissítsa, nagyon kevés lenne a boldogtalan házasság. Persze, ugyanez vonatkozik a férfiakra is. Annál is inkább, mert az ő kötelességük a kezdeményezés. De ha bármi okból elmulasztják ebbéli kötelességüket, a család érdekei azt kívánják, hogy valamiképpen, a nőiességnek megfelelő módon, legyen a kezdeményező. Ne elégedjék meg ön sem annak keserű megállapításával, hogy a férje nem csókolja meg gyermekei előtt, hogy nem hordja a jeggyűrűt és nem köszönti fel név- és születésnapjára. Győzze le belső gátlásait, legyen bájos, hódító, vonzó. Akkor a külső akadályokon, beleértve az anyóst is, győzedelmeskedik.

N. Gy. Budapest. — Életünkben elkerülhetetlen, hogy az ember haragot támasszon. A felsorolt esetek mindegyikében önnök megvolt az oka, sőt joga is, hogy úgy járjon el, ahogy eljárt. Legfeljebb akkor tehetne magának szemrehányást, ha túlságosan gromba, durva lett volna hangja és viselkedése. Levele alapján úgy látjuk, hogy ön nem felelős azért, hogy vannak ismerősei között, akik önnel kapcsolatban a haragtar-tás bűnébe estek. Úgy látjuk, hogy ami önt győtri, az nem az erkölcsi felelősség súlya, hanem idegeinek túlfinomodott érzékenysége. De hogy megnyugtassa magát, azt ajánljuk, írjon mindögyik „haragosának“ egy rövid levelet. Ebben írja meg, hogy mint öreg ember, aki bármely pil-lanatban odakerülhet Isten elé, nem akarja magával vinni annak lehe-tőségét, hogy valakit is megbotránkoztatott, azért bocsánatát kéri. Ez a felsorolt esetek mindegyikében teljesen elegendő és az illetőkre hárít minden felelősséget. — Életútjáról mondott vallomása igen meg-hatott bennünket. Megkérjük majd valamelyik pap munkatársunkat, emlékez-zék meg önről miséjében, hogy adjon az Isten önnök hosszú, szép és de-rűs öregséget, utána pedig boldog találkozást mindazzal a széppel, amit életében keresett.